

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
FILOLOĢIJAS FAKULTĀTE
BALTU VALODU KATEDRA**

SIEVIETE UN SABIEDRĪBA: MĀTERU JURA UN IVANDES KAIJAS PROZA

BAKALaura DARBS

Autore – Rīta Elstiņa,
LU Filoloģijas fakultātes
Baltu filoloģijas
bakalaura studiju programmas
3. kursa studente
Studenta apliecības numurs: BalF 040009
Zinātniskais vadītājs –
asoc. prof. Viesturs Vecgrāvis

Rīga 2007

Satura rādītājs

Anotācija	3
Summary	3
Ievads	4
1. Personiskā un sabiedriskā telpa	6
1.1. Ģimenes telpa	6
1.2. Balle	9
2. Sieviešu izglītība un darbs	14
2.1. Izglītība	14
2.2. Darbs	18
3. Sievietes dzīves lomas	22
3.2. Laulības	26
3.3. Sieviete – māte	33
3.4. “Vājais” dzimums	37
4. Sievietes un tās izjūtu raksturojums ar noteiktiem tēliem	41
4.1. Ziedi un citi dabas tēli	41
4.2. Putna tēls Ivandes Kaijas prozā	47
4.3. Apģērba, frizūras, rotaslietu funkcijas	51
4.4. Citu priekšmetu funkcijas	54
5. Ivandes Kaijas “Iedzimtais grēks” laikmeta kontekstā	58
5.1. “Iedzimtais grēks” un kritika	58
5.2. Jauna sabiedrība	62
Nobeigums	65
Secinājumi	67
Izmantotā literatūra	69
1. Avoti	69
2. Teorētiskā literatūra	70
Dokumentārā lapa	73

Anotācija

Darbā “Sieviete un sabiedrība: Māteru Jura un Ivandes Kaijas proza” pētīts un interpretēts (galvenokārt pilsoniskās) sievietes un sabiedrības attieksmju tēlojums. Analizēts, kāda ir sievietes loma sabiedrībā un ģimenes dzīvē laikā no 19. gs. 70. gadu beigām līdz 20. gs. sākumam abu rakstnieku samērā maz pētīto darbu salīdzinājumā kultūrvēsturiskā un aksioloģiskā kontekstā. Proza pētīta gan laika, gan telpas aspektā.

Abu rakstnieku prozā sievietes un sabiedrības attieksmes ir līdzīgas. Atšķirībā no Māteru Jura Ivande Kaija pieprasa reformēt sievieti diskriminējošās sabiedrības morāles normas un mainīt sava laika likumdošanu. Nosodījumu sava laika kritikās gūst rakstnieces pirmais romāns “Iedzimtais grēks”, kur pievērsta uzmanība sievietes seksualitātei. Bakalaura darba tēma ir aktuāla kultūrvēstures un feminisma aspektā.

Atslēgvārdi: sieviete, sieva, māte, sabiedrība, nevienlīdzība, morāle

Summary

The aim of the work “Woman and Society in the Prose of Māteru Juris and Ivande Kaija” is to clarify woman’s social status, importance and functions in both writers’ works, which show society from the 70s of the 19th century till the beginning of the 20s of the 20th century. The moral norms of society and legislation make woman unequal with man in this time. The prose of both writers shows the similarity in the relationships of woman and society. Ivande Kaija unlike Māteru Juris wants to reform woman’s status in society. She accents in her first novel “Iedzimtais grēks” that woman is a sexual being, for what the novel was arraigned in literary criticism. The two authors have been overlooked in literary science. The theme of this Bachelor’s paper is meaningful and novel from the aspect of history of culture and feminism.

Keywords: woman, wife, mother, society, inequality, moral

Ievads

Bakalaura darbā “Sieviete un sabiedrība: Māteru Jura un Ivandes Kaijas proza” pētītas sievietes un sabiedrības attieksmes laikā no 19. gs. 70. gadu beigām līdz 20. gs. 20. gadu sākumam¹. Darbā mēģināts atklāt, kāda ir sievietes loma sabiedrībā un ģimenes dzīvē.

Gan Māteru Jura (1845-1885), gan Ivandes Kaijas (1876-1942) darbiem mūsdienu literatūrzinātnē pievērsta maza uzmanība. Māteru Jura darbus analizējuši literatūrzinātnieki: Benedikts Kalnačs, Alfrēds Goba, Biruta Gudriķe, Ingrīda Kiršentāle, Ojārs Lāms u.c. Kontekstā *sieviete un sabiedrība* Māteru Jura darbi nav aplūkoti. Ivandes Kaijas darbi literatūrzinātnē pētīti ļoti maz; ir pieminēti un nedaudz raksturoti literatūras vēsturēs. Par Ivandi Kaiju rakstījusi Paula Jēgere-Freimane, Gundega Grīnuma, Anna Salmane, Saulcerīte Viese u.c. Publikācijās periodikā mūsdienās Ivandes Kaijas proza tiek aplūkota kultūrvēsturiskās nozīmības ziņā (cīņa par sievietes tiesībām), feminisma diskursā (uzsverot romāna “Iedzimtais grēks” nozīmību), bet ne kā literārs darbs (līdzīgi viņas darbi vērtēti arī to izdošanas laikā – tikai daži autori skata rakstnieces darbus mākslinieciskā aspektā).

Darbā izmantota kultūrvēsturiskā, salīdzinošā, feministiskā un semiotiskā pētniecības metode.

Rakstnieku darbu aplūkojums kultūrvēsturiskajā aspektā ļauj tos aktualizēt (jo kā literāri vāji darbi tie mūsdienās nav pārvērtēti). Arī Ivandes Kaijas kultūrvēsturiskā ziņā ļoti nozīmīgais romāns “Iedzimtais grēks” nav vēl pietiekami izvērtēts, lai gan bieži vien tiek pieminēts dažādās publikācijās. Pētījums par sievieti un sabiedrību, kas ir samērā jauna zinātne, ir nozīmīgs Latvijas kultūrvēsturē². Sabiedrībā joprojām aktuāli ir feminisma jautājumi (par ko liecina publikācijas laikrakstos, periodiskais izdevums “Feministica Lettica” u.c.), līdz ar to nozīmīgs ir ieskats sievietes un sabiedrības attieksmju vēsturē.

Gan Māteru Juris, gan Ivande Kaija ir ievērojami sava laika sabiedriskie darbinieki. Abi savos darbos reaģē uz sabiedriskām aktualitātēm, tādējādi viņu prozā parādās laikmeta iezīmes un aktuālie jautājumi (daiļprozā ir polemiskas tendences, izteikti Māteru Jura romānā “Patriotisms un mīlestība” un Ivandes Kaijas “Iedzimtā grēka” 3. daļā). Māteru Juris ir bijis ievērojams likumu tulkotājs un labi orientējies sava laika juridiskajā problemātikā – līdz ar to viņa darbos varētu būt labi saskatāms, kāda ir sievietes situācija sava laikmeta sabiedrībā. Savukārt Ivande Kaijai savos darbos bijis svarīgi atklāt tieši sievietes pasauli un psiholoģiju. Šo rakstnieku darbi salīdzināšanai izvēlēti arī tādēļ, ka abos pamatā tēlotas pilsoniskās

¹ Šīs robežas ir aptuvenas, noteiktas, ņemot vērā abu rakstnieku aktīvo darbības laiku rakstniecībā (pētījumā izmantoti tie darbi, kuru darbība attiecas uz noteikto laikposmu).

² Sieviešu situāciju 19. gs. otro pusē analizējusi V. Zelče, tomēr samērā maz rakstīts par 20. gs. sākumu šajā aspektā.

apriendas (ir iespēja salīdzināt, kā laika gaitā veidojušās sievietes un sabiedrības attieksmes), bez tam arī laika ziņā abu autoru darbi ir tuvi.

Darbā pētīta gan abu rakstnieku daiļproza, gan publicistiskie darbi, kuros spilgtāk iezīmēta atbilstošā tēma. No daiļprozas galvenokārt izmantoti romāni - Māteru Jura "Sadzīves viņi" (1879), "Patriotisms un mīlestība" (1881), Ivandes Kaijas "Iedzimtais grēks" (1913), "Sfinksa" (1915), "Jūgā" (1919) - , kā arī abu autoru noveles³ un citi īsprozas darbi.

Darba mērķis: izpētīt, kāda ir sievietes loma, funkcijas, nozīme, vieta minētā laikposma sabiedrībā Ivandes Kaijas un Māteru Jura darbu kontekstā. Lai to veiktu, darbā tiks:

dots noteiktu sabiedrisko parādību, reāliju, īpatnību u.c. salīdzinājums abu autoru prozā (atrodot kopīgo un laika gaitā mainījušos);

sniegts ieskats 19. gs. beigū, 20. gs. sākuma sabiedriskās domas vēsturē līdztekus abu rakstnieku darbu izpētei;

veikta bakalaura darba ievirzei raksturīgu tēlu, situāciju, sabiedrisko paradumu konstatācija un analīze.

Darbam ir piecas nodaļas: "Telpa: personiskā un sabiedriskā" (parādīta sievietes nozīme, funkcijas sabiedrībā un mājas dzīvē), "Sieviešu izglītība un darbs" (raksturotas sieviešu izglītības un darba iespējas un parādīts, kāda nozīme tām sievietes dzīvē), "Sievietes lomas sabiedrībā" (raksturota sieviete pirms un pēc laulības, sieviete kā māte un sieva), "Sievietes un tās izjūtu raksturojums ar noteiktiem tēliem" (raksturoti zīmīgi tēli, priekšmeti, kas ļauj izprast sievietes izjūtu pasauli un parāda, kā sieviete tiek uztverta sabiedrībā), "Ivandes Kaijas "Iedzimtais grēks" laikmeta kontekstā" (aplūkotas romānā ieteiktās reformas, kritikas attieksme pret romānu). Nobeigumā sniegts ieskats mūsdienu sievietes un sabiedrības attieksmēs.

³ Doti tradicionālie lietotie abu autoru prozas darbu žanra nosaukumi.

1. Personiskā un sabiedriskā telpa

Pilsonisko aprindu cilvēki, nebūdami tiešā kontaktā ar citiem cilvēkiem, tomēr nezaudē saikni ar sabiedrību, jo sabiedrības locekļi tie ir vienmēr (ja vien sabiedrība tos nav nosodījusi, par kādu morālo normu pārkāpumu izstumjot no sava vidus). Sabiedrības ietekmē atrodas arī tie cilvēki, kas nav tās aktīvi dalībnieki, jo ikvienā pilsoniskās sabiedrības pārstāvī jau kopš mazotnes ir ieaudzinātas sabiedriskās normas (vai vismaz cilvēkam ir zināms, kā jāizturas, lai sabiedrība to nenosodītu). Ar sabiedrību iespējams manipulēt – kādu cilvēku var nomelnot, izplatot par viņu baumas. Tomēr cilvēkam sabiedrībā svarīgi nezaudēt sabiedrības cieņu, tādēļ katrs atsevišķais sabiedrības loceklis ievēro noteiktās sabiedrību pašregulējošās normas (ko veido morāle, kas saistīta ar noteiktiem paradumiem) un raugās, lai tās ievērotu arī citi (uz notikumiem jāreaģē savlaicīgi). Šajā nodaļā pievērsta uzmanība telpai, raksturojot gan sabiedrībai daļēji slēgto ģimenes (personisko) telpu, gan atklāto (publisko) telpu, kurā ir tieša saskare ar sabiedrību (viesībās, ballē).

1.1. Ģimenes telpa

Māja vienlaikus ir *noslēgta* vide, kādas noteiktas ģimenes dzīves vieta, tāpat māja zināmā mērā ir arī *sabiedriska*, jo var ierasties ciemiņi; māja ir savdabīgs ģimenes dzīves (sociālā stāvokļa, labklājības u.tml.) rādītājs. Tātad: māja ir reizē sabiedriska un noslēgta. Tā kā sievietes dzīve lielākoties saistīta ar māju, nepieciešams ielūkoties, kā māja apvieno ģimenes intīmo dzīvi ar sabiedrisko. Latvijas Vēstures institūta pētniece Vita Zelče⁴ skaidro [80,83], ka 19. gs. otrajā pusē mājai bijusi tā saucamā publiskā daļa (dzīvojamā istaba, salons, ēdamistaba) un privātā daļa (guļamistaba, bērnistaba, vannasistaba, virtuve). Romānā “Patriotisms un mīlestība” netieši parādīts šis sadalījums. Sudmalnieki, Laimas vecāki, baumu ietekmēti, dodas uz Paleju, lai protestētu pret Vitalvu, kurš, pēc viņu domām, slikti izturas pret sievu. Sudmalnieki savākuši baru “*radinieku*”, kuri tos pavada šajā ceļā. Tie visi dodas uz “*kukņu*” (virtuvi) un nevēlas doties [16,175] istabās. Tikai pēc pārpratuma noskaidrošanas [16,179] vecāki dodas uz “*ēdamo istabu*” (Laimas māte vēl nosaka, ka pie saviem bērniem jau *kukņā* nebūtu jāstāv). Virtuve nav publiska telpa; saimniece rūpējas, lai tur būtu kārtība (viesiem nav jāiejaucas mājas noslēgtajā dzīvē). Tātad – sākumā, nepieņemot mājas saimnieka viesmīlīgo aicinājumu doties viesu uzņemšanai pienācīgā telpā, tie it kā izturas pazemojoši pret Vitalvu un viņa sievu.

⁴ V. Zelče grāmatā “Nezināmā” rakstījusi par latviešu sievietēm 19. gs. otrajā pusē.

Kā zīmīgas mājas vietas šajā romānā parādās arī guļamistaba un kambaris. Filozofijas doktors Andris Rubenis raksta: “[vecāku] Guļamistaba bija [69,452] tabu.” Kad Laima sāk nolaidīgi izturēties pret saimniecību, nepievērš uzmanību vairs savai ģimenei, neizbēgami starp viņu un vīru rodas konflikts. Minēts, ka viņš pat vairs neiet guļamistabā. Vitalvs pārguļ [16,117] *rakstāmā istabā* (kas ir vīrieša telpas daļa): “*Viņam nebija iespējams, guļamā istabā iet.*” Tas apliecina konfliktu laulāto starpā. Toties Ričards, lai arī svešinieks, mājā staigā, kur pats vēlas – viņš ieiet arī [16,138] kambarī, kur zied baltā kamēlija⁵. Laimai kļūst nelabi, un viņa atsēžas uz sofas, zaudējot apziņu. Šo brīdi izmanto Ričards, aizslēdzot kambara durvis. Ričards ir ne vien iekļuvis tādā mājas vietā, kur tam nevajadzētu būt, bet viņš arī aizslēdz durvis un atrodas pie Laimas “gultas” (sofas). Arī šī situācija liecina par Laimas (mājas saimnieces) ģimenes dzīvē valdošo sajukumu. Ričardam neizdodas “*atņemt Laimai godu*”; viņa metas ārā no istabas uz guļamistabu. Iespējams, sieviete meklē glābiņu mājas visslēgtākajā telpā, kas ir vieta, kura paredzēta viņai un vīram. Katrā ziņā šī situācija parāda, ka Laima vēlas būt uzticīga savam laulātajam draugam, lai arī tās dvēselē ir haoss un viņa ir iemīlējusies Ričardā.

Ričards un Laima pēc tam atkal satiekas [16,142] pie pusdienu galda, kas visticamāk ir ēdamistabā, līdz ar to viņi atkal atrodas nama publiskajā daļā – Laima ir atrauta no tām mājas vietām, kas visciešāk saistītas ar ģimeni un vīru. Tādēļ arī tai vieglāk sarunāties ar Ričardu – nu tā var pat beidzot atzīties vīrietim, ka mīl to. Romāna beigu daļā [16,264] Ričards ielaužas Vitalvu namā un ar varu vēlas aizvilkt Laimu uz guļamistabu; viņam gan neizdodas panākt savu, taču sieviete vēlāk no gūtajiem ievainojumiem mirst. Varētu teikt, ka ielaušanās, mājas saimnieces nogalināšana ir arī visas mājas dzīves sabrukums – Vitalvs, pārdzīvotā dēļ nespēdams vairs Palejas muižā dzīvot, pārdod to līdz ar māju. A. Rubenis vēsta: “Māja [69,451] bija arī ģimenes balsts, patvērumu un pulcēšanās vieta. Nodibināt ģimeni nozīmēja iegūt savu apmešanās vietu.” Zaudējot sievu, Vitalvs zaudē arī daļēji ģimeni un māju – nav vairs “pavarda sargātājas”.

Arī Ivandes Kaijas darbos nomanāms mājas telpas dalījums publiskajā, sabiedrībai domātajā, un intīmajā. Gaidas un [4,8-10] viņa vīra mājā ir priekšnams, ēdamistaba, salons (publiskā telpas daļa); ķēķis, guļamistaba, Ērika kabinets jeb rakstāmā istaba, Gaidas istaba (personiskā). Tāpat redzama sievietes telpas daļa un vīrieša. Līdzīgi kā Vitalvam arī Ērikam Vilnim ir sava darba telpa – rakstāmā istaba. Reizēm Ēriks [4,18] tajā ieslēdzas un ilgi nenāk laukā, norobežojoties no sievas. Viņa tēvs (savā mājā), viņa uzņēmumam bankrotējot, nošaujas [4,45] savā rakstāmā istabā. Ērika māte nav interesējusies par darījumiem, nav arī ticējusi [4,47] tam, ka vīram uzņēmumā radušies sarežģījumi, tādēļ viņš tai par bankrotu nav

⁵ Par balto kamēliju runāts apakšnodaļā “Ziedi un citi dabas tēli”.

stāstījis. Viņš nošaujas savā telpā – liktenīgajā brīdī nav bijis neviena, kas no tā atturētu; sieva no viņa atrodas “tālu”. Ēriks ir greizsirdīgs, tāpēc viņš savu sievu “*ne soļa [4,19] nelaida projām no sevis un turēja viņu mājā kā gūstekni*”. Sieviete tiek piesaistīta mājai, bet šī telpa viņai par mazu, viņa ilgojas pēc ārpusaules (teātra, koncertiem – sabiedriskās dzīves). Tomēr Gaidai kā sievai ir jāsamierinās ar vīra noteikto telpu. Līdzīgi kā Māteru Jura romānā guļamistaba ir telpa, kas liecina par vīra un sievas savstarpējām attiecībām. Pēc strīda dusmās pagrūdis sievu, Ēriks viens ieslēdzas [4,26] guļamistabā.

Pēc vīra nāves Ērika māte pārnāk dzīvot pie dēla un mājo vedeklas istabiņā, tādēļ Gaida [4,62] zaudē savu intīmo mājas telpu. Guļamistaba ir [4,69] vieta, kur Gaida var patverties no vīramātes, kurai vedekla nepatīk. Romānā “Jūgā” guļamistaba ir vieta, kurā Valerija (līdzīgi Vitalva sievai Laimai) mēģina rast spēku, lai neizdarītu laulības pārkāpumu un pretotos jūtām pret Kalnu. Valerija [5,53] pēc tikšanās ar Kalnu, kura ietekmei nav padevusies, ieskrien guļamistabā un, nometusies pie gultas, pateicas Dievam, ka tas viņu izglābis. Gulta ir kā altāris; gulta ir saistīta ar attiecībām, kādas var būt tikai ar vīru.

Pilsoniskām aprindām piederošs cilvēks sabiedrībā atrodas vienmēr, reti tam iespēja būt vienam, jo arī mājās vienmēr atrodas citi cilvēki: kalpotāji. Tiem redzamas saimnieku ģimenes savstarpējās attiecības. Pilsoniskai sievietei, kura vairāk saistīta ar mājas dzīvi nekā vīrs, ir svarīgi, lai mājās valdītu savstarpēja saskaņa, jo viss ģimenē notiekošais no kalpotājiem nav noslēpjams (līdz ar to par notiekošo ģimenē var uzzināt arī pārējā sabiedrība). Spilgti tas parādīts Māteru Jura romānā “Patriotisms un mīlestība”. Laima, sasirgusi ar “nervu kaiti”, pret vīru un dēlu izturas nelaipni. Arī ar māsu Mildu tā sastrīdas. “*Istabas meitas [16,113] zināja sacīt, ka “vecākā freilene”, kā ļaudis Mildu Palejā sauca, cienmātei tādos brīžos [kad māsa atbraukusi ciemos] izsakot stingrus pārmetumus, kas jau gandrīz norājiem līdzīgi, un ka cienmāte tad tik dzedri un dikti runājot pretim un reizam smejojot, it kā viņa vāja nemaz nebūtu.*” Citāts liecina, ka kalpones sabiedrībai dara zināmus notikumus savu saimnieku ģimenē. Līdz ar to pilsonisko aprindu ļaudis arī mājās (personiskajā vidē) nav izolēti no sabiedrības. Laima izturas slikti pret saviem ģimenes locekļiem nevis tādēļ, ka ir slima, bet tāpēc, ka ir iemīlējusies kādā vīrietī. Nedz vīram, nedz sabiedrībai tas nav jāzina, tādēļ jābūt kādam attaisnojumam (par tādu kļūst “nervu kaite”). Arī Ivandes Kaijas darbos redzama šī pilsonisko aprindu problēma. Gaidai pēc kāzām ar Ēriku jāiejūtas saimnieces lomā, jārada respekts pret kalponēm, ar kurām viņai kā saimniecei ir jākontaktējas biežāk. Tomēr kalpones ievēro arī strīdus ar Ēriku. Pēc kāda strīda Ēriks [4,25] Gaidu pagrūž: “*Gaida krizdama atsītās ar elkoni uz klaviatūras, kura nodārdēja šausmīgā akordā... Tilla [kalpone] parādījās ēdamistabas durvīs un atkal pazuda...*” Ja arī kalpones neiejaucas notiekošajā, tad tomēr tās visu mana. Sieviete tas var radīt papildus psiholoģisku spriedzi – tā tiek pazemota

kalpoņu (tātad – sabiedrības) priekšā, var zaudēt autoritāti. Līdzīgi ir romānā “Jūgā”. Kalns sievai saka, lai viņa nekārto tam kabinetu, ja tas būs nepieciešams, tad viņš liks to izdarīt Minnai (kalponei). “*Indra [5,23] nekā neatteica, viņa nosarka pār visu ģīmi – aiz kauna no Minnas un Annas, kuras bija klāt.*” Kad vīrs neņem [5,29] sievu līdz uz teātri, jo tai trūkst moderna apģērba, Indraī ir “*nepatīkami mājnīeku priekšā*”. Kad Valeriju vīrs padzen no mājas, viņa nesaka kalponēm [5,123-124] patiesību, kādēļ dodas prom.

Cilvēka personiskā telpa ir sabiedrības ierobežota. Sabiedrība ir ne vien ārējo (sabiedrisko) notikumu, bet arī iekšējo (ģimenes) norišu regulators. Gan ārēji, gan iekšēji vīram un sievai jārada ideālas ģimenes iespāids, lai pret tiem nevērstos sabiedrība (tie netiktu no tās izstumti, nesāktos baumas u.tml.). Privāta dzīve pilsoniskajā sabiedrībā ir gandrīz neiespējama. Sašaurināta personiskā telpa rada nepieciešamību pēc kādas intīmas vietas mājā (vīrietim par tādu var kļūt darba kabinets, sievietei guļamistaba, buduārs u.c.). Sieviete daudz svarīgāka ir labvēlīgas ģimenes atmosfēras uzturēšana, jo viņa ikdienā atrodas mājā kopā ar kalpotājiem, ar kuriem ir daudz ciešāka saskare nekā vīram, iespējams, tādēļ pilsoniskajā sabiedrībā sievietei tiek piedēvēta mājas pavarda sargātājas funkcija (viņai jārada saskaņa mājās, lai nezaudētu cieņu kalpotāju acīs, kas ir tās ikdienas sabiedrība).

1.2. Balle

Šajā apakšnodaļā analizēts balles tēls Ivandes Kaijas romānos “Iedzimtais grēks”, “Sfinksā” un Māteru Jura novelē “Pirmā un beidzamā balle”.

Balle (arī viesības) ir tieša saskare ar sabiedrību, pasākums, kurā piedalās liels daudzums cilvēku dažādos vecumos, jo uz balli jaunās sievietes var pavadīt viņu mātes vai abi vecāki.

Nozīmīga ir pirmā balle, kas liecina par jaunās pilsoniskās sievietes iekļaušanos pieaugušo pasaulē.

Māteru Jura noveles galvenā varone Malvīne ir tikumiska, dievbijīga, arī [19,14] izglītota (beigusi ģimnāziju). Tomēr ierēdņa Vilmaņa sieva Fridrika ar meitu Jūliju pierunā Malvīni doties uz balli, slimajai mātei nezinot, lai gan “*pareizi audzināta [19,29] jaunekle, kurai vēl māte, tikai tad iet pirmā ballē, kad māte to var ievest un tai būt par apsargātāju*”. Malvīnei šī balle ir pirmā, tādējādi viņa pārkāpj sabiedrībā noteiktās pieklājības normas (māte viņu nepavada), bez tam viņas rīcība arī pret māti ir negodīga. Zīmīgi, kā minēts citātā, ka māte ir *apsargātāja*, tātad – mātei jāraugās, lai meita ballē uzvestos tikumīgi. Arī Ivandes Kaijas romānā “Iedzimtais grēks” Gaidu un viņas māsīcu Balvu pirmajā ballē pavada abu

mātes, tādēļ var secināt, ka vēl 20. gs. sākumā šī norma (māte pavada meitu uz pirmo balli) ir spēkā.

Balle jaunai meitenei ir iespēja parādīties sabiedrībā; tajā viņa var iepazīties ar citiem cilvēkiem, arī atrast sev vīru. Novelē Fridrika vēlas apprecināt savu dēlu Robertu ar Malvīni, un viens no iemesliem, kādēļ Malvīne tiek pierunāta doties uz balli, - lai Roberts varētu tai tuvināties (dejot ar viņu un [19,32] sarunāties). Tomēr šis nodoms neizdodas, jo Malvīnei ballē uzrodas daudz citu pielūdžēju. "Iedzimtā grēkā" sarunās pirms balles tiek pieminētas precības. Balvas tēvs saka: "*No liela svara ir [2,122] pirmās balles panākumi – tie atstāj iespaidu uz visu turpmāko karjeru: meitas, kas pirmajā ballē izkritušas cauri – ir puslīdz droši izkritušas vispār, un tām dzīvē nav nekāda spoža nākotne sagaidāma.*" Balvas tēva vārdi apliecina, ka balle nav tikai izklaide; ar ārēji humoristiskajiem vārdiem viņš patiesībā brīdina abas meitenes, ka ballei var būt izšķirīga nozīme to dzīvē. Citāts liecina, ka jaunas pilsoniskās sievietes dzīves mērķis ir izdevīgi apprecēties, tā arī ir viņas karjera, kuras sākums var būt tieši balle, ja vien viņa pratīs to pareizi izmantot. Gaida ballē tiek [2,133] bildināta; arī Balva [2,136] pēc balles paziņo, ka ir līgava.

Ballē cilvēks kļūst sabiedrībai redzams, tādēļ svarīgs ir tērps. Malvīne uz balli velk savu balto iesvētīšanas kleitu un matos [19,33] iesprauž rozes. Par Malvīni saka: "*Būs pirmo reizi [19,32] ballē; to jau apliecina viņas šķīstā nevainība, kurā tā tērpta.*" Arī Gaida uz balli velk iesvētīšanas kleitu: "*Viņai ir [2,118] smuks, balts iesvētīšanas ģērbs – iespraudīs matos baltus ziedus, kājās baltas kurpītes, rokās cimdus, pie krūts baltu rozi ..*" Māte Gaidai atnes [2,120] margrietiņas, ko piespraut pie muslīna iesvētīšanas apģērba. Balvai toties tiek taisīts [2,119] greznis tērps no "*balta zīda, ar cakām, lentām un rozetēm*"; pie matiem un tērpa tiek piespraustas [2,120] violetas orhidejas. Buržuāzisko aprindu [69,430] sabiedrības normas nosaka, ka pirmajam balles tērpa jābūt baltam. Visām trijām uz pirmo balli ir balts apģērbs, kas ir nevainības, šķīstības, tikumības rādītājs. Tomēr baltā krāsa liecina arī par pārejas stāvokli, sievietes vecumu, kurā gaidāmas lielas pārmaiņas, kas ietekmēs viņas tālāko dzīvi. Malvīne un Gaida uzvelk iesvētības tērpu, kas parāda, ka nu viņas iesvētītas laicīgajai, pieauguša cilvēka dzīvei, viņām laiks ieiet sabiedrībā un nošķirties no mātes, kura to vēl pirmajā ballē pavada, atrodot sev vīru un apprecoties. Baltā ir arī nāves krāsa, un tā norāda par kāda dzīves posma beigām⁶ (un jauna sākumu).

Balle ir arī izklaide, izpriecu vieta, un tai piemīt sava negatīvā puse. Izteikti parādīts tas ir novelē: kamēr Malvīne atrodas ballē, dejo, viņas māte mirst. Malvīne it kā saņem sodu par to, ka aizgājusi bez mātes ziņas, kurai būtu bijis jābūt viņas pavadonei (grēkošana pret sabiedrības normām). Malvīne grēko arī tādā ziņā, ka aiziet, kaut arī māte ir slima. Malvīni

⁶ Malvīnes māte balles naktī mirst; Malvīne paspēj no viņas atvadīties, būdama vēl baltajā kleitā.

“soda” autors, parādot, ka krietnai sievietei tā nevajadzētu rīkoties, tai ir jānožēlo izdarītais, jāizpērk vaina ar lielām garīgām ciešanām. Noveles nobeigumā, kad Malvīnes mīļotais Teodors Ozolkalns sola [19,66] viņu vest uz pirmo [uguns] dzēsēju biedrības balli, viņa saka: *“Nē, nē .. tikai vienreiz es esmu ballē bijusi, un tā lai paliek mana pirmā un beidzamā balle!”* Var nojaust, ka, pēc Māteru Jura domām, tikumiskai sievietei nevajadzētu pārāk bieži apmeklēt balles, jo tas var cilvēku negatīvi ietekmēt.

Gaida ballē flirtē, izliekas jautra, smaida visiem, kas to uzlūdz, priedājas, saņem komplimentus. Nopietnās lietas pārvēršas jokā; Ērika izteiktais bildinājums paliek nesaprasts; Pazars [2,135] atzīstas mīlestībā, un Gaida no viņa aizbēg. Balle ir iluzora, un atstāj tukšuma sajūtu: *“Savītušu puķu [2,136] smarža, benzīna smaka, burkšķis... un balles prieki bij galā. Automobilis, uz visām pusēm dubļus šļakstīdams, pirmos gaiļos aizburkšķināja ..”* Sākumā ir balta kleita, beigās dubļi (šķīstais un nefīrais, kas norāda uz izmaiņām). Līdzīgi arī Māteru Jura [19,33] novelē: *“Un tad [ballē] nāca tie glaimotāji, kas viņai [Malvīnei] sacīja tik daudz jauku, tukšu vārdu, ka viņai galva palika tik pilna, sirds tik tukša un nelaimīga.”* Gaida bieži dodas uz ballēm un izmainās: *“Viņa vairs nebij [2,137-138] tik kautrīga, atturīga; sāka ievērot citu vīriešu lakstošanos un pamazām atbildēt tāpat; ar saltu apdomu viņa koķetēja un nodevās flirtam. Bij .. viens otrs slepens skūspsts .. Tas viņas sirdsapziņu nemočīja..”* Gaida izjūt prieku, mokot savus pielūdzejus, atraidot tos. Balle saistīta ar nedabisko, ārišķīgo. Neīstuma iespaidu rada gan neikdienišķie, greznie tērpi, gan cilvēku izturēšanās. Ballē sievietēm jārāda savs skaistums, pievilcība; balle tām ļauj sevi “reklamēt”, lai pievērstu precinieku uzmanību.

Līdzīgi kā Gaida arī romāna “Sfinksa” varone Omula apmeklē balles, kas ļauj [12,117] tai apmierināt *“iztrakošanās kāri”*. Uz kostīmu balli [12,231] Omula ierodas sfinksas tērpā: tā vienlaikus ir bīstams zvērs un skaista sieviete; viņa ķircina savus pielūdzejus, nelaižot nevienu par tuvu. Gaida un Omula pretēji Malvīnei ballē parāda sievietes stihisko, kaislīgo dabu. Zīmīgi, ka Ivandes Kaijas darbos balles ir atkārtotas, bet Malvīnei pirmā balle paliek vienīgā; bez tam arī uz pirmo balli viņu bija jāpierunā iet. Malvīne savu šķīsto, mierīgo dabu saglabā. (Tāpat Malvīne ir savu iecerēto atradusi, tādēļ tai vairs nav nepieciešams iet uz ballēm.) Ja Malvīne ballē jūtas neaizsargāta, izjūt sirdsapziņas mokas (nožēlo, ka pretēji Teodora padomam tomēr devusies uz balli bez mātes), ir nelaimīga, tad Gaida un Omula ballē jūtas kā iekarotājas; izvēle pieder viņām; tās nav tik viengabalaina rakstura kā Malvīne. Arī Liliana (“Sfinksa”) ballē aizraujas, daudz dejo ar kādu pielūdzeju, kaut tai ir līgavainis. Ivande Kaija tēlo sievietes kā mainīgas būtnes, kuru emocionālā pasaule ir svaidīga, pašām brīžiem neizprotama.

Ballē pastāv pieklājības robežas, ko nedrīkst pārkāpt, bet vienlaikus tajā var justies brīvi, “piedienīgā” veidā paust seksualitāti, kas maskēta ar koķetēriju, flirtu; dejas ļauj būt fiziski tuvu abu dzimumu pārstāvjiem. Tā kā robeža starp aizliegto (nepiedienīgo) un pieklājīgo balles ietvaros ir nosacīta, balle ietver zināmus draudus sabiedrības ārēji pieprasītajai tikumībai, tādēļ pret balli var būt negatīva attieksme. “Iedzimtais grēks” pastāv; ārēji to var tikai nomaskēt. Balle ir nepieciešamais “ļauņums”, lai nerastos vēl brīvākas (nepiedienīgas) attiecības.

1.3. Viesu uzņemšana un viesības

Viesībās būtiska loma ir namamātei, kurai jāgādā, lai uzaicinātie justos labi. “Jūgā” Valerija organizē “*atpūtas vakarus*” [5,14] ar viesiem. Valerijas vīram Pabērzam patīk palepoties ar savu namu, tam dara prieku, ka sievu “*pielūdza veci un jauni*”. Sieva viesībās uztur možumu, mēģina visos radīt dzīvesprieku, tādēļ tai pašai jābūt jautrai, valdzinošai, nemitīgā kustībā. Draudzene saka, ka Valerija neesot šodien omā; ja to citi ievēros, tad “*vakars beigts*”. Draudzenes vārdi liecina, ka viesību noskaņa atkarīga no namamātes. Valerija, [5,15] parūpējusies, ka vienā cilvēku grupā valda omulība, dodas pie citas, kur saskaņa vēl nav radusies, lai to nodrošinātu. Namamātes pienākums ir rūpēties, lai uzaicinātie viesi justos labi. Par to liecina arī teikums, kur teikts, ka Valerija aizsteidzas [5,21] pie saviem namamātes pienākumiem.

Tā kā viesības ir tieša saskarsme ar sabiedrību, tad namamātes funkciju laba izpildīšana ir svarīga, jo viesības un tajās notikušo sabiedrība vērtēs; viesības ir atklātas sabiedrības vērtējumam (tajās atklāti parādās nama saimnieku savstarpējās attiecības, kuras sabiedrība vēro). Valerijai, flirtējot ar Kalnu un citiem vīriešiem, ir jā rūpējas, lai tā nezaudētu savu labo slavu (līdz ar to negods kristu arī uz viņas vīru kā nama saimnieku) – notiekošajam jāiekļaujas sabiedrības noteiktajās robežās.

Sabiedrībā pastāv noteikti paradumi, kuri jāievēro, lai netiktu pārkāptas morāles normas. Viesus var arī nepieņemt ar pieklājīgu aizbaidinājumu. Sieviete, kura mājas ir viena, nav piedienīgi pieņemt vīrieti. Māteru Jura romānā “Patriotisms un mīlestība” Laima [16,111] vīra prombūtnes laikā Indriķi (kas ir romānā pozitīvais varonis) nepieņem, jo jūtas slikti, tomēr Ričardu pieņem divreiz (abās reizēs tā jūtas labi, kaut gan parasti vienmēr ir savārgusi). Laima neizturas vienādi pret visiem viesiem; uzņemot vienu vairākkārt, bet citu ne, viņa rada negatīvu iespaidu sabiedrībā. “Jūgā” Valerija vīra ceļojuma laikā [5,47] uzaicina pie sevis uz villu ciemoties Ilmu, kura piekrīt un sāk dzīvot pie draudzenes. “*Tagad Valerija jutās pavisam citādi, svabadāki, jo viņa taču nu vairs nebija viena, varēja pie sevis pieņemt, ko un*

kad gribēja, un arī iziet kopā ar Ilmu varēja visur.” Kalns var bieži viesoties pie Valerijas: *“Tagad viņš varēja pilnīgi svabadi un netraucēti pavadīt vakarus kopā ar Valeriju goda dāmas Aideru jaun kundzes aizsardzībā.”* Izpildot sabiedrības noteiktās ārējās normas, nosodījumu negūst. Tikai tad, ja sabiedrības normu pārkāpums ir atklāts, rodas nosodījums. Sabiedrībā valda ziņkārība, tādēļ iespējams morāls pārkāpums rada interesi, bet ne ārēju nosodījumu, nosodīts tiek tikai tieši zināmais. Ilma Aidere atbalsta savu draudzeni Valeriju, kamēr tās attiecības ar Kalnu nekļūst pārāk tuvas. Līdzīgi Kalnam un Valerijai palīdz arī Branta kundze: *“Būdama pārlicināta [5,102], ka Valerijas stāvoklis mājā ir nesatricināms, tā droši sniedz roku abiem mīlētājiem.”* Viņa ļauj abiem pavadīt vakarus savā mājā, *“kur laipnā, uzmanīgā namamāte viņiem atstāja diezgan izdevības būt vieniem”.* Brants ļauj savai sievai rīkoties, lai arī viņam tas nepatīk. Branta kundzei svarīgi [5,103] ar citām savu aprindu sievietēm *“dalīties novērojumos un iespaidos”.* Sabiedrība līdz zināmai robežai var atbalstīt kaut ko aizliegtu, jo tas rada interesi. Pilsoniskām sievietēm, kurām mājās nav daudz pienākumu, viesības, balles un viesu pieņemšana ir ikdienišķi notikumi, viņu dzīve ir vienmuļa. Tādēļ tiek veicināti iespējami skandāli sabiedrībā, lai rastos interese, būtu par ko runāt: *“Drīz visas sabiedrības dāmas bij dzīvi ieintrīģētas interesantā [Kalna un Valerijas] romāna attīstībā. Viņas visādi lūkoja pabalstīt Valeriju, ar nepacietību gaidīdamas, kas tālāk notiks.”* Sievietes apzinās, kādas būs iespējamās sekas, bet tomēr atbalsta Valeriju un Kalnu. Kad Pabērzs sievu padzen, tās vienprātīgi bijušo draudzeni, ārēji cienīto Valeriju, nosoda. Valerija apciemo Branta kundzi, bet netiek ielaista. Sākumā kalpone [5,138] nedroši paziņo, ka *“kundze laikam šodien nepieņem”*, bet vēlāk, kad Valerija liek otrreiz sevi pieteikt, tiek izaicinoši paziņots, ka kundzes nav mājā. Valerija zina, ka patiesībā Branta kundze ir mājā (par ko liecina kalpones teiktais). Valerija secina, ka Branta kundze vai nu *“negrib pieņemt”*, vai *“netur to par iespējamu”*. Var secināt, ka sabiedrībai piemīt divkosīga daba, kura tiek aplēpta ar ārēji stingrām morāles normām. Katram cilvēkam ar sabiedrību jāreķinās vienmēr un visur – gan publiskā vietā, gan savās mājās.

2. Sieviešu izglītība un darbs

2.1. Izglītība

Apakšnodaļas sākumā sniegts neliels ieskats 19. gs. sieviešu izglītības situācijā.

19. gs. otrajā pusē liela nozīme bija [80,150] mājmācībai (visos sabiedrības slāņos). Pirmās vācu elementārskolas meitenēm (*pamatizglītības iegūšanai*) atvērtas gadsimta sākumā. Gadsimta pirmajā pusē tikai nedaudzām meitenēm bija iespējams Rīgā iegūt *vidējo izglītību* 1805. gadā dibinātajā augstākā meiteņu skolā, vēlāk, 1868. gadā, Rīgā atvērta Lomonosova meiteņu ģimnāzija, bet 1875. gadā sieviešu ģimnāzijas tiesības guvusi Rīgas pilsētas vācu sešklasīgā meiteņu [80, 162] skola.

Nereti, rakstot par šo laiku, autori savās grāmatās min skolotājas Karolīnes Kronvaldes vārdu⁷ (1836 – 1913), kura savā atbildē Garram atspēko viņa uzskatus, ka vīrietis “ir un paliek gudrāks nekā sieviete”. Savā rakstā K. Kronvalde runā arī par izglītību: “Bet uz grāmatu [60] un skolu gudrības mēru skatoties, atronam, ka no šīs mantas vis vairāk tagadīgos laikos vīriešu kārtai piekrīt virsroka, jo priekš sievietēm vēl nav tik daudz un tādu augstu skolu un grāmatu – no Latviešiem ne ko runāt ..” Publiciste Lilija Brante (1863 – 1939) savā grāmatā raksturo izglītības situāciju: “Plašākos apmēros pirmās meiteņu skolas sāk nodibināties ap pagājušā gadu simteņa 60. un 70. gadiem, kad muižniecība, sapratusi savu vēsturisko kļūdu, vācināšanas nolūkos ķeras pie latviešu izglītības [29, 17] veidošanas.” Tātad ir vēl viena problēma – jāzina vācu valoda, lai izglītos.

Māteru Juris redakcijas piezīmēs [20] rakstam “Plašāka programma priekš trīsklasīgas Latviešu meituskolas Rīgā” atklāj problēmu, kas saistīta ar prasībām zināt svešvalodas (zīmīgs iepriekš sniegtais citāts no L. Brantes grāmatas par pārvācošanu). Ieskats Mātera Jura rakstītajās piezīmēs: “Kā zināms, šī Latviešu meitu skola Rīgā ir pirmā un vienīgā. Ja nu jau šīs skolas “zemākās klases apakšējā nodaļā” iestājoties “jāmāk lasīt Latviešu un kaut cik arī Krievu un Vācu valodas iesākas skolu lasāmās grāmatas un jāpazīst rakstītie burti”, tad ceļas jautājums, kādās zemākās jeb priekšskolās meitenes šīs zināšanas var iemācīties? Jo, kā pazīstam, Rīgas Vācu elementārskolās Latviešu valodu nemāca, Krievu skolās atkal Vācu un arī Latviešu valodu nē.” Māteru Juris raksta, ka skola tādējādi nav pieejama mazturīgu ļaužu bērniem, bez tam viņš skaidro, ka problēmas rada arī tas, ka skolotājs Siliņš (raksta autors) nemin, kādas ir tālākās izglītības iespējas (kur pēc tam skolniece ar šādu izglītību var turpināt

⁷ Lilija Brante Karolīni Kronvaldi nosauc par pirmo latviešu sievieti, kas atklātībā izvirza [29, 93] “sieviešu jautājumu”.

mācības). Raksts un Māteru Jura piezīmes atklāj noteiktas problēmas, kas saistītas ar tā laika izglītošanos.

Arī romānā “Patriotisms un mīlestība” netieši norādīts, ka ģimnāzijā (kur mācījušās Sudmalnieku māšas) izglītība jāiegūst vācu valodā, jo [16,91] skolas priekšniece, atbraukusi ciemos pie Vitalvu ģimenes, nevar sarunāties ar Pāvuliņu, jo tas “*vāciski nerunā*”, bet Šaberta kundze nemāk runāt latviski.

Novelē “Dzīvība par godu” vēstīts par kāda jaunekļa, Oskara, cenšanos gūt labu izglītību, ko tas arī panāk par spīti grūtajiem dzīves apstākļiem. Salīdzinot ar Jura Mātera biogrāfiju, redzama liela līdzība Oskara un paša rakstnieka dzīves gājumā. Māteru Jurim nācies jau agrā bērnībā cīnīties par savām tiesībām izglītoties. Daudz tas ieguvis arī [66,22] pašmācībā. Tādēļ nav neparasti, ka viņa darbu pozitīvie varoņi parādīti kā labi izglītoti cilvēki (Felzenbergs, Vitalvs, Oskars u.c.). Līdzīgi arī sievietes. Romānā “Patriotisms un mīlestība” visas trīs Sudmalnieku māšas – Laima, Milda un Irma – mācījušās ģimnāzijā. Tāpat arī “Sadzīves viļņu” varones – Klotilde, Elza un Felzenberga māsa Marija – ir skolotas. Noveles “Pirmā un beidzamā balle” varone Malvīne ir beigusi ģimnāziju; arī Ieva “Dzīvība par godu” parādīta kā gudra, izglītota sieviete. Taču Neumaņu Marijai (“Sadzīves viļņi”) trūkst [21,186] “*sirds izglītības un tikumu*”. V. Zelče skaidro [80,142], ka 19. gs. vidū lielākoties uzskatīja, ka arī sievietēm vajadzīga izglītība un zināšanas, bet svarīgi gan, kāds šīs izglītības saturs un kādam nolūkam tā vajadzīga. “19. gs. 50.-70. gados un daļēji arī 80. gados valdīja gandrīz pilnīga vienprātība, ka sieviete ir jāizglīto vienīgi ģimenei, viņai ir jādod zināšanas, kas ir nepieciešamas sievai, mātei, mājsaimniecei.” Tomēr V. Zelče arī min [80,143], ka 19. gs. otrajā pusē latviešu sabiedrība sāk apzināties sieviešu skološanas lietderību. Pētot Māteru Jura romānus un noveles, redzams, ka rakstnieka veidotajām sievietēm svarīga abējāda izglītība: gan praktiskā (mājsaimniecībā, ģimenē vajadzīgās zināšanas, lai strādātu), gan arī vispārīgas zināšanas, ko iegūst skolā. Svarīgi, “*ka mācība un izglītība [16,11] no krietna, godīga darba neatrauj*”. Romānā “Patriotisms un mīlestība” minēta kāda jauna meitene, kas [16,13] beigusi ģimnāziju, vakaros tā ir “*freilene jeb jaunkundze*” (attiecīgā tērpā un ar atbilstošām manierēm), kas spēlē klavieres, bet dienās strādā kā vienkārša dienestmeita. Izglītotam vīram nepieciešama izglītota sieva, kas viņu saprastu un vienlaikus spētu strādāt arī saimniecībā.

Par meiteņu izglītošanas nepieciešamību runāts Ivandes Kaijas rakstā “Kāds vārds mūsu vecai un jaunai paaudzei”. Dzīvei vienlīdzīgi jāpagatavo [6,243] kā dēli, tā meitas, “*abiem jātop – brīviem cilvēkiem*”. Meitas bieži ir spējīgākas par dēliem. Meitas jāaudzina tā, lai tās nebūtu atkarīgas no precēšanās, “*kā līdz šim*”; jādomā arī par tādiem gadījumiem, kad meitas neaprecas vai priekšlaicīgi zaudē savu vīru. Tātad – izglītība sievietei dod brīvību un iespēju būt neatkarīgai, jo tā pati spēj nopelnīt. Precēšanās tādā gadījumā nav obligāta.

Rakstā “Par audzināšanu un izglītību” Ivande Kaija min, ka bijis laiks [8,9], kad “*smalkākās*” aprindās “*slikts tonis*” bijis ļaut meitām pabeigt kādu noslēgtu kursu ar gala eksāmenu kā vienkāršiem proletāriešu bērniem, jo “*viņas taču neies maizi pelnīt*”. Rakstniece saka: “*Tomēr arī vēl tagad [1910. gadā] turīgākajās aprindās daudz grēko pret meitu likteņa nodibināšanos un lielā svarā netur viņu izglītošanu.*” Kaut arī meitenes ģimnāzijā tiek laistas, vecākus neuztrauc, vai meita to pabeigs, jo “*vai tad precinieku trūkums?*”. Var paņemt kādus šūšanas kursus, kas “*katrai namamātei daudz maz jāsaprot*”, tomēr: “*Lielākā daļa “smalko” vecāku ir pat pret šādiem “kursiem”, jo īsti smalka dāma taču pati nekad ķēķī neies un pati nešūs!*” Raksts liecina, ka svarīgi mainīt attieksmi pret izglītību. Tajā minēts arī tas, ka nozīmīgs nevis diploms, bet pati izglītība. Izglītots cilvēks spēj dot sabiedrībai daudz vairāk, tostarp, saviem bērniem. Sieviete jābūt izglītotai [8,9] arī tādēļ, ka tā var kļūt māte, kura ar bērniem ir visvairāk kopā. Māte iespaido bērnus, tie pārņem viņas dzīves pieredzi, tādēļ svarīga mātes kā audzinātājas izglītošana.

Ivandes Kaijas romānā “Iedzimtais grēks” Gaida vēlas mācīties ģimnāzijā. Mācītājs ar sievu nespēj vienoties par to, vai Gaidai [2,7] kā sievietei vajadzīga arī skolas izglītība. Māte atbalsta Gaidu, bet tēvs uzskata, ka pietiek ar mājapmācību: “*Sieviete ir un paliek mājas pavarda guntiņas sargātāja, ģimenes saturētāja; tikai vīrietim vajadzīga dzīves⁸ skola.*” Mācītājs neizprot [2,9], kādēļ meitai nepieciešams mācīties skolā; “*tiklīdz kā runa nāca [2,8] par meiteņu audzināšanu, tā viņš sprieda partijiski, kā allaž vīrietis par sievieti*”. Pēdējais citāts ir zīmīgs; Ivande Kaija grib norādīt - vīriešu sabiedrībā valda uzskati, ka sievietei skolas izglītība nav nepieciešama. Tā kā vīrieši ir naudas pelnītāji, no viņiem atkarīgs, vai meita tiks sūtīta skolā (skološanai vajadzīgi līdzekļi).

Gaida, gatavojoties [2,140] skolas gala eksāmeniem, saka Balvai: “*.. es neprecēšos, man vajag diplomu.*” Balva ir saderinājusies, un viņu eksāmenu rezultāti tik ļoti nesatrauc. Izglītība sievietei dod iespēju būt materiāli neatkarīgai. Skolasbiedrene Korinna vēlas turpināt mācības Pēterpilī [3,34] medicīnas institūtā, tāpat arī Gaidas kaimiņiene [3,30] Anita. Gaida runā ar tēvu [3,32] par tālāku izglītošanos (Pēterpilī vai [3,83] Maskavā), bet mācītājs saka, ka viņam trīs dēli studējami. Kad Gaida vaicā, vai viņa nav tāpat tēva bērns kā dēli, tiek atbildēts, ka starp dēliem un meitām ir liela starpība. Mācītājs saka: “*Es taču nevaru savus dēlus paturēt pie sevis mājās vai tos nodot pie kāda amatnieka par mācekļiem ..*” Gaida rūgti iesmejas: “*Bet es varu palikt mājās – tas tik dabiski!*” Gaidai vai nu jāpaliek mājās un jāpalīdz saimniecībā, vai arī jāapprecas. Jaunā sieviete vēlas pati nopelnīt naudu studijām, bet tā kā neizdodas atrast Rīgā darbu, viņa atgriežas pie vecākiem. Gaida apprecas ar Ēriku Vilni, tomēr viņu laulība nav laimīga. Pametusi Ēriku, viņa sāk strādāt par skolotāju. Savukārt

⁸ Domāta skola kā mācību iestāde, nevis kā dzīves pieredze.

Balvas vīrs negaidīti mirst, viņa un bērni paliek bez apgādnieka, tādēļ arī tai jāsāk strādāt, un noder ģimnāzijā iegūtais diploms, kas ļauj būt skolotājai. Ivande Kaija romānā pierāda, ka arī sievietei nepieciešama izglītība. Romāns liecina, ka 20. gs. sākumā latviešu sievietēm ir iespēja iegūt augstāko izglītību, kaut arī ārpus Latvijas teritorijas. Izglītības iespējas ir plašākas nekā Māteru Jura laikā. Gaida "Iedzimtā grēkā" saka: "*Plašāka izglītība sievietēm [4,153] tagad ir samērā vieglāki pieietama kā agrāk. Šajā ziņā sieviešu emancipācijas jautājums ir pa daļai izkarots. Simtām tagad bauda ar vīriešiem vienlīdzīgi augstāko izglītību.*"

Līdzīgi kā Māteru Jura darbos arī Ivandes Kaijas romānā "Iedzimtais grēks" minēts uzskats, ka sievietei vajag ne vien garīgo, bet arī praktisko izglītību: "*Dakteris Goba [2,104] gan tādu pārsmalku meiteņu specializēšanu valodās nosauca par ārēju filigrānu. Arī meitas vajagot sagatavot dzīvei un ne par dzīves statistēm vien.*"

Raksts "Mūsu jaunavām!" publicēts⁹ brīvvalsts (tātad vēlākā) laikā. Tajā teikts, ka jaunavu pašu rokās [7,255] sava garīgā cilvēka izveide: "*No jums pašām atkarājas .. , ko sasniegsat mākslā, zinātnē un visās sabiedriskā darba nozarēs. Tiesība uz darbu un zinību jums vairs nav jāiekaro: visas augstāko skolu durvis jums vaļā – ejat uz priekšu, ciktāl jums katrai spējas un jaudas, lai vairs nepaliktu pakaļ vīriešiem.*"

Izpētot Māteru Jura un Ivandes Kaijas darbus, var secināt, ka 19. gs. pēdējā ceturksnī un 20. gs. sākumā sabiedrības attieksme pret sieviešu izglītību nav viennozīmīga (abi rakstnieki gan uzskata, ka sievietei vajag būt izglītotai). Iespējams, sieviešu izglītība tiek uztverta kā drauds pastāvošajai kārtībai. Izglītība paplašina cilvēka garīgo pasauli, izglītotais cilvēks spēj analizēt un pat pārvērtēt sadzīves kārtību, tādējādi var rasties vēlme to izmainīt. Bez tam izglītība var sniegt jaunus uzskatus, kuri, pēc vīriešu domām, var negatīvi ietekmēt, *samaitāt* sievieti; ir informācija, par kuru sievietei nav piedienīgi zināt vai interesēties. "Iedzimtā grēkā" mācītājs Goba uzrauga [2,36], lai meita nelasītu viņai nepiemērotu literatūru. Arī Valdis, uzzinājis, kādas grāmatas [2,35] māsa lasa, liek Anitai tās atdot, "*citādi sūdzēsot tēvam, aizliegšot*". Valdis ir Gaidas mīļotais; savā vēstulē [2,82] viņš tai iesaka turēties tālāk no Korinnas jaunkundzes (tās māte [2,77] ir šķirta sieva, audzina meitu viena), kura var sagrozīt Gaidai galvu; viņš raksta, ka neuzticoties pilsētniecēm. Valdis baidās, ka pilsētas meiteņu ietekmē Gaida varētu izmainīties (pārņemt viņu *pārāk brīvos* uzskatus). Kad Gaida [2,81] mācās ģimnāzijā, Valdis dod "*stingrus aizrādījumus par literatūru*", kuri ir "*vēl puritāniskāki*", kā mācītāja Gobas noteiktie. Arī Māteru Jura romānā "Patriotisms un mīlestība" līdzīga situācija: "*Ne vārda [16,115] viņa [Laima, Vitalva sieva] nesacīja .. , bet it mierīgi gulēja uz zofaja un lasīja kādā romānā, ko Vitalvs viņai sen jau bija aizliedzis*

⁹ Laikraksta "Dzintarzeme" 1921. gada 2. numurā.

lasīt.” Ja Ivandes Kaijas darbos ar lasāmvielas ierobežošanu tiek parādīts viens no daudzajiem piemēriem, kā vīrieši mēģina kontrolēt un ietekmēt sievietes dzīvi, garīgo pasauli (kam tā tomēr nevajadzētu būt), tad Māteru Jura darbā Vitalvs ir pozitīvais varonis; tas, ka viņš uzrauga, lai sieva nelasītu tai nepiemērotu literatūru, nozīmē, ka tāda veida grāmatas sievietēm rakstnieka uztverē ir pilnīgi nepiemērotas (tā nav sievas ierobežošana, bet normāla parādība). Minēto literatūru var neļaut lasīt divu iemeslu dēļ. Viens - tajā ietvertās tēmas (kas visticamāk saistītas ar cilvēka seksualitāti) sabiedrībā ir tabu; par tādām inteliģenti (šajā gadījumā - pilsoniskās sabiedrības) cilvēki nerunā (tās ir ārpus pieklājības un sabiedrības morāles robežām). Otrs – tā kā šādas grāmatas lasīt tiek aizliegts sievietēm, kuras ir izglītotas vai vēl mācās, jāsecina, ka pastāv šaubas par sieviešu spēju izšķirt pozitīvo no negatīvā; uz analizēt spējīgu cilvēku tādām grāmatām nevajadzētu atstāt iespaidu. No otras puses gan jāņem vērā sieviešu vecums: Gaida un Anita ir pusaudzes, un šajos gados cilvēks cenšas izprast pasauli; zināmā literatūra var atstāt iespaidu uz viņām, tomēr citādi tas ir ar Vitalva kundzi. Vīrieši izturas aizbildnieciski pret sieviešu garīgo pasauli, mēģinādami norobežot no tā, kas viņām varētu būt kaitīgs (un vēlāk traucēt ģimenes dzīvē).

2.2. Darbs

A. Rubenis raksta: “19. gs. sievietes [69,423.] koncentrējās uz mājas dzīvi. Kāpēc? Mājasdzīves nošķiršana no darbavietas neizbēgami sadalīja ekonomiskās funkcijas starp dzimumiem. Tas nozīmēja, ka būt par mājsaimnieci ir sievietes galvenais uzdevums.” Visspilgtāk sievietes – mājas saimnieces – uzdevums parādās romānā “Patriotisms un mīlestība”, kur Vitalva sieva Laima atbild par saimniecības dzīvi. Kad Laima vairs nepilda savus pienākumus, mājas dzīvē rodas sajukums.

Sieva ir ne vien nama saimnieciskās dzīves organizētāja, bet arī reprezentētāja – tieši no namamātes atkarīga mājas kārtība, tai jāgādā, lai, viesus uzņemot, mājās valdītu kārtība un būtu atbilstošs mielasts. Arī tas spilgti redzams romānā “Patriotisms un mīlestība”. Piemēram, vietējā sabiedrībā izplatās baumas, ka vīrs Laimu turot [16,117] kā cietumnieci, verdzeni, neļauj tikt ar tuviniekiem u. tml. Lai gan pie šīm valodām vainojams Vitalva nelabvēlis Ričards, tas tomēr apliecina, ka sieva ir mājas iekšējā stāvokļa rādītāja. Arī māsas nevēlēšanās Laimu vairs apciemot, liecina par Laimas nespēju veikt viesmīlīgas namamātes pienākumus.

Izglītība cieši saistīta ar darbu. Ja sieviete ir izglītota, viņa var strādāt un saņemt algu. Ivande Kaija rakstā “Par audzināšanu un izglītību” liek saprast, ka svarīgi mainīt attieksmi

pret darbu turīgo cilvēku aprindās. Rakstniece nosauc [8,10] darbu par cilvēces svētību, no darba attīstās kā miesīgās, tā garīgās spējas, bet no bezdarbības panīkst.

Romānā "Iedzimtais grēks" runāts par turīgo aprindu sievietēm, kuras dzīvo bezdarbībā. Laiskā dzīve noved pie negatīvām sekām: "*Jā, nekas [4,31] nav nožēlojamāks par mūsu aprindu sievieti, kas top veca, .. – neglīta āriene, šausmīgi sarūgtināta iekšiene. Kas pie tā vainīgs? Pašas sievietes. Dzīvo kā vaislas mātītes, panes visas pārestības no vīriešiem, ēd visu mūžu vīra maizi un vergo garīgi viņam, lai tik nebūtu pašām jāstrādā. Sirds apaug ar taukiem, smadzenes... Nav brīnums, kad arī vīriem galu galā izrādās maz kopīga ar šādām aprulušām sievietēm.*" Šajās aprindās ģimenes apgādnieks ir vīrs, sievietei nav jāstrādā, tai jā rūpējas par kārtību mājās, dodot attiecīgus rīkojumus kalponēm. Darba un intereses trūkums par pasauli rada fizisku un garīgu notrulināšanos. Arī Gaida pēc apprecēšanās ar Ēriku Vilni nokļūst līdzīgā situācijā; tai mājās ir divas kalpones. Kaut arī Gaida čakli rīkojas [4,18] pa saimniecību, atliek daudz brīva laika: "*Pamazām [4,19] Gaida sāka sajūst garlaicību, kādu viņa līdz šim nebija pazinusi .. Nodarboties ar kādiem niekiem, veltīgiem sieviešu rokdarbiem viņai bij gluži pretīgi .. Bezdarbība viņu nospieda.*" Mājas darbs ir vienmuļš. Līdzīgi kā Māteru Jura darbos arī šajā izteikti redzams, ka sievietei jā rūpējas par mājas dzīvi, bet ar sabiedrību, ārpusmājas pasauli saistīts vīrs. Gaidai bezdarbībā daudz nozīmīgāka kļūst sabiedrība, taču pēc apprecēšanās vīra greizsirdības dēļ saikne ar sabiedrību ir ierobežota; ir tikai divi mācītāji (vienam no tiem ir ģimene), ar kuriem Ēriks Vilnis saietas. Gaidai šie cilvēki šķiet nepatīkami.

Gaidai, kura beigusi ģimnāziju, skolas laikā apmeklējusi teātri, koncertus (vīrs nevēlas, lai sieva [4,19] dotos uz Rīgu tos apmeklēt), nodarbojusies arī ar glezniecību, noslēgtā mājas dzīve nedod papildījumu. Tomēr dzīvot šādu dzīvi ir sievas pienākums. Sievas darbs ir rūpēšanās, lai vīrs, atnācis no darba mājās, justos labi. Vīramāte saka: "*Apkop [4,64-65] savu vīru, uzpasē, tad būs darba diezgan. Un nekaitini viņu, paciet, panes, ja arī kāds vārds ir lieks. Tas jau sievas pienākums, par to viņš tev dod maizi, apģērbu, dzīvokli – visu ..*" Tā kā Gaida nestrādā, viņa ir ekonomiski atkarīga no vīra, nebrīva, spiesta paciest pret viņu vērstos pazemojumus no vīra un vīramātes puses. Romānā par šo problēmu vēstīts plašāk. Gaida diskusijā [4,131] ar Anitu, Korinnu un Balvu runā par tādu negatīvu parādību sociālajā ziņā, ka sieviete līdz ar vīru spiesta pelnīt uzturu dzimtai. Modernajai sociālpolitikai vajadzētu radīt tādus apstākļus, ka sievietei un bērniem nebūtu jāmeklē darbs ārpus mājas. "*Katras caurmēra sievietes īstais darba lauks ir dzimta; un šeit katra vidēji apdāvināta sieviete atradīs sev pilnīgi pietiekošu uzdevumu, kas var aizpildīt viņas dzīvi. Izņēmumi ir neprecētās un apdāvinātākās sievietes, tām vajag dot brīvu pieeju garīgos darba laukos.*" Sieviete svarīgi būt ekonomiski brīvai. Gaida domā, ka šo problēmu varēs atrisināt tad, ja sabiedrība pieradīs

pie ieskata, ka *“sievai par savu darbu mājās ir morāliska tiesība uz pusi no vīra darba algas ārpus mājas”*. Tātad Ivande Kaija uzskata, ka sievietes (sievās) darba sfēra ir mājas, un šo darbu sabiedrībai jāprot novērtēt. Svarīgi atzīt, ka arī darbs mājās ir svarīgs darbs, līdzvērtīgs tam, ko veic vīrs ārpus mājas, saņemdamas par to algu.

Gaidai nav bērnu, tādēļ nav jārūpējas par “dzimtu”. Viņa vēlas pārmaiņas dzīvē, tomēr vīrs neļauj [4,48] Gaidai strādāt par skolotāju pat tad, kad nonācis materiālās grūtībās. Tādēļ Gaida meklē iespējas sabiedriskajā darbībā. Ēriks ir mācītājs, un Gaida rūpējas par draudzes nabadzīgajiem bērniem; gatavo Ziemassvētkos [4,65] tiem eglīti ar balvām no savāktajiem ziedojumiem. Ar turīgākajām draudzes biedrenēm Gaida [4,74] nolemj dibināt labdarības biedrību. Vēlāk viņa [4,79] organizē bērnu patversmes izveidošanu. Sabiedriskais darbs tai rada interesi par dzīvi. Tas ļauj izturēt pret viņu vērsto terorū no vīra un viņa mātes puses. Galvenā sieviešu [80,111] sabiedriskās darbības sfēra bija labdarība, kas 19. gs. bija vienīgā sabiedrības pilnībā akceptētā sievietes aktivitāte ārpus mājas dzīves. Līdzdalība labdarības organizācijās nodrošināja sievietei arī cieņu sabiedrībā. Tātad vēl 20. gadsimta sākumā, uz kuru var attiecināt Ivandes Kaijas romāna notikumus, kā sabiedriska aktivitāte nozīmīga labdarība, kas ir zināma alternatīva darbam.

Citāda situācija ir romānā “Jūgā”. Atšķirīga ir vide – lielpilsēta (Gaida ar vīru dzīvo laukos), kas rada cita veida sievietes saiknes ar sabiedrību. Indra ir mājsaimniece, un viņai ir četri bērni. Gaidai nav bērnu, iespējamās rūpes par tiem aizvieto sabiedriskās aktivitātes. Indrai toties darba netrūkst, lai arī mājās ir kalpones. Kādu dienu [5,5] kalpones, nepateikdamas saimniecei, ir izgājušas ārā. Tā kā valda nekārtība, Indra sāk visu uzkopt, bet tajā brīdī pārrodas vīrs, kas ir neapmierināts, ka sieva dara darbus, kuri būtu jāveic kalponēm. Sieva nav paguvusi pārgērbties uz pusdienām; vīrs pārmet: *“Nu, paraugies vien, kāda tu pati izskaties!”* Indra pamazām ir attālinājusies no vīra, tā daudz vairāk rūpējas par bērniem, līdz ar to vēl ciešāk piesaistījies mājas dzīvei. Viņa pēc sabiedrības vairs netiecas. Vīram toties svarīga sabiedrība; bez tam viņš ir ģimenes apgādnieks (tādējādi sabiedrībā ir biežāk). Kad vīrs aicina sievu līdzī uz viesībām, sieva saka, ka ir pārāk nogurusi. Vīrs saka: *“Zinu bez teikšanas: bet man nav [5,7] vaļas, bet esi nokususi un tā tālāk .. Tikai man ir vaļas, un es nekad neesmu piekusis, un man vienam jāievēro arī visi pienākumi pret sabiedrību ..”* Vīrs aiziet uz viesībām viens, jo nejūtas labi [5,8] bērns (Indrai par viņu jārūpējas). Kad nākamajā vakarā [5,28] vīrs grasās iet uz teātri, Indra piesakās līdzī, lai tam izpatiktu. Tomēr, ieraudzījis [5,29] sievas apģērbu, Kalns ir neapmierināts – tas nav pietiekami moderns, viņa esot kā noplukusi vista, salīkusi kā veļas mazgātāja. Vīrs aiziet uz teātri viens. Var secināt, ka sievas darbs nav tikai rūpēšanās par māju un bērniem. Viņai jābūt patīkamai savam vīram, kad tas pārnāk no darba; jābūt gatavai būt cienīgai vīra pavadonei sabiedrībā. Piederība noteiktām

apriņdām pieprasa noteiktas sabiedriskās aktivitātes (sievai jāparādās sabiedrībā kopā ar vīru, tā reprezentē ģimeni; labs, moderns tērps norāda uz materiālo labklājību). Turīgu aprindu sievietei nav pašai jāuzkopj mājas; viņas darbs ir pārraudzīt, lai tas tiktu izdarīts. Šādi var izskaidrot Kalna neapmierinātību – sieva veic visādus “liekus” darbus, nogurst, bet to, ko tai pienāktos darīt (iziet sabiedrībā), viņa neizpilda.

A. Rubenis raksta, ka daudzas paaudzes [70,227] sievietes ideāls bija rūpēšanās par mājsaimniecību; darbs ārpus mājas bija “nīkulīgas un apšaubāmas eksistences zīme”. Viņš min, ka 20. gs. notiek pavērsiens: “..sievietes darbu mājās sāka vērtēt kā viņas paverdzināšanas veidu, ko realizē vīrietis un kas nozīmē atsvešināšanos. Profesionālais darbs ārpus mājas kļuva par sievietes emancipācijas simbolu, tās vienlīdzības un finansiālās neatkarības iemiesojumu.” Šī 20. gs. iezīme parādās arī Ivandes Kaijas darbos. Laba izglītība ir iespēja dabūt darbu. “Iedzimtā grēkā” Korinna pati pelna naudu studijām; savu bērnu audzina viena. Strādā arī Anita, un tai bijušas attiecības ar vairākiem vīriešiem. Viņai nav nepieciešams vīrs, kas to uzturētu, tādēļ viņa var iekārtot savu dzīvi, kā vēlas (var meklēt to cilvēku, kas būs tās īstais mūža biedrs). Gaida var pamest vīru, apzinoties, ka viņa spēs atrast darbu, jo ir izglītota. Tāpat viņas precības ar Ēriku nav notikušas tādēļ, ka viņa baidītos, ka nespēs sevi uzturēt (lai nonāktu vīra apgādībā). Sieviešu domāšana mainījies. Darbs ir iespēja izvairīties no precībām ar nemīlētu cilvēku, tas ļauj nesteidzīgi sievietei meklēt vīrieti, ar kuru saistīties laulībā (ja vien viņa to vispār vēlas).

3. Sievietes dzīves lomas

3.1. Sieviete - jaunava un sieva

Pozitīvajām Māteru Jura varonēm raksturīgs ir sievietes gods. Kā redzams darbos, tad rakstnieks saviem pozitīvajiem varoņiem licis saglabāt savu godu neaptraipītu – gods svarīgs ne vien vīriešiem, bet arī daiļā dzimuma pārstāvēm, kaut gan atšķiras goda izpratne, ko var saistīt ar dažādo noteiktā dzimuma lomu sadzīvē. Svarīgs gan meitas gods (spilgti tas tiek parādīts ar Malvīnes tēlu; jaunai sievietei nav pieklājīgi doties uz pirmo balli, ja to nepavada māte, sevišķi, ja tā sasirgusi), gan arī sievas gods (lai arī Laima iemīlas Ričardā, viņa paliek vīram uzticīga), tāpat arī sievietes gods un lepnums vispār (ar to var būt izskaidrojama izteiktā atsevišķu varoņu lepība, pašapziņa, kāda, piemēram, raksturīga Elzai, kura nespēj atzīties, ka mīl Felzenbergu, jo tādēļ tā būtu pievilusi draudzeni Klotildi).

Arī Ivandes Kaijas darbi liek noprast, ka sabiedrība augstu vērtē sievietes godu (kā nevainību). Jaunavība ir jā saglabā līdz precībām. “Negodā” kritušas sievietes (tās, kurām ir ārļaulības bērns) sabiedrība nosoda un izstumj no sava vidus.

Noteiktam vecumam raksturīga noteikta uzvedība. Māteru Juris “Patriotisma un mīlestība” varonē Irmā parādījis bērna, jaunas meitenes kļūšanu par sievieti. Ja sākotnēji Irma ir aušīga, draiska meitene, tad vēlāk kā jaunava viņa jau kļuvusi nopietna, savaldīga. Vairākkārt romānā minēti viņas mati, kas ir palaisti vaļā, paužot gan zināmu pusaudža nesavaldību, gan arī ir pret tā laika pieklājības normām, par ko liecina viņas precētās māšas Laimas vārdi, ka Irma [16,5] atkal “*savus matus palaidnīgi valkā*”. Iрмаi nerātņības tiek piedotas, jo tā spēj darīt labu (palīdzējusi draudzenei Līziņai), tāpat romānā meitene bieži ir tieša patiesības izteicēja (jo to vēl nesaista pieauguša cilvēka uzvedības normas, ar ko var izskaidrot tās vēlāko jaunavas gadu rakstura rāmumu). Šī sievietes personības veidošanās parāda to, ka bērnības laikā meitenei jā mācās, kādai jābūt sievietei, un laba audzināšana tai ļauj vēlākos gados pildīt savam dzimumam raksturīgos pienākumus. Arī Ivandes Kaijas darbos parādīta atšķirība starp pusaudzi (sievieti, kas vēl ir bērns) un jaunavu, kurai jā apzinās sevi kā sabiedrības locekli. Romāna “Iedzimtais grēks” sākumā Gaida ir dzīvespriecīga; lauz [2,12] ievziedus, klaigā, spēlējas [2,15] ar bērniem, kaut jā gatavojas eksāmeniem. Tomēr māte liek apzināties, ka viņai vajadzētu uzvesties citādi: “.. *Gaida, [2,16] laiks būtu atmest tās rotaļas ar tiem mazajiem.*” Gaida iekaisusi atjautā: “*Nu ko tad? Adīt zeķes, vārīt pusdienu, auklēt mazos?*” Viņa saka, ka negrib strādāt cauru dienu, darot sieviešu darbus. Bet

māte cenšas pārliecināt [2,17] “*savu pieaugušo meitu*”, ka “*tāda nu reiz ir tā darba dalīšana starp sievieti un vīrieti*”. Meitai laiks apzināties sievietes dzīves pienākumus.

Irma, staigājot izlaistiem matiem, vēl ir brīva. Arī Ivandes Kaijas darbos mati ir savdabīgs brīvības rādītājs. Gaidas matpīne [2,45] ieķeras Valda svārku pogā; abi cenšas izšķetināt matus, “*abu rokas sadūrās un it kā glāstīdamas kavējās viena pie otras*”; turpat Valda māsa Anita smeļ: “*Neķītrā matpīne!*” Drīz vien abi jaunieši, kas ir iemīlējušies, kļūst tuvi viens otram. Ivandes Kaijas darbā “Sauslej kundze” Juna kopā ar meitenēm izklaidējas dabā; visām [11,37] ir gaiši tērpi, baltas cepures un vaļēji mati. Sausleja kundze it kā kļūst jaunāka, jūtas brīva. Tomēr tā nevajadzētu būt - viņa iemīlas Arnī, ko nedrīkst, jo ir precēta. Precības uzliek noteiktus pienākumus, kurus nedrīkst pārkāpt; zināmā mērā sieviete zaudē savu brīvību.

Sievietei svarīga sava loma sabiedrībā. “Jūgā” Indra, būdama šķirta no vīra, ir nelaimīga. Lai arī laulība bijusi grūta – kā “jūgs”, viņa nožēlo, ka tās vairs nav, jo pēc šķiršanās no vīra tā “*tagadējā [5,195] sievas stāvoklī .. sajūtas kā nepilntiesīga; ne kā jaunava un arī ne kā sieva*”. Indra kļuvusi atkarīga no mātes, pie kuras dzīvo, tāpat no bijušā vīra sūfītās uzturnaudas bērniem.

“Starpstāvoklī” atrodas arī sievietes, kuras ir precību vecumā (vai tas jau garām) un vēl nav kļuvušas par sievietēm. Sabiedrības negatīvā attieksme pret vecmeitām, precību svarīgā nozīme sievietei jūtama abu rakstnieku darbos. Neesot ne vairs jaunava, ne arī sieva, sieviete var nebūt pilnīgi piederīga sabiedrībai. Māteru Juris, raksturojot Neumaņu Mariju “Sadzīves viņos”, liek noprast, ka labi audzinātai jaunavai jābūt tikumiskai, tā nedrīkst būt lepna; ir jāprot dažādi darbi. Tomēr Marija ir izlutināta. Viņa gan ir domājoša, zinātkāra, bet vienlaikus tai nav “*tiklības pamatu, bez kuriem sirds un prāts ir kā niedre, ko vējš .. loka*”; viņa [21, 178] ir “*pussamaitāta un augstprātīga*”. Tādēļ Marijai lemts palikt vecmeitās (teikts, ka Marija sagaidīja “*tādus [21,189] gadus, no kuriem mēdz sacīt: tie man nepatīk*”). Tātad vecmeitas stāvoklis tādai sievietei kā Marija, kas sevi neprot apgādāt, nav labs. Potivariene un Volgeruha, kurām nav vīra, romānā ir tēlotas kā negatīvas (pat kariķētas) personas; abas ir netikumiskas; pie Potivarienes naktīs viesojas vīrieši. “Iedzimtā grēkā” runāts par vīriešu dzimuma izvirtību jaunībā pirms laulības. Daudzas sievietes zaudē cieņu pret šādiem vīriešiem un tādēļ neapprecas. “*Bet par [4,118-119] sievieti, kura atteikusies no šādas neapskaužamas laimes [laulībām ar izvirtušu vīrieti], vīriešiem atkal ir pie rokas derīgs zaims – vecmeita!*” Sabiedrībā ir aizspriedumi pret vecmeitām. Indra “Jūgā” domā: “*Kad viņa [5,12] bij jauna meitene, tad viņai bij lielas bailes, ka nepalīktu neprecēta. Tas bij tas lielākais kauns, ko toreiz varēja iedomāties.*” Arī Indras jaunības bailes liecina, ka vecmeitas stāvoklis sabiedrībai nešķiet normāls, ir zināmā mērā nepieņemams.

Ir vēl cita vecmeitu daļa, kas tomēr paliek sabiedrībā cienītas. A. Rubenis (par 19. gs.) min: “Guvernantes un kalpones [69,435] dēvēja par “vientuļajām zem sveša jumta””. Tās parasti neaprecējās. Māteru Jura darbā “Patriotisms un mīlestība” neprecējusies ir Vitalva dēlam par audzinātāju [16,289] pieņemtā Bucholca kundze. Iespējams, arī ģimnāzijas direktore Šaberta kundze ir neprecēta (par to liecina tas, ka viņa strādā, tāpat arī ciemos pie Vitalviem ierodas viena). Abas sievietes ir izglītotas, un tiek cienītas. Savukārt “Iedzimtā grēkā” neprecēta ir Zelmas jaunkundze, mācītāja Gobas ģimenes bērnu audzinātāja. Korinna nav precējusies un strādā par mājskolotāju. Arī Gobu kalpone Māra ir neprecējusies. Sabiedrības attieksme pret vecmeitām nav viennozīmīga; no vienas puses ir vecmeitas stereotips (līdzīgi vēl mūsdienās pastāvošajam – īgna, skarba, ar dzīvi neapmierināta sieviete; izteikti tāda ir Volgeruha), no otras puses mājskolotājas, bērnu audzinātājas tiek cienītas. Kalponēm ir liela darba slodze. Viņām visa diena jāpavada svešās mājās, tādēļ tām grūti dibināt ģimeni (piemēram, nebūtu laika audzināt bērnus; tās kalpones, kas ir apprecējušās un kam ir bērni, iespējams, vairs nestrādā).

V. Zelče skaidro [80,83], ka mājīguma radīšana un uzturēšana bijusi sievietes ziņā. “Viņa [sieviete] bija mājas dzīves pārzinātāja, rīkotāja, organizatore, sagādniece u.c., no sievas prasmes pildīt šīs funkcijas bija atkarīga ģimenes ikdiena, uzturs, tās locekļu veselība. Sabiedrības skatījumā ideāla sieva bija tāda sieviete, kas teicami spēja paveikt šos darbus.” Citētais ļoti labi raksturo Māteru Jura darbos precēto (turīgo aprindu¹⁰) sieviešu pienākumus.

Ja vīrs ir uztura pelnītājs, tad sieviete atbild par mājas saimniecisko dzīvi, kas, piemēram, ļoti labi redzams Vitalva un viņa sievas attiecībās (“Patriotisms un mīlestība”); šie varoņi parāda arī to, ka vīrietis ir tas, kas saistīts ar sabiedrību (Vitalva darbošanās *attīstības biedrībā*, par ko sieva nezina), bet sieviete ir “mājas pavarda sargātāja” (kā to apstiprina arī V. Zelče savā [80,82] grāmatā). Lai arī Māteru Juris savos darbos tēlojis “ideālo ģimeni”, kur vīra un sievas attiecības ir harmoniskas, jaušams, ka vīrietis tomēr ir ģimenes galva un normālā situācijā sieviete viņam ir pakļauta; ideālajā ģimenē gan tomēr sieva ir apmierināta ar savu dzīvi, viņa apzinās sava vīra pārkumu. Pārkums gan tiek it kā noslēpts, padarīts neredzams, jo sievu vīrs materiāli nodrošinājis, tāpat viņam piemīt gudrība, cildenas morālās īpašības, kas apslēpj tā laika sabiedriskās dzīves¹¹ veidoto hierarhiju (patriarhālo ģimenes modeli) – it kā vīrietis jau ar savām garīgajām īpašībām būtu pelnījis, lai to vērtē augstāk (tas raksturīgs pozitīvajiem varoņiem Vitalvam, Indriķim, Felzenbergam u.c.). Iepriekš teiktais gan attiecināms uz tādām ģimenēm, kuras veido tikumiski, garīgi pilnīgie cilvēki.

¹⁰ Zemāku kārtu sieviešu dzīve Māteru Jura darbos ir parādīta epizodiski; informācijas trūkuma dēļ nav iespējams to analizēt.

¹¹ Tā laika sabiedrībā valdošās tiesiskās, politiskās normas ir izdevīgas vīriešiem.

Sabiedrībā valdošie uzskati (arī politiskās, tiesiskās normas, sadzīves iespējas) ir lietas, kam liela ietekme cilvēku ģimeniskajās attiecībās, taču reālajā dzīvē var būt arī “izņēmumi” – neraugoties uz to, ka vīrietim būtu jābūt ģimenes galvai, arī sieviete var būt valdošā. Māteru Juris uz sievietēm, kas valda pār vīru, raugās negatīvi. Piemēram, novelē “Pirmā un beidzamā balle” Vilmaņa sieva Fridrika ir valdonīga. Vīrs tēlots kā lēnprātīgs, bet labestīgs cilvēks, bet Fridrika ir neganta, patmīlīga sieviete, kas spēj nodarīt ļaunumu citiem. Kādā [22] Māteru Jura rakstā, vēstot par turku laulībām, parādīti arī vispārīgi uzskati par sievieti: *“Jocīgi un ērnoti ir redzēt, kad sieva noņēmusē saimniecības un politikas grožus savās rokās un savam vīram vietu ierādījusi ratupakaļā, un sirds iežēlojas, tādu bēdīgu radījumu vīra tērpā uzlūkojot, - bet ar īgnumu jānoskatās uz valsti, kurā sievas vienkārt par verdzenēm tiek turētas, bet otrkārt tai kremt pie dzīvības un izsūc beidzamo dzīvības sulu.”* Citāts parāda to, ka Māteru Jurim nav pieņemamas valdonīgas sievietes (sievas), ģimenes galvai vajadzētu būt vīrietim, bet vienlaikus rakstnieks nosoda sieviešu apspiešanu. Māteru Jura darbos svarīgas ir harmoniskas laulāto attiecības, kur vīram un sievai ir savs noteikts pienākums, bet tie abi ir apmierināti ar savu dzīvi.

Ivandeī Kaijai ir novele “Pie Bosfora”, kurā tēlota turku vide. Pie Turcijas valdības galvas lielvezīra Machmuda Šefketa [10,62] ierodas Suleika. Abu dialogā Ivande Kaija parāda turku sievietes beztiesību, nevarību vīra priekšā; vīrs ir tās dzīves pilnīgs pavēlnieks. Kad Šefkets [10,63] jautā, vai Suleika to mīl, viņa atbild: *“Tava verdzene tevi apbrīno!”* Suleika mīl viņu [10,64] kā dievu. Šefkets brīdina sievieti, lai tā sargās viņa vājības un vainas redzēt un grēkus atklāt. Viņš arī saka, ka tās nevarība ir viņa varas pamats, tāpat brīdina: *“.. tu nedrīksti [10,65] liela augt, tu nedrīksti stipra kļūt, tikai tāda, kā tu esi, tu man esi mīļa.”* Suleika atbild, ka viņa priekšā tā ir nespēcīga kā muša tīklā, un noslīd zemē pie vīrieša kājām. Viņš tai liek dziedāt, skūpstīt viņu, dejoj; kad tā pasaka, ka ir nogurusi, viņš kļūst draudīgs, un Suleika izpilda pavēlētu. Rakstniece lieto pretstatus, kas rada spēcīgu kontrastu (verdzene/dievs; vājais/spēcīgais u.c.). Sieviete (sieva) ir pilnībā pakļauta; lai arī lielvezīrs to mīl, viņai jāizpilda viss, ko tas liek (netiek ņemts vērā, ka viņa ir nogurusi, tāpat jādejo). Vīrietis pieradis nerēķināties ar sievietes vēlmēm, tas, ka viņa ir zemākas pakāpes, ir normāli – tā tas ir ieaudzināts gan vīrieša, gan sievietes apziņā. Šāda hierarhija ir sabiedrības norma. Ivandeī Kaijai šis stāvoklis nav pieņemams (līdzīgi Māteru Jurim, kuram arī piemērs par turku sievietēm).

Suleika uzdod [10,67] lielvezīram neparastu jautājumu: *“Tu izpostīsi reiz arī harēmus? Tu dosi brīvību turku sievietei?”* Šefkets atbild, ka tam vēl ir laiks, vēl ir *“daudz svarīgākas lietas kā sieviešu lietas”*. Suleika saka, ka visam ir laiks, tikai tam neesot; tā jautā, kāpēc gan viņam, gaišajam eiropēiskam kungam, ir harēms? Šefkets apjūk: *“Arī viņam pašam sen bij*

radusies tā doma, ka harēmos, Turcijas neaprobežotā poligāmijā guļ viņa tautas garīgais nespēks.” Līdzīga doma ir arī Māteru Jura rakstā par turku laulībām: *“Harēms [22] sultānam jeb īstāki: Turku valstei ik gada maksā miljoniem, un palielākai daļai tas jāuzlūko par Turcijas laicīgās un garīgās bankrotes cēloni.”* Sieviete latviešu sabiedrībā tomēr ir svarīga. Toties turku sabiedrībā viņai maza nozīme, jo pakļautība vīrietim ne vien ekonomiskā, bet arī garīgā ziņā neļauj tai būt patstāvīgai savā domāšanā; sieviete nevar ko mainīt sabiedriskajās norisēs. Garīgais nespēks (bankrots), par kuru tiek runāts, apliecina, ka sievietei ir liela nozīme tautas garīgās dzīves veidošanā; sieviete ir neatņemama sabiedrības daļa, un, nebūdamā apspiesta, tā var dot daudz. Parādot galēju beztiesības stāvokli, Ivande Kaija, iespējams, grib norādīt, ka nepieciešamas pārmaiņas arī latviešu sabiedrības uztverē (pastāvošais nav ideāls). Likumdošana sievietei neizdevīga, tajā starp vīrieti un sievieti ir liela nevienlīdzība (arī laulības jautājumos). “Jūgā” vīrs, būdams greizsirdīgs uz Kalnu, ir noskaities uz Valeriju, kā ārprātā [5,107] lūkojas uz viņu. Tomēr viņš, ielauzies Valerijas istabā, ir pārsteigts par sievas skaistumu. *“Ar neredzētu kaislību viņš satver sievu un liek tai padoties viņa gribai. Viņš skūpstā to .. , un tā ļaujas viņa glāstiem.”* Kad sieva saka, ka Kalnam nav piederējusi, vīrs [5,108] *“uzgavilē kā bezprātā”*, sacīdams: *“Tu vienvienīgi mana! Mana!”* Valerija nemīl vīru, bet *“visa ir sava vīra varā”*. Viņai *“sirds skaļi saceļas pret esošo”*, tomēr *“tai nav spēka, trūkst gribas”*, Valerija ļauj vīram apmierināt seksuālās vajadzības, lai arī to nevēlas. *“Viņas vīrs pastāv uz savām tiesībām. Viņai – nav nekādu.”* Likumā noteikts [33,12], ka vīram ir tiesības pieprasīt no sievas paklausību un pakļaušanos viņa gribai.

3.2. Laulības

Laulības ir viens no svarīgākajiem notikumiem sievietes dzīvē, jo tās ir saistītas ar daudzām pārmaiņām (no vecāku aizbildniecības sieviete nokļūst vīra gādībā, top par mājas saimniecei un parasti kļūst par māti u.c.). Bez tam – laulības daļēji ir neatgriezenisks process (19. gs. šķiršanās [80,24] notiek reti).

Romānā “Iedzimtais grēks” Balva, sarūgtināta par vīra laulības pārkāpumu, jautā sev, kādēļ gan gājusi pie viņa par sievu, un secina: *“Tālab, ka [4,110] viņš bij tas, kas mani ņēma... Sieviete arvien ir jāiet pie tā, kurš ņem, viņai nav izvēles...”* Sabiedrībā saistībā ar laulībām svarīgs ir uzskats, ka sievietei ir jāapprecas (tas atspoguļojas Balvas vārdos). Tāds ir sievietes pienākums; šis uzskats sievietē jau ir ieaudzināts kā norma. “Sfinksā” Omulas vecāki vēlas, lai meita apprecētos. Tie neuztraucas par to, kad precēsies par meitu vecākais dēls, bet

Omulai [12,250] precību *“jautājums tika nostādīts tā – it kā no tā atkarātos vai visa viņas dzīvība un visas dzimtas gods un laime”*. “Iedzimtā grēkā” Gaidas tēvam svarīgi izskolot dēlus, jo tiem dzīvē jāiegūst patstāvība, bet ne meitu (tai labāk apprecēties, tad par viņu gādās vīrs; Gaidas vecāki gribētu, lai tā apprecētos ar Ēriku Vilni, priecājas [3,77] par viņa ierašanos). Māteru Jura “Sadzīves viņos” Felzenbergs [21,175] dodas pie Neumaņu ģimenes, lai runātu par mežniecības lietām. Kolīdz tas parādījies, Neumaņa sieva uzreiz sāk runāt par savām trīs meitām, par kurām tai nemaz netiek prasīts, pat nosaucot viņu gadus, sevišķi uzsverot vecāko meitu Mariju un tās īpašības. Sieviete vēl bilst: *“Cik reiz [21,176] es neesmu sacījusi: papiņ, papiņ, tu vēl nomirsi, tā pūlēdamies, lai labāk nāk kāds znots – bet fui, ko es te sarunāju .. , mani bērni jau vēl ne domāt nedomā uz precēšanos, vēl jau ir laika.”* Māte cildina meitas ar skaidru mērķi - var gadīties, ka Felzenbergs kļūst precinieks. Gadu pieminēšana liecina, ka meitas ir precību gados; vecākās meitas izcelšana nozīmē to, ka tai laiks precēties (var paiet viņas precību gadi), tādēļ jāvērs potenciālā precinieka uzmanība uz viņu. Precības tiek minētas arī tieši. Sava vīra saukšana par “papiņu” norāda, ka arī znots tā viņu varēs saukt (ļoti iespējams, ka ikdienā sieva vīru tā neuzrunā); Felzenbergs tiek aicināts “iejusties” ģimenes atmosfērā. Tiek radīti dažādi apstākļi, lai vīrieti satuvinātu ar Mariju (abi [21,177] tiek atstāti divatā; vēlāk Marija ar nodomu [21,184] tiek sēdināta ratos viena, lai Felzenbergs tai pievienotos, tomēr viņš aizjāj uz sava zirga). Graupmanis romānā saka Bušmanim [21,295], ka viņa meita ir 22. gadā un viņam *“gandrīz jau būtu jāvēlas, ka tas Kungs .. piesūtītu derīgu znotu”*. Abi runā par neprecēto Klotildi, un Graupmanis saka: *“Tātad Klotilde tagad divdesmit sešus gadus un kādus mēnešus veca .. , kādas cerības viņai vairs uz precēšanos!”* Klotilde jau ir vecumā, kas vairs nav piemērots precībām, tādēļ viņa nevar izvēlēties, kādu vīru ņemt. Ja viņa vēlētos precēties, tai būtu jāņem tas, kurš to gribētu apņemt par sievu. Tādējādi ir saprotami arī Balvas vārdi (citāts rindkopas sākumā) – precību laiks ir ierobežots, un var nebūt iespējas izvēlēties, ko precēt.

Baltijas guberņu civillikumā [80,22] noteiktas laulāto mantiskās attiecības 19. gadsimtā: noslēdzot laulību, vīrs kļūst ne vien par sievas aizbildni, bet arī par viņas mantas pārvaldītāju. Tādēļ preciniekus var interesēt nevis pati sieviete, bet viņas pūrs. Māteru Jura novelē “Pirmā un beidzamā balle” Roberts vēlas apprecēt Malvīni, jo tā pēc tēva nāves ieguvusi bagātu mantojumu. Roberts iedomājas [19,7] nākotni, kad nomirtu arī Malvīnes māte un visa mantība būtu jaunajai sievietei, kura ar to varētu darīt, ko grib, taču: *“Zināms, ka viņa to nevaldīs, bet es, viņas nākošais laulāts vīrs.”* Likums ir labvēlīgs Robertam. Pēc tēva nāves [19,11] par īpašuma “valdnieci” kļuvusi Malvīnes māte. Ja māte mirtu, tad īpašums piederētu

Malvīnei, kurai gan tādā gadījumā iecelts padomnieks – Teodors Ozolkalns (līdz pilngadībai¹² [19,27] viņš būtu *pērminderis*, pēc tam padomnieks – līdz tā apprecētos). Malvīne nezina, kam uzticēties, un māte to brīdina: “*Tavi cienītāji [19,15] ir jaunekļi, no kuriem nevar zināt, vaj tie vairāk mīl tevi, vaj tavu mantu.*”

Ivandes Kaijas “Iedzimtā grēkā” minēts: “*Sievietei [2,109] ar laulību tiek ņemtas katras cilvēcīgas tiesības; viņa top tiesiski nepilngadīga – visa viņas manta pāriet vīra rokās, un vīrs, kā aizbildnis, var darīt ar viņas īpašumu, kas viņam patīk.*” Tāpat vīram 20. gs. sākumā ir dotas tiesības rīkoties ar sievietes mantu. Līdz ar to ir tāda pati problēma, kādu izjūt Malvīne: “*Augstākās ļaužu šķirās tagad vairāk mēdz turēties pie maka izlases.*” Sievietes, vēlēdamās tikt apprecētas (vai gribēdamas bērnu [2,110], jo ārļaulības mātes sabiedrība nosoda), var izmantot [2,109] mantu (pūru) kā līdzekli, lai iegūtu vīru; mīlestībai šādā gadījumā nav nozīmes. Abi rakstnieki parāda, ka likumdošana ietekmē vīriešu un sieviešu savstarpējās attiecības; laulības var tikt slēgtas mantas, naudas, nevis mīlestības dēļ, tādējādi cilvēki (sievietes laulībā) var kļūt nelaimīgi.

Ģimenes dzīvē nozīmīgs arī šķiršanās jautājums. Ričards, iemīlējies Laimā, apdomā [16,121], kā būtu, ja tas šķirtos no savas sievas, taču spiests šo domu atmest, jo sieva “*uz tam nedeva ne vismazākā iemesla*”. Tāpat Ričards to nevar, jo tad zaudētu cieņu sabiedrībā. Drīz vien laikrakstos parādās sēru vēstis, ka Ričarda sieva mirusi. Rakstnieks neatklāj notikuma apstākļus; nav zināms nāves cēlonis (pastāv iespēja, ka notikusi slepkavība). 19. gs. šķiršanās tika izdarītas [80, 24] reti. Pastāvēja noteikti nosacījumi, kuri ļāva šķirties, bet tie paredzēja daudz noteikumu un apstākļu noskaidrošanu. Tāpat – ļoti svarīgi izvēlēties labu dzīvesbiedru. Šķiršanos apdomā arī Oskars [15,106], kas domā, ka jaunapprecētā sieva viņu krāpusi, bet būtu savādi šķirties jau otrā rītā pēc kāzām, bez tam Oskaram problēmas radītu sabiedrības attieksme pret šādu notikumu, tāpat “*ar lieciniekiem nebūt nespēja pierādīt, ka viņa sieva tiešām laulību pārkāpusi*”. Beidzot tas izlemj upurēt savu dzīvību “*par godu*”. V. Zelče: “Tālaika sabiedrība [80,61] neakceptēja laulības šķiršanu.”

Arī Ivandes Kaijas prozā nozīmīgs ir šķiršanās jautājums. Viņa ir iztulkojusi Gija de Mopasana romānu “Vecais laulības likums”¹³, kurā kāda sieviete ar viltu cenšas panākt, lai vīrs no tās šķirtos. Viņas vīrs ir [13,395] kļuvis nepanesams, brutāls, kundzisks; viņam ir arī mīļākā. Sieva sākumā mēģina panākt, lai vīrs to piekautu (un tādējādi būtu likumam atbilstošs iemesls, lai šķirtu laulību), bet viņš to nedara. Tad sieva, dabūjusi vīra mīļākās fotogrāfiju, cenšas atrast sievieti, kas būtu tai līdzīga. Tas arī izdodas. Roze tiek pieņemta darbā [13,396] par kambarjumpravu. Vīram viņa patīk. Sieva ar Rozi vienojas par dienu, kurā vīrs jāpieņē

¹² Pilngadība – 21 gada vecums.

¹³ Laikrakstā “Latvijas Sargs” šī novele publicēta 1921. g., bet nav minēts, kas tulkojis. 1931. izdoti “Ivandes Kaijas kopoti raksti”, kuros ir arī G. de Mopasana darba tulkojums.

laulības pārkāpumā. Noteiktajā dienā un laikā sieva ir ataicinājusi vecākus un citus paziņas. Tiek [13,399] atvērtas durvis. Vīru pieķer liecinieku klātbūtnē, tāpēc nu sieva var dabūt šķiršanos. Noveles tulkojums varētu būt veikts ar nodomu vērst sabiedrības uzmanību uz novelē pausto problēmu – šķiršanās ir apgrūtināta (piemēram, nepietiek ar to, ja sieva zina, ka vīram ir mīļākā; viņš ir jāpieķer liecinieku klātbūtnē). Par laulības likumu Ivande Kaija raksta savā dienasgrāmatā¹⁴, kur teikts, ka Satversmes sapulcē [9,160] trešajā lasījumā atraidīts pants, kas nosaka, ka laulību var šķirt uz vienas puses vēlēšanos bez iemeslu uzrādīšanas. Tas rakstnieci “*ļoti bēdina*”. Šo pantu aizstāvējusi arī dzejniece Aspazija (1865 – 1943). “Iedzimtā grēkā” ir atbilstoša problēma. Ērika Viļņa un Gaidas laulība abiem kļuvusi nepanesama; tie bieži strīdas un zināmā mērā zaudējuši cieņu viens pret otru. Gaida tādēļ vēlas šķirties, bet Ēriks [4,97-98] tai nedod “*atlaulību*” (šķiršanos) – pat tad, kad tie jau nedzīvo kopā. Tādēļ Gaidai nav iespējams izšķirties no vīra.

Gan Māteru Jura, gan Ivandes Kaijas darbos aktualizēts laulības pārkāpšanas jautājums. Māteru Jura romānā “Patriotisms un mīlestība” Vitalva sieva Laima iemīlas Ričardā. Ričards, kas parādīts kā nelietīgs cilvēks, arī ir iemīlējis. Viņš vēlas laupīt Laimas “sievass godu”, tomēr Laima laulību nepārkāpj, nepadodamās Ričarda ietekmei. Viņai tas liekas nepiespējami; mīlestība pret Ričardu šķiet noziedzīga: “*Es esmu [16,147] cīnījies pret šo noziedzīgo mīlestību – jo noziedzīga tā ir .. Dievs pats zina, cik nelaimīga es esmu jūs mīlējuma; .. es savā sirdī jau sen esmu laužusi to zvērestību, ko es savam vīram zvērējuši .. Bet tik tālu [16,148] šos pienākumus aizmirst, ka es Vitalvu arī nododu savu sievas godu zaudējuma – to es nevaru ..*” Ļoti spēcīga ir apziņa, ka laulību pārkāpt nedrīkst. Vēlāk Ričards Laimu savaino un viņa, atklājusi vīram savu grēcīgo mīlestību, nožēlodama sliktu izturēšanos pret Vitalvu, mirst. Iespējams, ka tieši dēļ mīlestības pret Ričardu Laimai kā romāna varonei ir jāmirst, jo viņa vairs nav līdzvērtīga ar savu godīgo vīru Vitalvu. Jau pieļautā iespēja vien, ka tā varētu būt pārkāpusi laulību, ir grēcīga. Laimas attieksme pret laulības pārkāpumu liecina, ka tas viņas apziņā ir ļoti liels grēks (un tā to uztver arī sabiedrība).

Ivandes Kaijas “Jūgā” laulību pārkāpj Indras vīrs Kalns un Pabērza sieva Valerija. Kad tas noticis, Valerija saka: “*Cik [5,119] salda ir nāve ar tevi!*” Viņa kaut ko ieber vīna kausā, tad saka, ka tā pirmā izdzers pusi, pēc tam Kalns. Tomēr Kalns “*ar vienu mājienu atrauj tai nāves kausu no lūpām un aizsviež to tālu prom*”, sakot, ka viņi dzīvos. Valerija saka, ka viņš to pievīlis. Viņa vairs [5,120] nesaprot, kā lai ar tādu kaunu dodas atpakaļ sabiedrībā. Tātad – viņa vēlas noindēties ne vien tādēļ, ka sajūt izdarīto kā grēku, bet arī tāpēc, ka laulības pārkāpumu nosoda sabiedrība, kura Valerijai ir svarīga. Vīrs Valeriju padzen no mājas, un arī

¹⁴ Ieraksts datēts ar 1921. gada 1. februāri.

Valerijas bailes no sabiedrības nosodījuma izrādās pamatotas. Sabiedrība to izstumj – sievietes [5,138-139], kas tai agrāk izrādījušas savu cieņu, draudzību, izliekas nepazīstam vai neielaiž savā mājā. Mainījusies arī vīriešu attieksme (kas gan ir atšķirīga no sieviešu nostājas) – ir pazudusi cieņas barjera; Valerijai pazīstamo kungu [5,140] tik vaļīgā izturēšanās šķiet apkaunojoša.

Sabiedrības attieksme pret Valeriju un Kalnu pēc laulības pārkāpuma izdarīšanas ir atšķirīga. Cienīgās dāmas [5,142] pret Valeriju “*ļāva vaļu savam tik dibinātam, svētam morāliskam sašutumam*”; tās priecājas, ka Valerija nu nogāzta no sava “*pjēdestāla*”, ir kļuvusi apsmieta un nicināma. Toties pret Kalnu pilsoniskās sievietes nevēršas, “*tas jau allaž bij tāds pārgalvīgs un nebēdnis*”. Savukārt kungi “*frivoli smaidīja*”, “*tie jautri pārrunāja reto notikumu visos sīkumos, ļaudami vaļu savai erotiskos piedzīvojumos rūdītai fantāzijai*”, Valerija tiem nu šķiet pievilcīgāka un interesantāka kā jebkad. Toties “*par savu brāli Kalnu tiem tiešām nebij ko brīnīties*”. Tātad sievietes nosoda sievieti, kas pārkāpusi laulību, bet ne vīrieti. Vīrieši nenosoda ne vienu, ne otru; Valerija tiem kļuvusi saistošāka. Var teikt, ka sabiedrība nosoda tikai sievieti; vīrietis tiesāts netiek (lai arī vīrs grēkojis pret savu sievu Indru). Līdzīgi “*Iedzimtā grēkā*” Balvas vīrs Purmals pārkāpis laulību, pats neuzskatīdams to par lielu grēku. Sieva tam [4,107] bijusi uzticīga, bet: “*Viņam pašam gan bij savi grēciņi... Bet kuram vīrietim tad tādu nav. Tas, zināms, nebij īsti labi, bet – tāds jau nu reiz vīrietis ir!...*” Purmals, atklājis sievai savus *sāņsoļus*, domā, ka Balva viegli piedos, bet nesaprot, kādēļ tā viņu atstumj. Viņš sievai saka, ka neviens vīrietis to šādā situācijā nenosodītu. Savukārt Ēriks ir ļoti greizsirdīgs uz sievu, kaut arī pats pārkāpj laulību. Mācītāja Gobas sieva mīl dakteri Liepziedu, tomēr laulību tie nepārkāpj (nekas “*aizliegts*” [4,83] viņu starpā nav bijis); Helēna visu mūžu ir “*cīnījies [4,84] ar savām grēcīgām domām un vēlēšanām*”. Mācītājs tajā pašā laikā bieži [4,90] brauc uz Rīgu, kur ir “*padevies vieglai dzīvei*”. Sievietes apziņā laulības pārkāpšana ir lielāks grēks, un tā tas tiek uztverts arī sabiedrībā. Vīrietis laulības pārkāpšanu var uzskatīt par normālu parādību, lai arī apzinoties, ka tas nav labi (Purmals), tāpat var sevi nosodīt, redzot, ka tas laulības dzīvi padarījis grūtu abiem (kā mācītājs Goba). Vienlaikus tas, ka sieva varētu laulību pārkāpt, vīrietim ir pilnīgi nepieņemami. Uzticība ir kļuvusi par sievietei raksturīgu īpašību. Māteru Jura novelē “*Pēc desmit gadiem*” Katrīne desmit gadus dzīvojusi kā atraitne, gaidot mājās savu vīru. Kad vīrs beidzot ierodas, sieviete jau ir mirusi [17,115] “*caur salauztu sirdi*” – tātad viņa vīram palikusi uzticīga. Toties vīrs ārzemēs apsvēris [17,114] domu par otreizēju precēšanos.

Līdzīga situācija ir saistībā ar dzimumdzīvi pirms laulības, kā tas parādīts Ivandes Kaijas darbos. Valda “*dubultmorāle*” – vīriešu pirmslaulības sakarus sabiedrība nenosoda, lai arī atklāti par to nerunā. Toties sievietei tie ir grēks, jo viņai jā saglabā nevainība līdz laulības

dzīvei. Piemēram, “Iedzimtajā grēkā” Ērikam, Purmalam, mācītājam Gobam, Valdim u.c. bijusi dzimumdzīve pirms laulības. Taču visiem viņiem šķiet nepieņemami, ka ar sievieti varētu būt līdzīgi. Uzzinājis, ka Gaidai bijušas dzimumattiecības ar Valdi, Ēriks vairs nevēlas to precēt (vēlāk gan pārdomā), kaut arī viņa seksuālā pieredze ir daudz lielāka. Ērikam šķiet nepiedienīgi jau tas vien, ka tik jauna meitene kā Gaida tam var vaicāt, vai viņš [4,117-118] ir sievieti “*pircis par naudu*”, šāds, sievietes uzdots jautājums, viņa uztverē līdzinās grēkam. Apprecējies ar Gaidu, Ēriks joprojām nespēj tai piedot, ka nav bijis pirmais tās vīrietis. Par šo problēmu romānā runā jaunieši – “pastāvošās laulības reformatori”. Tie uzskata, ka “*gandrīz [2,107] pasakains ir tāds pāris*”, kur “*abi nevainīgi snieguši viens otram rokas uz mūža derību*”, vajag radīt vienlīdzīgas tiesības vīriešiem un sievietēm: “*Vīriešu tiesības līdz šim bij neaprobežotas, tās mums brīvprātīgi ir jāierobežo; ja mēs gribam cienīt sievietē savu nākamo dzīves biedri – mums jāuzglabā sevi tikpat tīrus kā viņas.*”

Anita secina: “*Jā, kas [4,54] vīrietim gluži dabiski, tas sievietei lielākā apgrēcība. No sievietes tiek prasīts, lai tā vēl tagad būtu viduslaiku askēte.*” Sabiedrības attieksmei vajadzētu būt vienādei gan pret vīrieti, gan pret sievieti. Anita stāsta, ka mīlu [4,52] pret Zigurdu sajutusi kā grēcīgu pārkāpumu. Tātad – šāda “mīla” iekodēta viņas apziņā kā pārkāpums. Vairons Anitai [4,53] teicis, ka “*arī sieviete no dabas esot radīta ar tādām pašām tieksmēm kā vīrietis, tikai aizspriedumi nospiežot viņas dabiskās dziņas*”; Francijā atzīts, ka šajā ziņā starp vīrieti un sievieti valdot relatīva vienlīdzība. Var secināt, ka sieviete sabiedrībā vēl netiek uzlūkota kā seksuāla būtne; tā seksuālajā ziņā tiek uztverta kā atšķirīga no vīrieša. Līdz ar to savu seksualitāti (nebūdama laulībā) sieviete uztver kā grēku (līdzīgi Anitai), pat kā nedabisku. Rakstā *Dzimumu problēma romānos “Iedzimtais grēks”, “Jūgā” un “Sfinksā”* Ivande Kaija runā par dubultmorāli: “*Dzimumu dzīves morāli [1,180], kā visu citu, līdz šim noteica vīrieši. Un tie to radīja pēc sava prāta, t. i. tādu, kas tiem deva, pēc viņu domām, vislielāko laimes pilnību: sev absolūtu brīvību dzimumu dzīvē un sievietei gluži pretējo. Tā dzimumu dzīvē līdz šim pastāv divkārtēja jeb dubultmorāle.*”

Arī romānā “Sfinksā” teikts, ka par netiklību [12,381] mācītāji sauc sievietes atdošanos pirms laulībām, bet vīriešu “*vaļību dzimumu dzīvē pirms un pēc laulības*” tie saudzīgi nesauc vārdā. Lai kāda būtu [12,382] vīrieša pagātne, viņam ir “*tiesība*” kritizēt savu izvēlēto sievu, bet sievietei vīrs jāpieņem, kāds tas ir. Sieviete, kas pirms laulības “*kļūdījies*” (kaut arī tikai aiz mīlestības), visas morāliskās tiesības ir zudušas, bet vīrietim tā nav. Secinājums: “*Ne vīrieša, ne sievietes atdošanās mīlestībā nav netiklība, bet netiklība ir – miesīgi sakari bez mīlestības, vienalga vai pirms, vai pēc laulības.*”

Mīlestība laulībā ir svarīga abu autoru darbos. Māteru Jura varoņi precas tad, ja tie mīl viens otru. Arī Ivandes Kaijas varoņiem nozīmīga ir mīlestība. Gaida apprec Ēriku Vilni,

mīlestību pret to nejudzama; viņš tai šķiet pievilcīgs fiziski. Laulība kļūst nelaimīga, un šis ir viens no apstākļiem, kas tai kaitējis (ja Gaida būtu Ēriku mīlējusi, tad jau pirms laulībām tā būtu izturējusies pret viņu citādi; viņš izjutis to, ka tiek atgrūsts).

Laulība var kļūt par jūgu (kā tas parādās Ivandes Kaijas romāna nosaukumā “Jūgā”). Māteru Jura romānā “Patriotisms un mīlestība” Vitalva un Laimas attiecības pasliktinās, kad sieva iemīlējusies Ričardā. Vīrs izjūt laulību kā slogu, viņam jāvada mājas darbi, jā rūpējas par dēlu un jāpiecieš sievas dusmu un greizsirdības lēkmes, jo viņai ir “*nervu kaite*” (kā noteicis ārsts). Arī sieva nejūtas labi. Vīrs domā: “*Vislabākais [16,116] būtu bijis tādu sievu aizdzīt projām, bet tā taču bija viņa paša sieva un viņa bērna māte! Un ko pasaule sacītu!*” Laulība liek abiem palikt kopā (šķirties ir sarežģīti). Tomēr Māteru Juris atšķirībā no Ivandes Kaijas nepārvērtē laulību. Ivande Kaija to dara feminisma ideju iespaidā (Māteru Jurim trūkst ārēja rosinātāja, kas liktu kaut ko šai ziņā mainīt, tādēļ viņš to nedara).

Ivande Kaija piedāvā brīvo laulību, kuru sabiedrībai vajadzētu pieņemt kā līdzvērtīgu oficiālai laulībai. Valerija savu [5,85] laulību ar Pabērzu izjūt kā jūgu. Vēlāk tā apprecas ar Kalnu, tomēr arī šī laulība ar laiku kļūst nelaimīga. Ivande Kaija uzskata, ka var pastāvēt brīvā laulība starp cilvēkiem, kas viens otru mīl (mīlestība ir pietiekamas vienojošās saites). Tomēr sabiedrība vēl nespēj pieņemt šāda veida laulību. Valeriju, kad vīrs viņu padzinis, sabiedrība izstumj, nicina. Tomēr, kad Kalns to apprecējis, Valerija atkal nokļūst sabiedrības centrā. Sabiedrība ciena vairāk laulību nekā pašus cilvēkus (ko daļēji var izskaidrot ar to, ka sabiedrība ir nekonkrēts, nosacīts veidojums, kur atsevišķs cilvēks nav sabiedrība, bet tikai tās daļa; kopumu regulējošie likumi ārēji ir jāsargā, lai arī citi, aizstāvot kādus “negodā kritušos”, paši neizpelnītos līdzīgu pārējas sabiedrības attieksmi). Arī Indras laulība kļūst par jūgu; Kalns no tās šķiras. Indras māte cenšas [5,218] “*ieskaidrot mīlestības būtību un viņas attiecības pret Dieva iecelto laulības kārtu kā ģimenes aizsardzību ..*”, lai Indra precētos. Indra arī precas vēlreiz (dodas jaunā “jūgā”) ar Briedi, lai arī mīl ārstu Zemturi, kurš piedāvā Indrai tikai brīvu laulību. Zemturis Indrai sacījis: “*Mēs [5,224] dzīvosim brīvi, ne jūgā, un es arī neatzīstu nekādas ārējas saites. Mūsu mīlestība .. ir pietiekoši dziļa, lai tā pastāvētu arī bez saitēm.*” Indra šaubās par Zemtura uzticību (viņai ir negatīva iepriekšējā pieredze ar Kalnu; brīvā laulība to pasargātu vēl mazāk). Zemturs min, ka pastāvošā kārtība [5,225] ir savu laiku pārdzīvojusi, tajā ir daudz trūkumu, un viņš grib pret to protestēt. Indra, nespējama izšķirties, lūdz padomu mātei, taču tā “*sašutumā [5,229] un svētās dusmās paceļ savu roku kā lāstā*”. Indrai ir vāja griba, viņai jādomā arī par bērniem, tādēļ mātes spriedums ir izšķirošs: “*.. viņa nevar iet pret mātes svētību un pret sabiedrības spriedumu. Zem tiem viņa uzaugusi, un tā jāpaliek.*” Tādēļ viņa precas ar Briedi. Indras bijušais vīrs Kalns pēc otrās sievas Valerijas nāves atzīst tikai brīvo laulību. Indra to nespēj, jo ir tā audzināta; brīvā laulība

viņai šķiet pretdabiska, bez tam tā nenodrošina sievietei un bērniem aizsardzību materiālā ziņā. Pilsoniskās sievietes dzīvo ekonomiskā atkarībā no vīra, nestrādā, tādēļ viņām brīvā laulība var šķist nedroša. Zemturis gan piedāvā Indrai iespēju strādāt: *“Tu, Indra, nekad [5,228] neesi bijusi brīva, tu nezini, cik tas skaisti. Ja tu pamēģinātu! Es tev sākumā līdzētu tikt patstāvīgai uz kājām: tu pārzinātu manu slimnīcu, vai, ja tas tevi neapmierina, tu varētu sekot savām pedagoģiskām dāvanām, nodibinot skolu...”* Indra atbild, ka viņas spēki brīvībai nav norūdīti; tā redzētu necieņu pret sevi kā nelikumīgu sievu. Viņai svarīgāk ir tas, ka tā izpildījusi *“savu [5,229] mātes un sievietes uzdevumu pret saviem bērniem un sabiedrību”*, tādēļ tā *“gatava līst atpakaļ svētītā jūgā bez mīlestības”* (kā saka Zemturis). Var secināt arī to, ka sievietei ieaudzinātie morāles uzskati var būt kļuvuši par nepārkāpjāmām aksiomām (kā tas ir ar Indru), tādēļ tie kļuvuši nepārvērtējami (Indra savā domāšanā nav brīva).

Māteru Jura “Sadzīves viļņos” minēti kārtu aizspriedumi, kuru dēļ cilvēki nevar laulāties, jo pieder pie dažādiem sociāliem slāņiem. Felzenbergs, būdams zemnieka dēls, nevar precēties ar Klotildi, kuras tēvs ir barons, kaut arī abi viens otru mīl. Savā pēdējā vēstulē Klotildei Felzenbergs raksta: *“Kas mūs šķīra [21,290] un uzlika tik grūtu pārbaudīšanu, bija sadzīves un kārtu aizspriedumi, kas nav vis meklējami viena vai otra cilvēka galvā, bet pieder visuspēcīgajam laika garam. Tādi aizspriedumi ir tikpat veci kā citas cilvēku vajības, un, kamēr šīs pastāvēs, tamēr arī neskaitāmas sirdis .. cietīs.”* Turīgo aprindu sabiedrība ir noslēgta pret zemākiem slāņiem; laulāties pieņemts līdzīgu kārtu cilvēkiem. Ivandes Kaijas prozā kārtu atšķirības netiek uzsvērtas kā traucēklis laulībām. Kad Gaida apprecējusies ar Ēriku Vilni, viņa māte domā [4,7], ka Gaida gan ir nabaga, bet tomēr par nevienlīdzīgu laulību uzskatīt nevar; vedekla ir no labas dzimtas. Māteru Juris pretstatījis latviešu zemniekus vācu muižniekiem; starp šīm kārtām jau gadsimtiem pastāvējusi krasa starpība (agrāk latvieši bijuši dzimtcilvēki, tādēļ pavisam beztiesīgi). Ivandes Kaijas laikā latviešu loma sabiedrībā pieaugusi; latviešiem jau izveidojies savs augšslānis. Tādēļ sevišķu atšķirību starp Gobu un Viļņu dzimtu neizjūt.

3.3. Sieviete – māte

Vēsturnieks, kulturologs Harijs Tumans (par sievietēm 19. gs.) norādījis: *“Par laulību mērķi [77,16] atkal kļūva bērnu dzemdēšana un audzināšana. .. Sieviete .. ieguva godpilno sievas un mātes statusu. Viņa tika vērtēta galvenokārt kā sieva un māte.”* Tātad sabiedrībā sievietes sievas un mātes loma 19. gs. bija ieguvusi īpašu nozīmi, lai gan mātes loma ir būtiska pati par sevi un sievietes dzīvē vispār.

Kādā no Māteru Jura rakstiem “Baltijas Zemkopī” [14,232] vēstīts par to, ka rakstnieks apmeklē savu dzimto vietu, apciemodams arī savu māti: *“Bet cik ērmoti ir ap sirdi, kad vīra gados atkal reiz var bērns būt [..] Kā jauku teiku iz nepazīstamas zemes mēs lasām aprakstus par mātes sirds mīlestību un spēku. .. Mātes sirds – šis mūžīgais tūrās mīlestības, taisnības, uzticības un uzupurēšanās avots – kas tevi mērojis, kas skatījies tavos noslēpumos un dziļumos! Kad draugs draugu atstāj, kad sirds mīļākā šaubās .. tad vēl ir vien sirds, kas nerimstas mīlēt, ticēt .. grūtumus ciest, cerēt, piedot, ar neizsakāmu laipnību apkampt.”* Rakstā pausta cieņa pret māti. To neviens cilvēks nevar aizvietot; laba māte bērnam ir būtiska visu mūžu, arī tad, kad tas jau pieaudzis.

To, cik svarīgas ir mātes un bērna attiecības, rakstnieks labi parāda romānā “Patriotisms un mīlestība”. Pāvuliņš aicina [16,106] savu māti nākt ar viņu spēlēties, bet tā viņu aizdzen, par ko viņš ir ļoti nelaimīgs. Romānā šī epizode ir lūzuma punkts, jo Laima savu dēlu aizraida tādēļ, ka sarunājas ar Ričardu, kurā pamazām ir iemīlējusies, lai arī viņa ir precēta (līdz ar to viņa savā ziņā grēko). Notikums caur bērna pārdzīvojumiem tiek parādīts kā traģisks, jo svarīga ir emocionālā saikne ar māti. Pats atgadījums iezīmē jaunu notikumu pavērsienu un tieši ar mātes – bērna attiecībām tiek parādīts tā nozīmīgums.

Māte ir ļoti svarīga, jo tā ir bērna audzinātāja – mātes raksturs un domāšana (gudrība) nosaka to, kādi būs bērni. Protams, bērnam svarīgs ir arī tēvs, bet ne vienmēr viņš spēj būt klāt, kad ir tam nepieciešams. Māteru Jura darbos sieviete parasti ir mājsaimniece – vīrs ir pelnītājs, bet sievai jāvada saimniecība, tostarp, – jā rūpējas arī par bērniem. Tādēļ mātei tik liela nozīme. Mātes ietekme uz bērniem var būt gan pozitīva, gan arī negatīva. Piemēram, romānā “Sadzīves viņi” Felzenberga māsa Marija ir parādīta kā sieviete [21,197] ar *“teicamām iekšķīgām īpašībām”*, arī viņas dēls, kā var noprast no stāstījuma, ir ar labu raksturu. Negatīvi parādīta mežkunga Neumaņa sieva, kurai ir trīs izlutinātas meitas, kas nav iemācījušās pat strādāt; vairākās vietās tekstā parādīts tas, ka meitenēm trūkst krietnas audzināšanas. Ironisks ir [21,182] teikums: *“.. Katinkā un Lizā savā starpā padikti ņirgāja .. , kamēr viņu teicamā māte ņirgāja līdz ..”* Līdzīgi novelē “Pirmā un beidzamā balle” Fridrikas bērni nav labi cilvēki (atšķirībā no sava tēva, kas vienīgais ģimenē raksturots pozitīvi), jo māte [19,6] bērnus *“lutināja, šo prātam viņa tikai reti nepadevās, tādēļ Jūlija un Roberts jau no mazām dienām bija mācījušies ne paklausību un padevību pret saviem vecākiem, bet augstprātību, slinkumu, stūrgalvību un ģeķīgu pacelšanos pār visiem citiem.”* Gluži pretēja raksturā ir kāda cita šīs noveles varone – Malvīne –, kuras vecāki to [19,14] labi audzinājuši; tāpat arī viņas māte parādīta pozitīvi. Romānā “Patriotisms un mīlestība” Laima pārstāj rūpēties par bērnu, bet tēvs, būdams pa dienu prom, nespēj viens to audzināt. Pāvuliņš izmainās raksturā: *“Asaras viņam [Vitalvam] spiedās acīs, kad viņš [16,114-115] savu mīlo,*

saprātīgo bērnu redzēja palaistu, noplīsušu, netīru un allaž jo vairāk pieņemot nerātību un netikumus.” Izmaiņas ir arī ārējas (māte vairs nerūpējas par zēna apģērbu, higiēnu).

Māte ir bērna sargātāja, aizgādne. Māteru Jurim ir neliels prozas darbs [18] “Pie mātes kapa”. Tajā aprakstīts, kā pie kādas atraitnes kapa pēc bērēm palikuši vairs tikai kaprači un trīs cilvēki: atraitnes pieņemtā audzumeita Marija, mirušās sievietes brālis un vēl meitenīte, kuru arī nelaiķe līdz tam audzinājusi. Marija sešus gadus uzticīgi gaidījusi Matīsu, kas devies svešumā. Viņš, kļuvis turīgs, atgriežas un satiekas ar Mariju tieši kapos – *pie mātes kapa*. Darbs nav neparasts, tam nav mākslinieciskās vērtības, taču savāda ir Marijas un Matīsa tikšanās vieta – mātes kaps. Māte it kā joprojām veic savu uzdevumu – sargāt “bērnus”, kas pat nav tās īstie bērni, tātad – šī māte ir vispārināts tēls, kas, aizgājusi viņšaulē, atrodas gluži kā pāri dzīvajiem, spēj joprojām gādāt un sargāt. Māte mirusi, taču tās dzīve nav bijusi neauglīga – tā atstājusi “pēcnācējus”, viņas kaps nav iznīcība, bet vieta, kur var sākties jauniešu laimīga kopdzīve.

Māteru Jura prozā sievietei kā mātei ir liela nozīme. Pret labu māti jāizturas ar cieņu. Jau minēts, ka Malvīnei uz balli [19,29] nebūtu jāiet tādēļ vien, ka māte ir slima. Romānā “Patriotisms un mīlestība” Irma un māte nav garīgi tuvas, tomēr Vitalvs [16,25] liek jaunietai noprast, ka māte ir jāciena: “*Ja tev smalkākas jūtas nekā tavai mātei, tad pārlicieni viņu un izrādi viņai īstu bērna mīlestību ..*”.

Līdzīgi kā Māteru Jurim Ivandes Kaijas prozā nozīmīga mātes emocionālā saikne ar bērnu, māte ir svarīga kā audzinātāja (par to jau runāts apakšnodaļā “Izglītība”), tāpat tēvam vienam grūti audzināt bērnus. Piemēram, romānā “Sfinksa” bērni, Liliana un Egils, atsvešinās [12,31] no tēva; mātes trūkumu izjūt gan bērni, gan tēvs, kas pieņem darbā [12,32] dažādas audzinātājas, kuras tomēr māti nespēj aizvietot. Atšķirībā no Māteru Jura Ivande Kaija savos darbos daudz vairāk pievēršas sadzīvīskām, arī fizioloģiskām problēmām un cilvēka psiholoģijai, kas radījis citādu skatījumu uz māti.

Būt mātei nav viegli arī fiziski (iznēsājot, dzemdējot). Dzemdībās sievietei jāizjūt asas sāpes, tāpat tās var apdraudēt viņas dzīvību. Gaida (“Iedzimtais grēks”) ir augusi daudz bērnu ģimenē. Kad viņas mātei ir ļoti smagas dzemdības, Gaida domā: “*Kādas [2,25] briesmas, kādas šausmas – sieviešu liktenis!... Vai tā ir dzīvība vai miršana?*” Viņa secina, ka tuvu dzīvībai [2,26] bija nāve (māte tomēr paliek dzīva). Radīt dzīvību, būt mātei: “*Tas sievietes liktenis [2,27] viņas lāsts un svētība...*” Gaida nolemj nepadoties “lāstam”. Gaida nesaprot, kas tā ir par varu, kas sievietei liek būt mātei un tik ļoti ciest. Kādā sarunā tā mātei saka: “*Es negribu [2,17] strādāt cauru dienu, nē, negribu šūt, lāpīt, bērnus auklēt, kā tu.*” Māte saka, ka tas ir sievietes darba lauks; tāda ir darba dalīšana starp sievieti un vīrieti. Gaida tad saka, ka

tā labāk vēlētos būt vīrietis, un māte atzīst, ka viņa arī. Tomēr tikai sievietē var būt māte; var teikt, ka ikdienā mātes ciešāko kontaktu ar bērniem daļēji noteikusi daba.

Vēlāk Gaida pati grib bērnu, bet vīra dēļ tā saslīkst un paliek neauglīga. Tad viņa saprot Korinnu un Balvu, kuras vēlējušās bērnus. Bērns kļūst par daudzu sieviešu dzīves piepildījumu (Korinnai, Balvai u.c.): “.. *maternitātē [4,76] sieviete pa lielākai daļai atrod savu visa cilvēka piepildīšanu.*” Ārēji “*mīlestība ar sugas uzturēšanas mērķiem nerēķinās*”, tomēr to vada “*kāds “neapzināmais” ģēnijs, kura mērķis ar mīlestību ir – sugas uzturēšana*”. Tādēļ dziņa būt mātei ir dabiska, un tāda ir arī iedzimtā tieksme pēc pretējā dzimuma, ko “*vecie [4,77] priesteri izsludinājuši par iedzimto grēku*”. Tātad sievietē ir iekodēta neapzināta tieksme būt mātei.

Ivande Kaija pievērsusi uzmanību ārļaulības bērnu problēmai. Ārļaulības reformatoru sapulcē Korinna saka, ka daudzas [2,110] sievietes precas vienīgi tādēļ, lai taptu mātes. Tomēr ir “*briesmīgi nospiedošs aizsprieduma lāsts*”, kas apdraud sievieti – ārļaulības māti. Viens no pirmajiem tieši šis ir aizspriedums, pret kuru jāvēršas pastāvošajā sociālā iekārtā; jāiznīcina definīcija “*kritušas sievietes mātes*”. Ārļaulības reformatori (kopā sapulcējušies ģimnāzisti) nolemj, ka [2,111] ārļaulības mātes un bērni jāatzīst vienlīdzīgi tiesībās ar likumīgo laulību mātēm un bērniem.

Sabiedrības attieksme pret ārļaulības bērniem tomēr ir negatīva. Ārļaulības mātes ir ārpus normas, izņēmums, pret kuru jāvēršas, lai neciestu *normālā* sabiedrība. Kad Ēriks Vilnis [3,33] ziņo Gaidas tēvam, ka krogus meita Bete apsūdz kalpu Ansi par to, ka tas, viņas meitas godu apsmējis, negrib viņu precēt, mācītājs Goba nosaka: “*Pilnīgi pareizi!*” Ēriks brīnās par to, ka mācītājs attaisno Ansi, jo “*sekas*” (grūtniecība) vairs neesot apslēpjamas. Gaidas tēvs atsaka, ka katram pašam savs gods ir jāsargā; viņam esot stingrs tikumības uzskats - ja meitas katrā gadījumā aizstāvēs, ārļaulības bērnu būs vēl vairāk. Ēriks prāto, ka tas galu galā nemaz nav grēks, bet mācītājs saka, ka gribētu redzēt, ko Ēriks teiktu, ja pašu piespiestu precēt sievieti, kurai šāds “negrēks” gadījies. Vilnis vairs nezina, ko teikt. Pirms precēšanās ar Gaidu Ēriks uzzina, ka tai jau bijušas dzimumattiecības un nespēj viņai to piedot, kaut arī pats vairs nav nevainīgs. Sabiedrības nosodījums darbojas kā nežēlīgs sadzīves regulators, liekot ārļaulības mātēm vērsties pašām pret sevi (jo pret viņām jau vēršas sabiedrība, no kuras cilvēks nevar būt izolēts). Sieviete, kura ārpus laulības palikusi stāvoklī, var izdarīt pašnāvību, neizturot sabiedrības (pat tuvinieku) nosodījumu. Mirta, palikusi [3,8-9] stāvoklī, padara sev galu. Bettina ir [4,103] precēta vīrieša (Purmala) mīļākā. Palikusi stāvoklī, tā vēršas pie viņa; kad tas iesaka izdarīt abortu, sieviete tomēr saka, ka mēģinās izciest likteņa lemtu. Purmala brīdina: “.. *grūti viņai pašai būšot no sabiedrības izstumtai, aizspriedumu vajātai un .. visnelaimīgākais taču būšot bērns...*” Pret vīrieti sabiedrība

nevēršas (arī mācītājs Goba nosoda Beti, nevis Ansi); Purmals neizjūt sirdsapziņas pārmetumus atšķirībā no Bettinas, kura vēlāk mirst.

Sieviete iegrožojusi pati sevi. Baznīca un likums [4,77] svēta laulību pat tad, ja tā “*no tikumiskā un rases higiēnas stāvokļa*” būtu nosodāma, toties brīvu mīlestību, kas seko savi iekšējai noslēpumainai dziņai, nosoda. Anita saka, ka šis tradīcijas radītāja ir sieviete: “*Viņas [sievietes] lielākā uzvara pār poligāmo vīrieti ir monogāmas laulības radīšana, un šo ieguvumu viņa sargā ar stingru konsekvenci un bez žēlastības izstumj no sabiedrības katru sava dzimuma piederīgo, kura iedrošinājusies pārkāpt šo svētīto kārtību, lai arī vai karstākai mīlestības dziņai sekodama.*” Anita min, ka starp sievietēm ir daudz tradicionālu verdzeņu un maz patiesi brīvu cilvēku. Var teikt, ka sabiedrībā ir iekodētas kādas morāles normas, kurām jāsarģā sabiedrības kārtība, kas pastāv neapzināti (jo arī pati sabiedrība kā tāda ir kaut kas nosacīts, abstrakts, kāds neskaidrs kopums). Šīs morāles normas jāsarģā, jābūt kādiem vismaz daļējiem rāmjiem, kas neļauj iznīcināt pastāvošo (tā kā iznīcības draudi ir neapzināti, tad tie satrauc daudz vairāk; cilvēki “grēciniekus” izstumj no sabiedrības, jo no tiem baidās).

Mātes mīlestība var būt arī egoistiska, pat slimīga, līdz ar to negatīvi ietekmējot savu bērnu. Ērika Viļņa māte izjūt greizsirdību pret vedekli, pazemo to. Iekārtojot [4,7] jaunlaulātajiem dzīvokli, tā domā tikai par dievināto dēlu; viņa sieva tai šķiet gluži kā kāds piederums blakus Ērikam. Viņa nespēj samierināties, ka dēlam kāda cita sieviete var būt svarīgāka. Romānā ir kāda zīmīga epizode. Kad dēlam, kurš [4,70] iegājis vannā, vajag kurpes un slaukāmo palagu, vīramāte izrauj tos vedeklai no rokām un ienes dēlam pati. Kalpone saka: “*Tā viņa vienmēr, kad kungs vannā, tad arvien viņai tur kas darāms... Kungs katreiz dusmojas.*” Arī Ērika nenosvērtais, nepastāvīgais raksturs varētu būt veidojies mātes ietekmē; viņam raksturīga greizsirdība, spējas dusmu un asaru lēkmes, “*mīksta, izlutināta [4,49] daba*” (ģimenē viņš bijis vienīgais bērns).

3.4. “Vājais” dzimums

Abu rakstnieku prozā redzams, ka sieviete sabiedrībā tiek uztverts kā “vājais” dzimums attiecībā pret vīrieti. Māteru Jura darbos sieviete parasti parādīta, kā fiziski vājāka, aizstāvama būtne, kas emocionālu satricinājumu brīžos viegli var pagābt, tai raksturīgi reiboņi, pēkšņs nespēks; psiholoģiskā spriedze var pat izraisīt slimību. Sevišķi spilgti šīs īpašības tiek parādītas ar Klotildi, Laimu un Malvīni. A. Rubenis skaidro: “19. gs. sieviete [69,431] pastāvīgi bija slima. Apgaismības laika medicīna bija konceptualizējusi sievietes dzīves fāzes kā krīžu ķēdi: pubertāte, gadalaiku maiņa, grūtniecība, dzemdības, menstruācijas nemitīgi

traucēja organisma līdzsvaru. Arī statistika liecina par lielāku sieviešu mirstību, tāpēc sabiedrībā runāja par “sievietes dabas vājumu”, šos bioloģiskos “cēloņus” uzskatīja par Dieva dotiem un totālu neizbēgamību.” “Sievietes vājuma” tēma aplūkota arī V. Zelčes grāmatā. 19. gs. otrajā pusē [80,99] uzskatīts, ka sievietes jau piedzimstot ir vārgākas kā vīrieši, arī tālākajā dzīvē sievietes esot daudz slimīgākas. Uzskatu pamatoja ar sieviešu organisma savdabību (reproduktīvo funkciju). “Sievietes vājums” [80,100], kā domāja tā laika sabiedrība, noteica “sievietes nespēju pilnvērtīgi (tāpat kā vīrietim) iegūt izglītību, strādāt algotu darbu, iesaistīties valsts pārvaldē, politiskajā un sabiedriskajā dzīvē u.c.”. Māteru Jura darbos redzams, ka sievietes nepiedalās “attīstības biedrības” runās (“Patriotisms un mīlestība”); tās rūpējas par mājas dzīvi un ne vienmēr ir informētas par vīra gaitām (piemēram, Vitalvs neapgrūtina sievu ar “sīkumiem” un nestāsta tai par darbošanos biedrībā). Tomēr rakstnieka darbos ir arī strādājošas sievietes. Tāda ir ģimnāzijas vadītāja Šaberta kundze (“Patriotisms un mīlestība”), kuru bijušās audzēknes ciena (tātad – viņa savu darbu veic labi). Ir arī kāda [16,289] sieviete, kas strādā pie Vitalva par viņa dēla audzinātāju. Potivariene ir muižas saimniece “Sadzīves viļņos”.

Kādas bijušās zemāko kārtu sievietes (kalpones, zemnieces), maz rādīts, bet tām šāds “vājums” nav iespējams, jo jāveic darbi, kur nepieciešama fiziska izturība. Piemēram, Grieta “Sadzīves viļņos” ir sieviete, kas pat spējīga fiziski aizstāvēt sevi pret skrīvera [21,139] uzmācību (aizsargājas, sizdama ar kurpi). Grieta nav augstāko aprindu sieviete, iespējams, viņa ir zemnieka meita. Kalpones, istabmeitas līdzīgi Grietai ir neaizsargātas pret saimnieku seksuālu uzmācību, pat vardarbību. Romānā minēts, ka barona Bušmaņa Dagas muižā [21,63] regulāri mainās istabas meitas, kuras, pusgadu vai gadu nostrādājušas, tiek apprecinātas ar muižas puīšiem, kuri tiek iecelti par saimniekiem. Ārēja viņa muižā valda tikums, bet rakstnieks liek noprast, ka ārlaulības bērnu Dagas pagastā nav tādēļ, ka meitas, kurām no kunga ir bērns, tiek laikus izprecinātas.

Var secināt, ka Māteru Jura darbos galvenās varones ir tēlotas atbilstoši A. Rubeņa dotajam buržuāzisko sieviešu raksturojumam, kur sieviete nenoliedzami ir “vājais dzimums”. (Daļēji sievietēm raksturīgo vājumu Māteru Jura darbos var izskaidrot ar sentimentālismu.) Tomēr arī sieviete var būt vīrišķīga, spēt rīkoties aukstasinīgi, drosmīgi – kā Elza “Sadzīves viļņos”, kas izglābj [21,227] Felzenbergu, nošaujot uzbrucēju. Vēlāk tā rūpējas par slimo vīrieti. Viņas varoņdarbs, izglābjot vīrietim dzīvību, neliek tai zaudēt sievišķību (tā joprojām paliek emocionāli un fiziski trausla būtne). Elza līdzīgi Klotildei, Malvīnei u. c. sievietēm vēlas vīrieti, kas spētu to pasargāt, būtu aizgādniecisks un uzticams – būtu stiprais tai blakus.

Arī Ivandes Kaijas darbos liela emocionāla spriedze rada fizisku vājumu. Tomēr vājums nav ilgstošs stāvoklis, bet saistīts ar kādu konkrētu emocionālu satraukumu. Parasti tās ir

mīlestības / iemīlēšanās sāpes līdzīgi kā Māteru Jurim. Kad Valdis uzraksta Gaidai vēstuli [2,90-91], kurā liek tai vairs negaidīt viņu, jo nav bijis mīlotās meitenes cienīgs (kļuvis neuzticīgs), viņa zaudē samaņu. Citā reizē pēc kāda strīda ar Valdi Gaidai paliek slikti: *“Gaida [3,78] saķēra galvu abām rokām un šņukstēja, pie gobas pieslējusies. Viņai ausīs zvanīja un raibs gar acīm metās... Viņu uzreiz pārņēma tāds nespēks, vienaldzība... Viņa atslidēja pie gobas zemē, it kā bez samaņas.”* Darbā “Saulsej kundze” Juna ir iemīlējusies jauneklī, tomēr tā nedrīkst tam izrādīt savas jūtas. Arnis, domādams, ka Sausleja kundze to tomēr nemīl, izturas skarbi pret viņu. Tad Juna ievaidas, saķer abām rokām galvu un ieiet mežā. Arnis pēc brīža tai seko, un viņa saļimst vīrieša rokās *“kā [11,52] bez dzīvības”*.

Vājumu, nespēku var radīt arī seksuālās sajūtas – mīlotā cilvēka klātbūtne. *“Sadzīves viņšos”* Klotilde un Elza Felzenberga tuvumā jūt vājumu. Piemēram, Elza dodas pastaigāties ar Felzenbergu, tomēr drīz vien tie apsēžas, jo viņam šķiet, ka jaunava ir nogurusi. *“Elza dvašoja [21,218] smagi. Viņa tiešām bija piekususi. Viņas krūts cēlās un krita ļoti ātri, viņas vaigi kvēloja tumšā sarkanumā, viņas acīs žibēja spožs uguns.”* Elza gan savu vājumu izskaidro kā nepilnīgas kustēšanās sekas, tomēr patiesībā viņa ir iemīlējusies, tādēļ arī Felzenberga klātbūtne to ietekmē. Līdzīgi arī Ivandes Kaijas darbos. Gaida brauc ratos [3,100] kopā ar Ēriku Vilni. Viņa sajūt reiboni: *“Bet galva viņai reiba arvien vairāk. [...] Piepeši viņa juta, ka tiek karsti .. skūpstīta... Viņa sarāvās .. Tad viņas sirds sāka nevaldāmi strauji pukstēt un asinis karsti strāvoja pa visiem locekļiem, uz galvu... .. visi locekļi kļuva kā bezspēcīgi.”*

Arī Ivandes Kaijas darbos sieviete tiecas pēc vīra aizgādniecības, tai svarīga drošība (spilgts piemērs ir Indra “Jūgā”, kura pēc šķiršanās ar vīru izvēlas precēties ar Briedi, jo ar viņu tā jutīsies drošāk, bet daktera Zemtura piedāvātā brīvā laulība drošības sajūtu Indrā nerada). Tomēr lielākoties Ivandes Kaijas varones nevēlas būt bezpalīdzīgas, vīra gribu izpildošas būtnes; tām svarīga arī pašvērtība. Sievietes tiek parādītas kā garīgā ziņā līdzvērtīgas vīriešiem. “Iedzimtā grēkā” dakteris Goba saka, ka pastāv starpība starp vīriešiem un sievietēm: *“Kā sieviete [4,118] nepanes vīrietim līdzīgi fizisku darbu, [tā] tikpat arī ne garīgu. Es jums varu pievest daudzus piemērus no savas prakses, kur esmu novērojis, ka augsti mācītas sievietes bieži saslimst ar grūtām nervu kaitēm, agri mirst, beidz ar pašnāvību ..”* Viņš arī min: *“Bet nenoliedzams fakts ir, ka sieviete ir garīgi mazāk spējīga kā vīrietis, priekš tam jau mums ir nodibinājies uzskats par sievietes fizioloģisko garīgo nespēku.”* Sufražiste Naula protestē, sakot, ka *“varbūt liekas”*, ka sieviete panes garīgu darbu sliktāk, tomēr tur nevajadzētu vainot sievietes fizioloģiskās garīgās spējas, *“pirms nav izpētīts un statistiski pierādīts, kā stāv ar viņas dzimuma dzīvi”*. Viņa skaidro, ka tās sievietes, kas nodarbojas ar garīgu darbu, dzīvo seksuālā atturībā (atšķirībā no vīriešiem), un tas ir iespējama iemesls garīga darba nespējai. (Sabiedrības morāles normas neprecētai sievietei

atšķirībā no vīrieša liek būt seksuāli atturīgai.) Tātad – garīgajam vājumam pamatā ir nepilnīga seksuālā dzīve, kas kaitējusi sievietes veselībai. Būtiski ir tas, ka Naula dod skaidrojumu sievietes garīgā nespēka cēlonim, līdz ar to parādot, ka patiesībā sieviete normālos apstākļos varētu būt garīgi līdzvērtīga vīrietim. Rakstā “Mūsu jaunavām” Ivande Kaija jaunajām sievietēm saka: *“Pierādāt, ka sievietes [7,255-256] fizioloģiskais garīgais nespēks ir bijis tikai aizspriedums.”*

Līdzīgi arī Māteru Juris augstu vērtē sieviešu garīgo pasauli, tomēr dominējošais ģimenē ir vīrietis. Lai cik pozitīva, gudra būtu Klotilde, Elza vai Malvīne, tās nepārspēj Felzenbergu vai Teodoru Ozolkalnu, kuri ir ideāli. Varbūt tieši šo sieviešu vājums ir tā trūkstošā īpašība, kas neļauj būt līdzvērtīgām ar minētajiem vīriešiem.

4. Sievietes un tās izjūtu raksturojums ar noteiktiem tēliem

4.1. Ziedi un citi dabas tēli

Sievietes gan Māteru Jura, gan Ivandes Kaijas darbos parādītas emocionālākas, jūtīgākas nekā vīrieši. Nereti sieviešu garīgās sajūtas tiek rādītas ar noteiktiem priekšmetiem, kas var būt arī simboliski.

Ziedu tēls romānā “Sadzīves viņi” parādās vairākkārt, parasti tieši saistībā ar sievieti. Piemēram, “.. jaunavas [21,80] tai [Klotildei] vija .. rozes matos.”, tāpat: “Jaunavas .. Klotildei pasniedza puķu sējumus ..” vai “Kad [21,120] Klotilde .. nonāca zemē, tad sievas, meitas un bērni viņu apkaisīja ar puķu ziediem ..” Arī: “Lielmāte [21,121] runāja ar daiļām jaunavām, kas raudāja un pasniedza viņai puķes.” Puķes tiek pasniegtas sievietēm, bet arī puķu sniedzējas nereti ir sievietes. “.. meitiņa [21,299] atnes dārzā salasītās puķes tēvam ..” Redzams, ka sievietes tiek saistītas ar puķēm; puķes ir savdabīgs sievietes daiļuma, sievišķīgā trausluma simbols. Ziedi šajā darbā ir arī mīlestības simbols: “.. sadzīves aizspriedumi [21,121] bija nāvīgi ievainojuši divi skaistas, tīras sirdis, bija nomaitājuši divu dzīvību jaukākos ziedus!” Herdera vārdnīcā skaidrots, ka zieds ir skaistuma simbols, tāpat tas ir arī pasīvas [40,163] atdevības un pazemības tēls. Skaidrojums saderīgs ar ziedu nozīmi romānā, jo Klotilde un lielmāte, kas ir augstākas kārtas sievietes, pieņemot puķes no zemnieku kārtas sievietēm, it kā “pazemojas”, uz brīdi daļēji zaudē savu augstāko sabiedrisko stāvokli (vienādojas ar puķu sniedzējām). Puķu sniedzējas zemnieces ir citas sabiedrības (kārtas) pārstāves; tās izsaka savas sabiedrības labvēlīgo (un pazemīgo) attieksmi pret dzimtkunga meitu Klotildi.

Arī Ivandes Kaijas prozā ļoti bieži lietoti puķu tēli, kas saistīti ar sievieti. Bieži vien puķes ir saistītas ar noteikto cilvēka vecumposmu. Romānā “Iedzimtais grēks” mācītājs, secinājis, ka [2,10] ievas drīz būs noziedējušas, nolauž vienu zaru sievai. Būdami jau brieduma gados, tie atceras savu jaunības laiku. Gaida turpretim ir [2,12] jauna, līksma; priecādamās, nebēdnīgi tā rauj ievu ziedus. Ievu ziedi ir baltā krāsā, saistīti ar pavasari, gaišo, tādēļ attiecas uz cilvēka jaunību (Gaidas vecāki to atceras; Gaida pati ir jauna). Darbā “Sauslej kundze” Junai uz galda [11,60] stāv “*liels pušķis rudens astru*”; viņai šķiet, ka puķes to saprastu. Juna, būdama precēta, ir iemīlējusies jaunā vīrietī. Viņa apzinās, ka arī tai pašai tuvojas rudens (vecums); mīlestība ir kā sveiciens no aizejošās vasaras (pēdējās puķes).

Puķes Ivandes Kaijas darbos iezīmē robežsituācijas cilvēka dzīvē. Ieraugot Valdi, Gaidai [2,19] no rokām izkrīt salasītais baltais ziedu klēpis. Meitene no bērna kļūst par pieaugušo; pagājis gaišais, nevainīgais (baltais) bērnības laiks; Gaida sāk apzināties, ka ir

sieviete, jo savādāk sāk raudzīties arī uz vīrieti (bijušo bērņības rotaļu biedru). Gaida tiek uztverta kā šķīsta; Valdis [2,86] to uzrunā “*mana baltā meža puķīte*” (mežs – dabiskais; baltais reizē kā naivums). Iesvētīšanas dienā [2,115] Ēriks Vilnis apber Gaidu ar ziediem; baltas ziedlapiņas ieķeras matos.

Puķes saistītas arī ar iznīcinošo, sāpēm. Māteru Jura romānā “Patriotisms un mīlestība” Indriķis [16,92] pamāca mazo Pāvuliņu, ka puķes nevajag plūkt, jo tām sāp. Sākotnēji šī epizode var šķīst nenozīmīga, taču vēlākie notikumi liek palūkoties uz noplūktajām puķēm citādi. Milda, kas devusies [16,104-105] pastaigā ar Indriķi, “*ar savu daiļo kājiņu samina puķi, kas nesen noplūkta un uz ceļa nokritis*”. Vēlreiz samītā puķe [16,211] tiek pieminēta kādā Mildas sarunā ar Indriķi, kur viņa atzīst, ka toreiz, “*kad man bija jāraud un kad es to puķi saminu*”, viņa sajutusies niecīga pret garīgi augsto, gudro Indriķi. Brīdī, kad Milda samina puķi, viņa varbūt pirmoreiz apjauta to, ka ir iemīlējusies, bet, sajūtot, ka šis cilvēks ir garīgi pārāks, viņa it kā samina savu mīlestību (kas simboliski tiek parādīts ar puķes tēlu, kura *nokritis uz ceļa*; ceļš šajā gadījumā varētu būt Mildas dzīve, kurā pēkšņi radusies mīlestība). Ja norautām puķēm, pēc Indriķa teiktā, sāp, tad sāp arī Mildai, kas šajā brīdī sevi apjautusi kā sievieti, vīrietim pretējo dzimumu. Viņa jūtas neaizsargāta (gan pret pasauli, gan arī pret savām jūtām, kas pēkšņi radušās), tomēr ir pienācis laiks, kad tai jāapjauš sava sievišķā būtība (jātop “noplūktai”). Līdzīgi kā Milda arī Gaida “Iedzimtā grēkā” samīda [2,48] puķes, domādama par Valdi, kurā neapzināti iemīlējusies. Sieviete it kā pazemo sevi, grib novērst, iznīcināt savas jūtas, kas izraisa sāpes. Vēlāk [3,75] abi spriež par precēšanos. Valdis vēl nav gatavs veidot ģimeni, viņš vēlas pabeigt zinātnieka karjeru. Gaida, kaut arī gribētu precēties, saka, lai viņš paliek pie zinātnes, kā iepriekš nodomājis. Valdis tobrīd rīkojas ar koku “*sizdams puķēm ziedu galviņas*”. Puķu ziedi tiek iznīcināti, bet puķe simbolizē sievieti; Valdis izvēlas karjeru, nevis Gaidu, kuru sāpina Valda izvēle.

“Sfinksā” sievišķīgu trauslumu pauž Egila salīdzināšana ar puķi. Omula, kuru jauneklīs mīl, viņam blakus ir stiprais pret vājo. Liliana saka [12,227] Omulai, lai tā viņas brāli nemoka: “*Viņš ir kā puķe, nesalauz viņu.*” Omula smejas, pārveidojot jaunekļa vārdu sieviešu dzimtē: “*Egilia!*” Omula ar Egilu it kā kļūst par pretmetiem; vīrišķais apmainās ar sievišķo: “*Tie abi [12,232] bij kļūdoši pretstatā, lai gan abi spārnoti: viņš – dzidrs un maigs, viegls un glāstošs, vairāk meitene nekā jauneklīs. Viņa – viss pretējais.*” Omula, pārnākusi no balles, pieskaras Egilam, un viņa galva noslīd uz leju “*kā aizlauzts puķes zieds*” – Egils izrādās miris. Salīdzinājums ar puķi ietver trauslo, sievišķo, kā tas ir ar Egilu. Omulai piemīt neatkarīgs, spēcīgs raksturs kā vīrietim - viņa pati izlemj, kā rīkoties, pretojas vecākiem, kas neļauj precēties ar noteiktu cilvēku (Ojaru). Ivande Kaija parāda, ka ļaudis var būt dažādi (gan vīrieši, gan sievietes); īpašības, kuras parasti piedēvē sievietei, var piemist vīrietim un otrādi.

Rakstā par dzimumu problēmu romānos [1,202] Ivande Kaija skaidro Omulas dabu. Kamēr sieviete meklē īsto mīlestību, tā var būt postoša sfinksa, kas bez žēlastības saplēš savu upuri; sievietes koķetērija un mīklainība izskaidrojama ar neapmierināto mīlestību, kas to padara untumainu. Tāda ir Omula. Staigājot ar Egilu, Omula plucina [12,149] ziedlapiņas. Egils saka, ka viņa kaisot abu ceļu ar puķēm (vietās, kur tie gājuši, paliek puķu galviņas un zaļas lapas). Plucināšana, norautās ziedu galviņas norāda, ka vēlāk gaidāms kaut kas slikts (lai arī nekas cits par to neliecina; abi tobrīd ir labā noskaņojumā, priecīgi). Egils vairākkārt romānā pielīdzināts puķei, bet Omula puķes saplosa. Vēlāk, kad Egils ir smagi slims, viņš Omulai pārmet: *“Tagad [12,297] es zinu, sfinksa... toreiz vasarā ar puķēm kaisīji – manu nāves ceļu...”* Egils arī mirst. Ziedi palīdz izteikt Omulas stihisko, iznīcinošo un reizē sievišķi maigo, gādīgo dabu (viņas raksturā apvienoti pretstati, kas attiecīgos emocionālos brīžos var gūt virsroku viens pār otru). Arī staigājot [12,353] kopā ar Ojaru, Omula izkaisa celiņu ar zaļām lapiņām, tikai atšķirībā no pastaigas ar Egilu šajā reizē vairs nav košu vasaras ziedu. Omulai Ojars ir garīgi tuvs, bet fiziski nepievelk, viņa to nemīl (Egilu mīlēja). Ojars romāna beigās [12,384] nošauj Omulas līgavaini un nokļūst cietumā; tātad – arī iznīcināts cilvēks.

Romānā “Patriotisms un mīlestība” zīmīgs puķes tēls ir baltā kamēlija. Laima ir precēta sieva, taču iemīlējusies kādā citā vīrietī. Šis vīrietis, Ričards, patiesībā ir negodīgs, krāpniecisks cilvēks. Laima vienlaikus tiecas pie viņa, bet tajā pašā laikā cenšas saglabāt sievas godu. Kamēlijai Vitalvu mājā ir balts zieds, kuru Ričards lūdz Laimai noplūkt un piespraust viņam pie krūtīm, taču viņa to nespēj izdarīt, kaut atvēl Ričardam pašam kamēliju noplūkt, ja vien viņš vēlas. *“Viņa bija [16,139] pārliecināta, ka Ričards noplūks viņas balto kamēliju, bet viņas acis to negribēja redzēt – tumša apziņa viņai iečukstēja, ka šo balto ziedu iznīcinot arī iznīks viņas beidzamais sirds miers ..”* Par Ričardu teikts: *“Kā plēsīgs zvērs metas laupījumam virsū, tā viņš pakampa un norāva kamēliju, un to spieda pie savām lūpām.”* Arī šeit parādās plūktās puķes tēls, kas simbolizē Laimu. Uzmanību pievērš kamēlijas zieda krāsa – tas ir balts. Baltais latviešu folklorā ir nāves krāsa, kas var būt arī šķīstības, nevainības apzīmējums. Raugoties no šāda aspekta, kamēlijas zieda noplūkšana ir kā sava veida nāve mīlestībai pret vīru. Mazais Pāvuliņš Ričardu mēdz dēvēt par “melno onkuli” – melnais samaitā, apgāna šķīsto, balto ziedu – Laimu. Viņa kļūst par noplūktu puķi – “vecā” Laima ir mirusi, sirdī viņa savu vīru piekrāpusi, jo ļāvusi tajā ienākt mīlestībai pret kādu citu.

“Sadzīves vilņos” no puķēm ļoti zīmīga ir roze. Ar rozi ir saistīta Klotilde. Ar rozes tēlu var izsekot Klotildes un Eduarda mīlestības gaitām. Felzenberga istabā [21,69] uz galda atstāta *“sarkana, skaista roze”*, vēlāk [21,70] atklājas, ka to tur nolikusi Klotilde. Šo rozi Felzenbergs [21,72] sirsnīgi noskūpst un spiež pie krūts, atsakoties *“no savas pirmās, svētās*

mīlestības”. Zīmīgs teikums: “*Eduards .. sajuta, kādu [21,73] upuri viņš nesis, no šīs ziedošās un jau ievainotās rozēs “uz visu mūžu” atsacīdamies.*” Tālāk tekstā atklājas, ka ar rozēs vārdu Felzenbergs domājis tieši pašu Klotildi – roze šajā gadījumā ir viņas simbols. “.. *Klotilde [21,81] viņam [Eduardam] pie krūts piesprauda sarkanu rozi ..*” Vēlāk Klotilde [21,99] ierauga, ka Felzenbergs viņas doto rozi atstājis pie savām krūtīm. Tādēļ viņa sajūt, ka Eduardam šī mīlestības piemiņa ir dārga, lai arī Felzenbergs tai savukārt tika [21,81] sniedzis baltu rozi – it kā liekot viņai savas jūtas aplāpēt¹⁵. Aizbraucot ceļojumā, Klotilde [21,121] uz atvadām dāvina Felzenbergam rozi “*kā beidzamo piemiņu*”. Taču rozei vēlāk [21,265] lemts nokļūt atpakaļ pie Klotildes, kas nu jau ir kā piemiņa no Eduarda. Herdera vārdnīcā [40,123.] norādīts, ka roze ir atdzimšanas simbols – pēc daudzu šķēršļu pārvarēšanas abi jaunieši tomēr beidzot var apprecēties (mīlestībai lemts atjaunoties – atdzimt). Roze ir abu jauniešu mīlestības, tāpat vienlaikus kaisles un sirds sāpju (*asiņojoša sirds*) simbols, uz ko norāda arī sarkanā krāsa. Nenoliedzami, kā jau minēts, roze norāda uz sievišķo – Klotildi. Jaunā sieviete ar rozi parāda mīļotajam savas jūtas. Pieņemot rozi, tas pieņem viņas mīlestību. Roze veido mēmu dialogu starp abiem jaunajiem cilvēkiem. Par pašu Māteru Juri teikts [66,247], ka viņš bijis “liels rožu draugs” (tas ir, viņam patikuši šie ziedi).

Novelē “Pirmā un beidzamā balle” ir [19,40] ziedošās rozēs, ko Malvīne, dodoties uz balli, iespraudusi savos matos. “*Ziedošās rozēs*” matos ir minētas vairākkārt, rādot, ka šo ziedu tēls nav nejaušs. Arī pati Malvīne ir savā jaunībā – ziedu laikā. Ziedošās rozēs norāda uz pārmaiņām – viņa ir vecumā, kad tai no jaunas meitenes jāklūst par sievieti – sievu, tas ir, jānobriest (jo, ziediem noziedot, gatavojas augļi – sievietei sava sūtība klūst par māti). Zinot vēl to, ka kleita, ko uz balli Malvīne uzvelk, ir viņas iesvētību tērps, var izprast, ka nu Malvīne tiek iesvētīta citādi – pieauguša cilvēka dzīvei, kur jau tai jāsāk pašai izlemt savu likteni – viņa ieiet *sabiedrībā*. Par to liecina arī tas, ka balles naktī nomirst meitenes māte.

Rozēs Ivandas Kaijas darbos minētas bieži. “Jūgā” Sarmzieds [5,17] piedāvā Valerijai palīdzēt piesiet kādu noliekušos rozēs zaru. Viņš satver sievietes roku, bet tai ieduras ērkšķis: “*Baltajā pirkstā parādījās asins piliens. Rozēs zieds aizlūzis nokārās starp abiem.*” Vīrietis rozei pieskaras, un tā nokrīt Valerijai pie kājām. Sarmzieds [5,18] puķi paceļ un piesprauž pie krūtīm. Valerija nepakļaujas Sarmziedam, kurš saka, ka to mīl, un vīrietis ziedu atkal nosviež. Valerijas vīrs Pabērzs notikušo ir vērojis, tas grasās [5,19] rozi pacelt, bet tad to ar kāju pasper malā. Tiek it kā izstāstīts Valerijas liktenis. Kad sieva pārkāpusi laulību ar Kalnu, vīrs to padzen, lai arī pats laulību pārkāpis bieži. Kļuvusi par Kalna sievu, Valerija pēc kāda laika jūtas vīra neievērota. Domādama, ka vīrs to krāpj, viņa piepeši izlemj [5,235] doties uz

¹⁵ Par baltās krāsas nozīmi jau iepriekš runāts nodaļā par balli saistībā ar pirmās balles apģērbu (tur baltās krāsas nozīme līdzīga).

galvaspilsētu, kur ir [5,230] Sarmzieds. Sieviete no vilciena izlec [5,240] un aiziet bojā. Līdzīgi rozei sākumā tajā iemīlas, cenšas tuvināties tai (paceļ), bet vēlāk tā kļūst nevajadzīga, mirst.

Roze ir slepena zīme, lai norunātu tikšanos. Kalns aizsūta [5,24] Valerijai rozes: “*Viņa mīl rozes, viņa sapratīs to valodu.*” Zīmītē [5,37], kas pielikta rozēm klāt, rakstīts: “Jūlijs Cēzars”. Valerija saprot, ka tas ir izrādes nosaukums, kur tai šovakar vajag aiziet, lai satiktu savu pielūdzēju. Arī Ivandes Kaijas prozā rozes kalpo mēmam dialogam. Darbā “Sauslej kundze” Arnis vakaros [11,43] sēž pie Junas rožu dobes. Viņš lūdz [11,49], lai Juna sniedz tam vienu ziedu (viņš ir iemīlējis sievietē), un tā sniedz – plaukstošu rožu pumpuru; arī viņai pret Arni sākusies mīlestība, kuru vēl abi neizsaka vārdos.

Purmals liek [4,109] savai kantoristei Bertai uz kapa likt baltu rožu vainagu, kad uzzina, ka viņa mirusi no asins saindēšanās. Berta bijusi [4,103] Purmala mīlākā un no viņa palikusi stāvoklī. Purmals, būdams precējies, iesacījis Bertai izdarīt abortu, kas, iespējams, nekvalitatīvi veikts, arī izraisījis sievietes nāvi. Purmals apzinās, ka ir vainīgs Bertas nāvē. Baltas rozes nozīmē, ka viņš atzīst sievieti par šķīstu (arī sabiedrības priekšā) par spīti tam, ka viņa “grēkojusi”. Tajā pašā laikā baltā krāsa var liecināt arī to, ka Berta nav apkaunojusi sabiedrību - viņa ir izdarījusi abortu, tādējādi par viņas bērnu nekas nav zināms. Pati medicīniskā darbība (aborts) vārdā netiek saukta (pat ne aprakstošā veidā, jo nav piedienīgi minēt, piemēram, “medicīniska atbrīvošanās no bērna” vai kā tamlīdzīgi); Purmals saka: “*Ak, tas [4,103] taču nav nekas bīstams, ikdienišķa, parasta lieta; tas tagad tiek praktizēts visās aprindās. Medicīniskā tehnika šai lietā smalki izkopta.*” Purmalam svarīgi Bertu pārliecināt, tādēļ aborta izdarīšanu tas nosauc par ikdienišķu un parastu lietu, lai gan var noprast, ka aborti tiešām varētu tikt veikti bieži, kas savukārt liecina par to, ka diezgan daudzas sievietes ir bijušas potenciālas ārlaulības mātes, kas saistāms ar pastāvošo iekārtu: sabiedrība nicina negodā kritušās sievietes un viņu bērnus (līdz ar to ir daudz vairāk abortu). Var secināt arī to, ka aborti daudzkārt tiek veikti nekvalitatīvi (ja jau Berta mirusi no asins saindēšanās; Purmals tai iedod pietiekami daudz naudas, lai viņa varētu aiziet pie labiem ārstiem). Sabiedrības uzskatu ievērošana sievietei var maksāt dzīvību.

Gaidas māte [4,116] uz sava kapa pēc nāves vēlējusies sarkanu rožu vainagu ar uzrakstu “*mīlestība*”, apliecinādama, ka tas viņas, sievietes, mūžā bijis galvenais; sarkanas rozes liecina par mīlestību divās nozīmēs (platonisko un seksuālo; kaislību). Helēna visu mūžu rūpējusies par māju, bērniem, vīru, tomēr tai bijusi sava nepiepildītā mīlestība – pret dakteri Liepziedu.

Puķes tiek saistītas arī ar sievietes veidoto vidi. Ivandes Kaijas “Sauslej kundzē” Aļņa sieva Lizbete [11,9] dzīvo mežā; viņas audzētās puķes ir bālākas šajā vietā (viņas dzīve

kļuvusi ikdienišķa; nav nekā jauna un neparasta vairs). Atbraucot draudzenei Sausleja kundzei, visi cilvēki izmainās, viņa ienes prieku un puķes. Arī Valerija [5,153], apprecējusies ar Kalnu, jaunā vidē (mājā, kur dzīvojusi Indra, bijusi Kalna sieva), ienāk ar puķēm.

Zīmīgus vārdus “Iedzimtā grēkā” izsaka Gaida, analizējot divas gleznas. Viena no tām ir Leonardo da Vinči “Mona Liza”. Gaida saka: “*Džokonda ir [4,153] vispāri pazīstams vēsturisks mākslas piemineklis agrākajam vīriešu sievišķības ideālam. Tā ir novecojušies [novecojuša] pasaulsuzskata sievišķības izteiksme. Džokonda ir personificēta seksualitāte, sieviete – puķe, ne personība.*” Puķe tātad ir saistīta arī ar sievišķu nevarību, trauslumu un skaistumu. Sieviete – puķe nespēj ietekmēt vai izmainīt; tā ir kā rotājums sava vīra namam.

Māteru Jura darbos ziedu tēlus var saistīt ar sentimentālisma [72,961] iezīmi – par dabas kā ārējā saistību ar cilvēka iekšējo pasauli. Ziedi kā dabas daļa tiek saistīti ar cilvēka jūtu pasauli, starp cilvēku un dabu radīta saikne, kas palīdz izpaust cilvēka dvēseles noskaņojumu. Māteru Jura “Sadzīves viņi” tiek saistīti ne vien ar sentimentālismu, bet arī ar romantismu [39,32]. Arī romantismam [26,224] raksturīgi ziedu tēli.

Abu rakstnieku darbos ziedi palīdz izteikt noskaņu nianses, jūtu maiņas. Ziedi ir netieši kādas pazīmes parādītāji.

“Sadzīves viņos” parādās tēls, kas folklorā labi pazīstams kā *sievišķais koks* – liepa. Liepa minēta saistībā ar Klotildes mīļoto vīrieti, kurš mēdzis stāvēt tieši pie šī koka. Liepa romāna gaitā minēta vairākkārt, pie tam – gan sākuma daļā (pirmoreiz gan netiek pateikts, ka tā ir liepa), kad Klotilde [21,78] savā vārda dienā pa logu skatās uz sveicējiem un ierauga Felzenbergu atslējušos pie koka. Vēlāk viņa iziet ārā un redz, ka vīrietis [21,81] atkal stāv “*tanī pašā vietā pie liepas*”. Pašās romāna beigās noslēpumainais ģenerālis [21,303] nostājas tieši pie “*kādas liepas*”. “*Tā bija tā pati liepa, kur šodien pirms deviņiem gadiem nelaiķa Eduards Felzenbergs bija stāvējis, bāls un sirdī tik dziļi aizgrābts.*” Visbeidzot: “*Arī abiem [21,304-305] oficeriem, tur pie viņas [Klotildes] liepas, ritēja asaras ..*” Ģenerālis ir Felzenbergs, kas izrādījies dzīvs. Redzams, ka *liepas* izvēle nav nejauša; koks saista Eduardu ar Klotildi – atmiņās. Tāpat – pēdējā norādē par liepu minēts, ka tā ir *viņas*, Klotildes, liepa (kura tai kļuvusi atmiņās dārga). Tas tikai apliecina, ka liepa ir sievietes (šajā gadījumā – Klotildes) simbols. Māteru Juris, iespējams, pazinis arī latviešu folkloru, līdz ar to *liepas* tēla nozīme tam nav bijusi sveša. Liepas tēls analizēts, jo tas simboliski norāda uz sievieti kā vīrieša atbalstu, cilvēku, kas ir blakus un spēj palīdzēt. Ne tikai liepas tēls par to liecina, bet arī Māteru Jura darbi kopumā – sieviete vīrietim svarīga gan kā mājas saimniece, gan arī kā dzīvesdraugs, palīdzētāja grūtās situācijās.

Balva (“Iedzimtais grēks”), apprecējusies ar Purmalu: “*.. mīlīgi [2,143] piekļāvās klāt savam jaunajam vīram kā staipeknis lielajam kokam, kura paēnā tas tikai var vilkt savu*

esamību, bet patstāvīgi stiepties saulei pretim – nav spējīgs.” Ja iepriekšējā nodaļā liepa ir sievišķais, vīrieša balsts, tad šajā gadījumā koks ir vīrišķais. Sieviete tam nav līdzvērtīga, bet pati balstāma. Šo atšķirību var izskaidrot ar Ivandes Kaijas uzskatiem par to, ka sieviete sabiedrībā nav vienlīdzīga ar vīrieti; esošajā sabiedrībā viņa tāda arī nevar būt, jo nav tam sagatavota (Balvas mērķis ir bijis izdevīgi apprecēties, nevis sameklēt darbu un pašai uzturēt sevi).

Norises dabā abiem rakstniekiem norāda uz notikumiem cilvēku dzīvē, tāpat var kalpot kā cilvēka jūtu atklājēji. Māteru Jura romānā Laimas un Vitalva iešana [16,155] pa dārzu, kurā dabai *“uzspiests vēla rudens zieģelis”*, kad puķes nosalušas un lapas nobirušas, simboliski parāda abu laulāto mīlestības problēmas. Rudens norises dabā pareģo Vitalva laulības beigas – Laima vēlāk mirst. Viņiem atlicis tikai neilgs laiks būt laimīgiem. Līdzīgi Ivandes Kaijas *“Sfinksā”* pirms Lilianas nāves tiek rādīta rudenīgā daba – dubļi (kurus Liliana necieš), [12,318] mitrums; dārzā *“vējš [12,323] plucina noziedējušos rožu krūmus”*, no koku galotnēm birst lapas, *“platā eja .. uz māju pārklājas kā ar mīkstu, zeltraibu paklāju”*, pa to *“rīt ies Lilianas kāzu brauciens”*.

4.2. Putna tēls Ivandes Kaijas prozā

Dzejniece Aspazija atceras par rakstnieci: *“Bet pie viena [25,441-442] kapu tēla mūsu draudzene palika ilgi, ilgi stāvēt, acis no tā nenolaizdama. Tā bija kaija ar salauztiem spārnēm. Tad viņa, iepriekš paredzēdama savu likteni, skumji sacīja: “Tā gan laikam būšu es.” Tā arī ir noticis, un no tā rakstniece ņēmusi savu vēlāko autores vārdu “Ivande Kaija”.*

Kā zināms, skumjais liktenis arī vēlāk ir piepildījies. Ivandes Kaijas spārni ir laužti, un lielāku bēdu nav, kā kad radošam garam tiek atņemts viņa darbs.”

Ivandes Kaijas dzīve nav bijusi viegla: problēmas ģimenes dzīvē (attiecībās [65,38] ar vīru, kurš kļuvis neuzticīgs), slikta veselība – daļēji zaudējusi dzirdi. Viņa Aspazijai vēstulē raksta, ka nedzird, kas tiek runāts lekcijās: *“Redziet, es [37,202] nesadzirdu neviena vārda.”* Aspazija atbild: *“.. Jūs negribat palikt ceļa malā kā tie, kas mērķi nerasniedz, bet uzlaisties koka galā. Tā ir sparība! Spītība un reizē spēks, kurš gan vēl sāpīgi saskaldīts, tomēr reiz savilksies kopā. Es nezinu, kā man vairāk žēl, vai Jūsu sirsnīgas vai austiņu. [...] Jums taču jālaižas, kaut arī kā putniņam ar vienu spārnu.”* Iespaidu uz Ivandes Kaijas veselību atstāj arī kara gadi, vīra slimība, kad rakstniece strādā bieži vien līdz pārpūlei (kā liecina viņas [9] dienasgrāmata). 1921. gadā rakstnieci [65,39] Valmierā priekšlasījuma laikā ķer trieka; viņa

zaudē ķermeņa labās puses kustības spēju, dzirdi un valodu. Lai arī ārstēšana panāk nelielu veselības uzlabojumu, Ivande Kaija turpmākos savas dzīves gadus aizvada kā invalīde tuvinieku lokā.

Šajā apakšnodaļā aplūkots Ivandes Kaijas prozai specifiskais putna tēls, kam raksturīga daudznozīmība. Viena no tām - putna saistība ar nelaimīgu likteni un dzīves nomocītu cilvēku - sievieti.

Romānā "Sfinksa" Liliana tiek saistīta ar kaiju. Lilianas māte savulaik [12,72] stāstījusi meitai par Kaiju salu. Liktenis [12,75] iežēlojies par nelaimīgo sievieti dvēselēm un pārvērtis tās "par baltiem vētras putniem ar sidraba spārniem", kuras tikām laidelēsies pa savu Asaru ezeru, kamēr viņu karalieni Mīlestību Liktenis būs atsvabinājis. Tad Mīlestība kopā ar karalienēm Taisnību un Patiesību atkal tiks iecelta savā Laimes valstī. Līdz Mīlestības atsvabināšanai valdoši paliek brāļi Meli, Netaisnums un Naidis. Pasakā runāts par nevienlīdzību (uzvarētāji ir ļaunie brāļi, no kuriem viens ir Netaisnums; brāļi ir vīrišķais pret sievišķo – māsām); kamēr pastāvēs nevienlīdzība, tikmēr būs nelaimīgas sievietes dvēseles – kaijas.

Liliana mīl [12,71] kaijas. "Katreiz, kad jūrmalā negaiss plosīdamies mutulī jauca putošās bangas, un kaijas saradās lielākā daudzumā uz savu vētras deju, Liliana steidzās uz jūru. [...] Viņai [12,75] likās, ka viņas dvēsele būtu balta kaija .." Gleznotājs Auka, ar kuru Liliana iepazīstas ballē un kurš vēlāk veido meitenes portretu, tai saka: "Bet es jūs [12,273] vēl reiz tēlošu tā, kā es jūs redzu: pie jūras, negaisā, plīvojošiem matiem... tālumā – kaijas..." Tādu Liliana izjūt arī sevi.

Dienu pirms kāzām Leons iedod [12,313] savai līgavai kādu vīstoklīti. Liliana domā, ka tā ir kāzu balva. Viņa cer, ka dāvanā būs kaklarota no akvamarīna akmeņiem, kuri ir caurspīdīgi, zilganzaļā krāsā kā jūras pilieni. "Tāda kakla rota [12,314] viņai darītu lielu prieku, tā viņai visur atgādinātu viņas mīlo jūru... un kaijas..." Tomēr patiesībā Leons tai iedevis burtņīcu, kurā sarakstījis savus "grēkus" – pirmslaulības seksuālos sakarus. To izlasījusi, Liliana dodas pie jūras, kur klaigā kaijas. Viņa izlemj doties uz Kaiju salu. Kādai kaijai Liliana vaicā: "Vai tu [12,327] neesi manas māmiņas dvēsele, baltā kaijiņa? No Asaru ezera šurp manā Sāpju jūrā atlidojusi?" Simboliski putns [31,389] saistīts ar dvēseli, garu. Šai gadījumā putns saistīts ar sievišķo. Tā kā putns saistīts ar debesīm, tad tas ir pāri esošais, saistīts ar sievietes gudrību. Vienlaikus putns saistīts ar nolemību, dzīves salauztu, nomocītu cilvēku.

Liliana uzzinājusi, ka viņas mirusī māte bijusi nelaimīga tēva "grēku" dēļ; pēcnāves vēstulē [12,316] Lilianai māte māca piedot vīrietim, jo tas ir brīvs cilvēks: "Neprasi no viņa verga psiholoģiju .. Tāds verdzenes esam vēl mēs, sievietes. Mums vēl jātop par to, kas

vīrieši jau tagad ir – brīvām. Un tad tikai mēs varēsim tiesāt tagadējo vīrieti, jo – mēs nezinām, kā mūsu pašu dvēsele izveidosies brīvībā. Ja sievietes tagad ir tikumīgākas, tad ne caur pašu gribu, bet – vīriešu. Vai ieaudzināta verdzība ir tikumība, ar kuru varam lepoties?”

Kaijas tēls saistīts ar sievietes nebrīvību. Kaija ir piesaistīta sāpju jūrai / asaru ezeram. Liliana nespēj Leonam piedot, viņa iekāpj laivā un dodas uz Kaiju salu – mirst. Liliana ir kaija – nelaimīga sievietes dvēsele, kurai jāaiziet bojā, jo nevalda Taisnība, nav brīvības. Laimes valsts iespējama tad, kad būs brīvība un galvenais starp cilvēkiem būs mīlestība.

Romānā “Jūgā” ar putnu tiek salīdzināta Valerija. Vīrs, atbraucis no ceļojuma, saka sievietei: “*Tu garlaikojies [5,66] ļoti, mana baltā dūjiņa?*” Nosaucot sievu par baltu dūjiņu, vīrs to pretstata sev: sievišķais kā vieglums, skaistums, maigums. Minēts, ka Pabērzs ceļojumā uz sirdsapziņas radušies [5,65] “*mazi, raibi grēciņi*”. Tātad – viņš atšķirtībā no sievas nav “balts” (šķīsts). Vēlāk Pabērzs kļūst greizsirdīgs un Kalnu, tādēļ aizliedz Valerijai iziet no mājas. Sākumā viņa tam klausā, bet vēlāk [5,103] “*kā būrī iesprostots putns tā, saņēmusi visus savus spēkus, izpleta spārnus plaši un pārlauza sava cietuma sienas*”. Putns atkal tiek saistīts ar brīvību, kā dabas daļa ir nepakļaujams. Valerija laulībā ar Pabērzu jūtas kā jūgā, sprostā, tomēr viņa vēlas būt brīva. Vēlāk tā pārkāpj laulību ar Kalnu. Tomēr līdzīgi kā Lilianai tai jāiet bojā, neguvušai ne pie pirmā, ne pie otrā vīra laimi, – viņa izdara pašnāvību, izlecot no vilciena vagona. Arī šajā darbā putns saistīts ar nolemtību un nelaimīgas sievietes likteni.

Sieviete nenovēršami tiecas pēc vīrieša, tas ir cilvēka dabā. Arī tādā ziņā sievietes salīdzinājums ar putnu izsaka nolemtību. Junai (“Sauslej kundze”) šķiet, “*ka tā [11,44] kā meža putniņš bēg*”. Viņa, precēta sieva, nedrīkst mīlēt Arni, tomēr tas notiek. Viņa vienlaikus tiecas pēc tā, bet tajā pašā laikā bēg. “Iedzimtā grēkā” Valdis domās ar putnu salīdzina Gaidu: “*Tāda sabijusies [3,69-70] kā mazs satverts putniņš... nedrīkst biedēt... Jā, arī ar laimi ir jāaprod. Nabaga mazais putniņš!*” Putns šajā gadījumā saistīts ar bailēm un trauksmi. Līdzīgi kā Juna arī Gaida grib vairīties no Valda. Viņa zaudējusi nevainību un jūtas nedroši, jo ir izdarījusi to, kas bijis aizliegts.

“Iedzimtā grēkā” ar putniem tiek raksturota gaisotne ģimenē. Romānā pozitīvajam stārķim pretstatīts negatīvais putns – pūce. Mitoloģijas enciklopēdijā [68,292] stārķis minēts pie “labajiem”, bet pūce pie “sliktajiem” putniem, kuri izsaka draudus, pareģo nelaimi. Par stārķi teikts, ka tas vairākās tradīcijās simbolizē pārpilnību, auglību, mātes jūtas, pareģo labu likteni, bērna piedzimšanu. Romānā vēstīts, ka mācītāja Gobas mājas galā ir vecs ozols [2,10-11] ar izdrupušu serdi, kura galotnē atrodas stārķu ligzda, “*kuras dēļ [2,11] laikam arī mācītāja muižiņa iesaukta par Stārķu ligzdu*”. Pavasarī atlido stārķi, kuri “*visu vasaru dzīvoja mierīgu dzimtas dzīvi*”, bet rudenī stārķis paliek nemierīgs un ar pieaugušo saimi laižas atkal prom. Rudenī vecajā ozolā iemītinās pelēkas pūces, kuras ar “*skarbo, nelaimi vēstošo*

ķērķšanu .. briesmīgajās, tumšajās rudens naktīs biedē klusās mājas iedzīvotājus". Līdz ar putniem mainās noskaņa mājā: *"Omulīgi ir mācītāja muižā, kad slaidais stārķu pāris mīt ozola galotnē... drausmīgi, kad pūces saimnieko ozola serdē..."* Stārķa ligzda tiek saistīta ar mājām, ģimenes dzīvi, kurā cikliski kādu laiku valda saticība, tad to nomaina nemiers. Rudenī daļa bērnu dodas mācīties (aizceļo līdzīgi gājputniem, pamazām kļūstot patstāvīgiem). Ligzda saistīta ar atgriešanos (putni katru pavasari ir atpakaļ savā ligzdā) – cilvēki līdzīgi putniem ir piesaistīti savai mājai un ģimenei. Sieviete nav iespējams bērnu dēļ pamest savu vīru (lai gan Gaidas māte Helēna mīl dakteri Liepziedu, tā paliek uzticīga mācītājam Gobam). Pūces ķērķšana pareģo nelaimi. Piemēram, Gaida [2,97] skolas brīvdienu laikā vēlas, lai atbrauktu Valdis, jo grib ar to izlīgt. Domādama par Valdi, viņa izdzird pūces brēcienu. Valdis tomēr neierodas. Kāzu naktī [3,137], guļot kopā ar vīru, Gaida jūtas laimīga, līdz tai šķiet, ka dzird pūces ķērķšanu. Viņa sajūtas slikti, viņa zem segas meklē vīra roku. Tomēr Ēriks to atrauj un uzgriež muguru. Pūces ķērciena dzirdēšana kāzu naktī liecina, ka laulība nebūs vainīga (Ēriks jau kāzu naktī uzgriež sievieti muguru, kad tā meklē atbalstu). Pūce ir pretstats stārķiem, kuri nozīmētu laimīgu ģimenes dzīvi (Gaidai laulībā arī nav bērnu).

Gaida sapnī redz [3,60] baltu ērgli, kas to satver nagos, paceļ gaisā un lidojot nes pār kalniem un lejām. Tad tas nes atpakaļ to uz zemi un pusceļā palaiž vaļā. Gaida nokrīt zemē, ir asiņaina, bet dzīva. Pēc tam nāk kraukļi, kas knābā viņas *"vēl jūtīgās miesas"*. Sapnis pareģo nākotni – Gaida, mīlot Valdi, kādu laiku ir ļoti laimīga, vēlāk tie izšķiras. Gaidu apprec Ēriks Vilnis, bet viņu laulība ir nelaimīga; vīrs un viņa māte Gaidu terorizē. Mitoloģijas enciklopēdijā par ērgli teikts: *"Dažās [68,292] tradīcijās ērglis ir "virsvaldnieks" un hierarhijas nodibinātājs, kā arī varas, it īpaši valdnieka emblēma .."* Tātad ērglis ir valdošais spēks (arī simbolu enciklopēdijā tas tiek skaidrots kā varas [64,150] un spēka, stipruma [64,152] simbols). Sapnī ērglis ir ambivalents: gan pozitīvs, gan negatīvs. Ērgļa baltā krāsa norāda uz gaišo, pozitīvo, bet tajā pašā laikā arī uz nāvi nesošo. Sākumā, ērgļa nesta, Gaida jutosies laimīga, vēlāk tikusi nomesta un cietusi sāpes. Ērglis ir saistīts ar vīrišķo, kas atbilstoši ērgļa simbolikai ir valdošais spēks. Gaida ērgļa nagos ir nevarīga: to paceļ ērglis (tātad putns izlemj, ko darīt, nevis viņa pati). Kraukļi ir negatīvi (arī simboliski [64,246]); tos var saistīt ar sabiedrību (kas "kritušo", morāles normas pārkāpušo nosoda, kritizē, bet tajā pašā laikā nepalīdz tam atgūt normālu stāvokli) vai Gaidas un Ērika nesaticīgo laulības dzīvi. Zīmīgi tas, ka sapnī Gaida nav noteicēja, putni (vīrišķais spēks, sabiedrība) ir pārāki un izlemj tās dzīvi.

4.3. Apģērba, frizūras, rotaslietu funkcijas

Par apģērbu jau nedaudz runāts apakšnodaļās “Balle” un “Darbs”¹⁶.

Jaunas, neprecējušās sievietes bieži nēsā gaišu vai baltu apģērbu. “Sadzīves viņos” gaišs apģērbs ir Marijai, kurai ir nokrāsotas uzacis un mati: “*Viņas gaišais [21,177] apģērbs ap kaklu bija netīri melns, ar matu smēri notaisīts.*” Marijai jārada labs iespaids par sevi, tādēļ jāizskatās skaistai, tomēr nosmērētais apģērbs liecina par ko negatīvu (vēlāk rakstnieks atklāj meitenes raksturu, parādot Marijas sliktās īpašības). “Sadzīves viņos” balts apģērbs [21,303] ir arī Klotildei: “*Viņa bija baltā ģērbā rotājusies, bet melnas skumju zīmes liecināja, ka viņa sēroja pēc mīla aizgājušā.*” Pēc Felzenberga nāves Klotilde nav apprecējusies. Baltais tērps liecina, ka viņa joprojām palikusi tam uzticīga, bet “*melnās skumju zīmes*” liek uztvert to kā sērojošu atraitni (kaut arī tā nav bijusi precēta ar Felzenbergu).

“Iedzimtā grēkā” vairākkārt minēts, ka Gaida nēsā baltas drānas. Baltu tērpu [2,20] Gaida valkā svētkos, matos iesējusi košu lentu (košā lenta, kas ir pretstats neitrāli baltajai krāsai liecina par vēlēšanos tikt ievērotai; meitene zina, ka ir atbraucis jaunais skolotājs Pārupu Valdis, neapzināti tā gatavojusies tikties ar viņu, kas gan tajā dienā vēl nenotiek). Vēlāk Valdis ar Gaidu ir jau satuvinājušies. Gaida Valdi ķircina [2,57], bēg, un viņš mēģina to noķert: “*.. Gaida jau bij pāri strautam un viņas baltais ģērbs vien krūmos nozibēja kā vējā nesta ziedlapiņa. Ak, baltais, baltais ģērbs!*” Valdis Gaidu nenoķer, “*arvien tālāk atskanēja Gaidas sidrabskaļie bērna smiekli*”. Baltās drēbes liecina ne vien par šķīstību, bet arī par bērnam piemītošo bezrūpību, Gaida vēl nav saskārusies ar pieaugušo dzīves grūtībām. Baltu kreklu Gaida uzvelk pēc peldēšanās, kad to slepus novērojis Valdis. Baltā krāsa nepieciešama kā šķīstības apliecinājums, jo Gaida ir peldējusies kaila; baltais krekls liek saprast to, ka kailums ir dabisks (peldoties kailai, domājot, ka ir viena, Gaida nedara neko sliktu). Baltā krāsa saistīta arī ar tīrību [31,56]; kails ķermenis nav nešķīsts (netikls). Jau runāts, ka novelē “Sauslej kundze” Juna ar meitenēm ģērbušās gaišos tērpos, visām ir baltas cepures un vaļēji mati. Gaišā krāsa, vaļējie mati liecina par bērnišķīgu dzīvesprieku, bezrūpību, kādu kopā ar meitenēm iegūst arī Juna (it kā no pieaugušas sievietes pārtopot vēl dzīvi neiepazīnušā jaunavā).

Novelē “Pie Bosfora” Suleika rādīta [10,62] kā “*balti aizplīvurots tēls*”. Šefkets, Turcijas valdības galva, saka Suleikai, kuru mīl: “*Nāc, baltas pērles [10,63] un sarkanus rubīnus ap kaklu tev likšu un zīda šķidrautos baltos kā mākoņos tevi tīšu.*” Sarkanā krāsa saistīta ar kaislību [31,242] (arī rubīns ir [64,433] kaislīgas mīlestības simbols), bet baltā ar

¹⁶ Apakšnodaļā darbs runāts par Kalna sievas apģērbu.

šķīstību (pērles [64,392] – tikuma simbols), līdz ar to tās ir kā pretstati, un Šefkets no Suleikas prasa abas īpašības (ārēji tai jābūt šķīstai, bet tajā pašā laikā arī seksuāli pievilcīgai). Simboliski gan baltā, gan sarkanā krāsa ir saistīta ar nāvi – sieviete ir *sastinguma* stāvoklī (tai jāievēro stingrās morāles normas; viņa ir vīrieša varā – tai nav iespējas būt pašai savas dzīves noteicējai, viņa ir pilnībā pakļauta). Zīds, dārgakmeņi liecina par bagātību, kas sievietei tiek piedāvāta; vīrietis sievieti it kā izrotā, kā pats grib (neļaujot tai izvēlēties). “Aizplīvurots tēls” – liecība par turku sieviešu apģērbu (tieša nozīme). Ivandes Kaijas darbā plīvurs iegūst simbolisku nozīmi. (Simbolu enciklopēdijā plīvurs [64,403] tiek minēts kā pīctības, tikumības zīme.) Šefkets saka (citātā), ka tīs Suleiku šķidrautos baltos kā mākoņos, kas liecina, ka Suleikai nav jābūt gudrai (lai tā neizprastu savu beztiesisko stāvokli un nemēģinātu kaut ko mainīt). Tātad – plīvurs saistīts ar neskaidrību, neziņu un arī vājumu. Plīvuram analogisks tēls novelē ir zirnekļa tīkls (tīmeklis), ko piemin Suleika, raksturojot sevi: “*Kā muša [10,65] zirnekļa tīklā, tik nespēcīga es tavā priekšā. Kungs, [Šefket] dari ar mani, kā tev tīk.*” Pausta nevarība, nespēja kaut ko mainīt savā dzīvē.

“Iedzimtā grēkā” Ēriks Gaidai uzdāvina [3,126] saderināšanās gredzenu ar skaistu briljantu. Gaida cenšas Ērikam izpatikt, domā būt laba sieva pēc apprecēšanās, tomēr nemīl to. Gredzens “*ar mirdzošo asaru – tas dedzināja viņas pirkstu ar tādu sāpīgu degu*” - jaunā sieviete domā, vai tas nebūs viņas laulības simbols. Vēlāk Gaidai, aplūkojot kāzu apģērbu, rodas nepatīkamas izjūtas: “*Kāzu rota [3,132] bija gatava un gulēja viņas istabā uz krēsla, ar baltu palagu apklāta – kā ar līķautu.*” Ēriks pēc apprecēšanās noņem Gaidai plīvuru [3,136] un liek to uzglabāt par piemiņu kāzu dienai: “*Gluži saplosīts tavs šķidrants .. uzglabā par piemiņu ..*” Kāzu apģērbs (apklāts kā ar līķautu; saplēsts) kļūst par simbolu nelaimīgai laulībai. “Sfinksā” Omula saka [12,311], ka tai jāiet nopirkt vecmāmiņai melnu zīda lakatu. Liliana jautā: “*Melns lakats... manās kāzās?*” Liliana lūdz nepirkt tādu lakatu, bet Omula atjautā: “*Tāču ne baltu? Kā viņa, vecs cilvēks, ies ar baltu?*” Galu galā Omula piekrīt pirkt baltu lakatu. Citas krāsas minētas netiek. Gan baltā, gan melnā liecina par nāvi. Liliana aiziet bojā.

Pilsoniskās sievietes sabiedrībā (pretēji kalpotājiem un zemniekiem) parādās apģērbā, kas ir nepraktisks. “Sadzīves viļņos” Potivarienei (muižas saimniecei) ir priekšauts (tobrīd [21,120] notiek atvadīšanās no Klotildes un viņas vecākiem – tātad ir svinīgs brīdis, kad cilvēki parasti ģērbjas labākās drēbēs; var noprast, ka kalpotāji arī šādos notikumos parādās savā noteiktajā darba apģērbā). Turīgie cilvēki valkā dārgu, greznu apģērbu. Neumaņu Marijai tērpusies [21,184] “*dārgā mētelī*”. Novelē “Pirmā un beidzamā balle” sievietes ballē ir [19,31] “*grezni izrotātas*”. Pilsonisko sieviešu apģērbs ir nepraktisks. Vecais kalpotājs Pēteris Malvīnei saka: “*.. tik agrā [19,19] pavasara laikā vajadzēja jo siltākas drēbes; bet tā*

jau jūs, tās smalkās pref[i]lenes, esiet: allaž viegli, smalki ģērbties .. klepu dabon un varbūt kaulu sāpes, kas tad tās lai noņem.” “Sadzīves viļņos” Elza, lai “*viņas [21,217] pēc jaunākās modes darinātais svārks pa smilti nenotašķītos .. bija to drusciņ uzlocījusi, tā ka viņas mazo un skaisto kājiņu pēdas bija redzamas*”. Sievieteī svarīgi ievērot modi un sava laika skaistuma principus. Elzas tērps ir pārāk garš – nepiemērots ilgai pastaigai. Tā laika mode neļauj atkailināt kājas (kas būtu nepiedienīgi).

“Iedzimtā grēkā” tiek runāts par to, kā pilsoniskās sievietes pavada [4,30] savu laiku jūrmalā: “*.. te, jūrmalā .. vislabāk var novērot mūsu sieviešu dzīvi ..*” Pēc vīru aizbraukšanas sievietes vēl kādu laiku guļ, tad “*izkūņojas ārā, uzmet ērtu rīta kleitu mugurā, vaļīgas tupeles kājās*”, tad “*nemazgājušās, neķemmējušās – prom uz jūru*”. Tā kā “*kungi visi pilsētā*”, nav vērts uzposties (apkārt būs vien citas sievietes). Vēlāk tās pāriet mājās, paēd, tad “*ap kafijas laiku pamazām sāk taisīt tualeti, jo ap četriem jau sāk kungi atgriezties no pilsētas*”. Vakarā “*visas ir lielā tualetē*” un “*sašņorētas, milzu parūkām galvā*”. Sievietes cenšas būt skaistas savu vīru (vīriešu) priekšā, kad tie atgriežas no darba, tomēr dienu tās pavada tik laiski, ka pat nesakopj sevi. Liela daļa sieviešu jūrmalā nēsā [4,31] “*turku mustura paltrakus*”, kuri, būdami raibi, ir praktiski, jo neredz netīrumus, tādēļ tādu “*paltraku var valkāt visu sezonu*”. Nicīgi par paltraku nosauktais apģērba gabals ir ērts daudzajām korpulentajām pilsonisko aprindu sievietēm. Gaida ar Balvu redz, kā no jūras iznāk kāda “*neestētiska*”, kaila, “*patukla pusmūža sieviete*”. Balva Gaidai paskaidro, ka šai sievietei ir daudz pielūdzēju: “*Bet, kad tu viņu redzētu vakarā koncerta paviljonā, tad tu viņas nepazītu, sašņorēta modernā korsetā uz trīs līkumiem.*” Daudzām sievietēm, nākot no jūras [4,32], ap pinkainajiem, neķemmētajiem matiem aptītas raibas, caurspīdīgas zīda šalles – nekārtīgais, neglītāis savienots ar skaisto. Ārējais izskats norāda uz garīgo trulumu, par kuru runā [4,31] Gaida ar Balvu. No viena puses sievietes cenšas izpatikt vīriem, būt skaistas, no otras, būdamas vienas, tās neko nedara. Kontrasts parāda cilvēka divpusējo lomu sabiedrībā – cilvēkam svarīgi tikai ārēji izskatīties labi.

Sieviešu frizūras var būt pārspīlēti lielas, pārāk greznas, padarot cilvēku nedabisku. Māteru Jura novelē “Pirmā un beidzamā balle” Jūlijai: “*Liekie mati šodien [19,20] bija Bābeles torņa vīzē mākslīgi uzbūvēti ..*” Volgeruha “Sadzīves viļņos” nēsā [21,83] liekās bizes; viņa, kaut arī ir veca, ļoti rūpējas par savu izskatu. Gaidai, gatavojoties uz balli, tiek veidota frizūra: “*Tad Alises kundze lika frizēt [2,123] Gaidu – lai taisot augstu turbānu pēc modes. Gaida gan protestēja .. , bet .. vajadzēja .. ļauties taisīt pakausī turbānu pēc Rīgas pulvertorņa parauga. Vidū ielika tukšu saru podu, ar matiem pārvilkta, to aplāja ar smagajām Gaidas pīnēm, tā ka turbāns sašķiebās uz vieniem sāniem kā Pizas tornis.*” Tāda pati frizūra [2,124] tiek izveidota arī Balvai. Gaida savu frizūru izjauc un sasprauž savas pīnes

“parastā grieķu mezglā”. Abu autoru darbos ir jūtama ironiska attieksme pret pārmērīgu sekošanu modei, kas daļai pilsoniskās kārtas sievietes kļuvisi par pašmērķi (svarīga mode kā tāda, nevis skaistums un pievilcība).

4.4. Citu priekšmetu funkcijas

Bez ziediem un apģērba “Sadzīves viņos” ir vēl citi sievieti raksturojoši tēli. Tāds ir mutautiņš. Klotildei, braucot [21,121] prom, izkrīt kabatlakatiņš, ko Felzenbergs “uzņēma un skūpstīja”, tāpat “noslaucīja savas asaras”. Vēlāk līdzīgi notiek [21,221] arī ar Elzas “kabatas lakatu”, ko Felzenbergs “paņēma, skūpstīja un paglabāja”. Tajā pašā lappusē ir teikums: “Un tad – kuras Klotildes sirdi es lai taupītu, kuru lai laužtu, kad, par piemēram, būtu divas tādas Klotildes, kas mani mīl un ko es – varētu mīlēt?” Šīs divas Klotildes ir Klotilde un Elza. Kabatas lakatiņi ir piemiņas no abām sievietēm. Felzenbergs pirms došanās [21,265] prom liek nodot Klotildei viņas kabatas lakatiņu līdz ar (jau minēto) rozi atpakaļ, sūtot šīs lietas kā “mūžīgas draudzības ķīlas”.

Vairākos darbos vīrieša fotogrāfijas iegūšana vai glabāšana norāda, ka sieviete ir iemīlējusies noteiktajā cilvēkā. “Sadzīves viņos” Klotilde, citiem nezinot, glabā [21,61] Eduarda fotogrāfiju. Līdzīgi arī Malvīne [19,45] iegūst no Līziņas medaljonu, kurā ir viņas mīļotā Teodora foto (“Pirmā un beidzamā balle”). Nedaudz savādāk ir ar Laimu – viņai [16,131] tiek piedāvāta Ričarda fotogrāfija, kurā tā iemīlējusies, bet, tā kā viņa ir precēta, sievas gods neļauj tai šo foto pieņemt, lai arī viņa to vēlētos (“Patriotisms un mīlestība”). Visām šīm sievietēm kopīgs tas, ka viņas ir iemīlējušās cilvēkā, kam savas jūtas vēl atklājušas nav (tādēļ, piemēram, abās pārējās novelēs tāda situācija neparādās, jo tur jau cilvēki ir tikuši skaidrībā par savām jūtām). Citāda situācija ir ar Laimas un viņas vīra fotogrāfiju. Palikusi divatā ar Ričardu, Laima ierauga pie sienas fotogrāfijas: “Pret zofaju [16,146], uz kura viņa sēdēja, pie sienas karājās Vitalva bilde blakus viņas noģīmim. Šo bildi Vitalvs viņai bija dāvinājis brūtgāns būdams. .. Kāda šķīsta, svēta mīlestība toreiz pildīja viņas sirdi – un tagad?” Vīra attēls liek Laimai apzināties, ka viņa nedrīkst pārkāpt laulību. Ivandes Kaijas “Iedzimtā grēkā” ar fotogrāfijām apmainās Valdis un Gaida. Vēlāk Valdis fotogrāfiju pazaudē “vietā, kurā [3,64] nevienas godīgas sievietes kāja nesper”; viņš Gaidai kļūst neuzticīgs, tieši tādēļ pazaudē fotogrāfiju un līdz ar to arī Gaidu (fotogrāfija ir simboliski Gaida). “Sfinksā” Guntars vakarā mēdz apskatīt Omulas fotogrāfiju. Viņš to mīl, kaut arī apzinās, ka tai pret viņu tādu jūtu nav. Fotogrāfija aizvieto reālo cilvēku.

“Sadzīves viņos” Elza saderinās ar Eduardu, taču Felzenbergam uz laiku jāizbrauc. Viņi sarakstās ar vēstulēm. Savā vēstulē saderinātajam Elza min: *“Te es tev sūtu savu fotogrāfiju un matu sprogu. No tevīm es sagaidu to [21,281] pašu.”* Klotildei līdz ar Felzenberga atvadu vēstuli¹⁷ nosūtīta arī viņa [21,289] matu sproga. Savā vēstulē Eduards arī pavēsta, ka būtu Klotildi *“vedis pie altāra”*, ja vien paliktu karā [21,291] dzīvs. Ivandes Kaijas *“Iedzimtā grēkā”* Valdis nogriež [2,69] Gaidas matu šķiedru, ar to *“kāda maza fiziska daļiņa būs no tevis [Gaidas] pastāvīgi klāt”*. Arī viņi sarakstās vēstulēm. Līdzīgi *“Sfinksā”* ilgu laiku Omula sarakstās ar Ojaru. Vēstules ļauj tiem uzzināt, ko otrs cilvēks domā, dara; ļauj iekļūt arī tā jūtu pasaulē. Visi šie cilvēki ir šķirti, vai arī tiem pēc laika ir jāšķiras uz ilgāku laiku.

Var rasties jautājums, kā gan iepriekš minētās lietas un priekšmeti ar simbolisko nozīmi raksturo sievieti 19. gadsimta sabiedrībā. Salīdzinājumam var piedāvāt A. Rubeņa sniegto *buržuāzisko rituālu* raksturojumu: *“Arī saderinātā [69,449-450] drīkstēja pasniegt līgavainim kādu dāvanu (.. medaljonu, kurā bija ievietots viņas portrets vai matu šķipsnas u.tml.) .. Pirmajā apmeklējumā dāvināja ziedus (gadsimta beigās – baltus) vai puķu pušķi; nākamajās reizēs ziediem bija jābūt rozā krāsā, laulību vakarā – sarkaniem vai pat purpursarkaniem – kaislīgas mīlestības simbolam. Saderinātais apmeklēja saderināto katru dienu, lai “dotu cerības”, kā arī rakstīja viņai vēstules.”* Citātā atklātie turīgākās sabiedrības saderināšanās laika rituāli nenoliedzami parādās arī Māteru Jura darbos – varbūt atsevišķās situācijās izmainītā veidā, jo, piemēram, rozi mīļotajam var dāvināt arī sieviete; ne vienmēr noteiktie piederumi, lietas dāvinātas, saņemtas un glabātas tieši saderināšanās laikā, bet bieži kalpo kā mīlestības atklājēji, apliecinātāji (iemīlēšanās/mīlestības perioda savdabīgi piederumi). Sieviete šajā gadījumā cieši saistīta ar vīrieti; noteiktie priekšmeti vieno skaistā un stiprā dzimuma pārstāvjus. Tā kā arī Ivandes Kaijas prozā parādās līdzīgi priekšmeti, var secināt, ka daļa no tradīcijas ir pārmantota tādēļ, ka cilvēkiem, kuri vēl nav precējušies, kāda lieta no otra cilvēka ir atgādinājums par viņu prombūtnes laikā (sevišķi, ja tas ir ilgāks periods); zināmā mērā lieta kalpo kā aizstājējs pašam cilvēkam.

Līdzīga nozīme kā fotogrāfijai ir gleznai *“Iedzimtā grēkā”*. Māksliniece Dauga uzglezno *“Afrodīti”*, par modeli izmantojot Gaidu. Afrodīte ir sengrieķu [30,76] mīlas un skaistuma dieviete, līdz ar to, gleznojot Gaidu, tiek izceltas divas sievietes īpašības: mīlestība un skaistums. Ivande Kaija romānā akcentē mīlestības lielo nozīmi ne vien sievietes dzīvē, bet arī viņas būtības pamatā. Piemēram, Gaida savā uzstāšanās runā (romāna trešās daļas beigās) min: *“Brīvā sieviete [4,155] mīlestību atjaunos ar visu savu īpatnējo, plašo jūtu bagātību, un tikai tad visā pilnībā parādīsies mīlestības varas apjoms. Tad visa dzīve kļūs daiļāka,*

¹⁷ Šī vēstule nosūtīta, jo Felzenbergs kritis karā (vēlāk gan izrādās, ka viņš patiesībā palicis dzīvs).

patiesīgāka ..” Gleznu nopērk Valdis Pārups, kurš kļuvis par profesoru. Gaida nevēlas vairs kļūt par viņa sievu, kad viņš to aicina sev līdzi, jo Valdis: *“Par cilvēka psihiku [4,152] viņš maz bija licies zinot; sievietes dvēsele tam bij palikusi vienaldzīga. Viņš prasīja – tāpat kā agrāk – lai mīlotā sieviete “piederētu” viņam kā nedzīva lieta. Pati par sevi tā viņam nebija nekas.”* Ilmārs Pazars vēlāk ir nelaimīgs, ka nav varējis gleznu nopirkt, jo to izdarījis kāds cits. Gaida viņam jautā [4,158], ko tas sacītu, ja Afrodītes vietā būtu zaudējis Gaidu pašu. Gaida izvēlas mīlēt Pazaru, nevis Valdi, jo Ilmārs to atzīst par brīvu [4,159] sievieti, spēj cienīt kā personību. Valdis visu mūžu mīlējis nevis Gaidu, dzīvu cilvēku, bet kādu iedomātu tēlu, kuram bijis jāiedvesmo viņš darbā. Tādēļ Valdis Gaidas vietā iegūst tās aizstājēju – “nedzīvo” gleznu.

Uzstāšanās runā Gaida salīdzina divas gleznas, kurās dažādi [4,153] iztulkots un tēlots *“mūžīgi sievišķais”*: Leonardo da Vinči “Monu Lizu” (“Džokonu”) un franču mākslinieka Ingesa “La Source”. “Mona Liza” – smaidoša sieviete tukšām acīm – ir vecais [4,154] sievišķības personificējums: *“Smaidīt, kairināt vīrieša seksuālo sfēru – tā bij reiz sievišķība.”* Savukārt “La Source” attēlota kaila sieviete pie avota ar domīgām, skaidrām bērna acīm – *“visa skaistuma un daiļuma izteiksme”*. Ja *““La Source” izteic dzidrumu un šķīstumu”*, tad *““Džokonda” visa ir tikai personificēta seksualitāte”*. Gaida runā vēl par trešo gleznu, kas ir jaunais sievišķības ideāls – “Afrodīte”. Gaida saka: *“Jaunā sieviete ir dzimusi .. , ne vairs tāda, kas vienīgi spēj kairināt vīrieti kā otru dzimumu, bet kas arī stājas viņam pretī, lai garīgi ar viņu mērotos, kas atkrata no sevis veco,niecīgo, tikai seksuālās burvības varu pār vīrieša jutekļiem, varu, kas nomāca arī pašu sievieti.”* Gaida pati ir jaunā sieviete (viņa pozējusi Afrodītei). Tomēr par tādu viņa ir kļuvusi pamazām.

Romāna otrajā daļā stāstīts, kā Gaida izģērbusies [3,70] sevi aplūko spogulī. Viņa ir zaudējusi nevainību un mēģina izprast sevi, kas ir mainījies. Viņa skatās uz sevi un domā: *“Un tā būtu – Ieva pēc grēka, kas raugās pēc vīges lapas... tas ir – pēc veciem uzskatiem. [...] Šī vīges lapa ir varizejiski meli. Lepni paceltu galvu Ieva raugās apkārt – pēc grēka .. Ieva ir laimīga [...] Mīlestība ir dzīvība, un dzīvība ir bezgalība, kā laiks un telpa.”* Gaida nebaidās aplūkot sevi kailu. Viņa neredz, ka kaut kas ārienē būtu mainījies, kaut sabiedrība jaunavības zaudēšanu pirms laulības uzskata par grēku. Lūkojoties spogulī, tā cenšas izvērtēt savu dvēseli (paskatīties uz sevi no malas), vai viņa vēl ir tīra. Vienlaikus tā raugās uz sevi arī no sabiedrības viedokļa, kas ir atšķirīgs no viņas. Gaida pamazām sāk apjaust sevi kā “jauno sievieti”, kura vēlāk atspoguļojas Afrodītē. Gan “La Source”, gan “Afrodītē” ir attēlota kaila sieviete, bet tā nav piedauzīga – līdzīgi kā Gaida, sevi aplūkojot spogulī kailu, nejūt darām ko sliktu. Kailums ir saistīts ar atklātību (cilvēka ķermeni neapslēpj apģērbs), pauž patiesumu. Ivande Kaija ar kailas sievietes tēlu mēģina pateikt, ka tāda ir patiesā, īstā sieviete, kuru vairs

neslēpjas, mēģinot sadzīvot ar tā saukto “dubultmorāli” un sabiedrības liekulīgumu (piemēram, Ēriks, aplūkojot “Afrodīti”, ir sašutis, to nosoda, nosauc par [4,146] nemorālisku, bet vēlāk grib [4,148] nopirkt).

Minētie priekšmeti raksturo sievieti kā izsmalcinātu, trauslu un skaistu būtni, kura savā jaunībā, pirms laulībām drīkst būt draiska (“aušīga” kā Irma ar vaļā palaistiem matiem). Var secināt, ka Māteru Jura darbi liecina, ka neprecējusies jaunava vēl drīkst sapņot, tai nav jādomā par reālo dzīvi (kāda būs pēc apprecēšanās), bet vienlaikus šai jaunajai sievietei jau jābūt pietiekami saprātīgai (tai jāsarģā savs gods), jo citādi tā var palikt vecmeitās (nedrīkst būt lepna, tai jābūt pietiekami, pazemīgai atšķirībā no Neumaņu Marijas). Sieviete, dodot rozi, matu cirtu mīļotajam vai slepus glabājot tā ģimēni, jau apzināti gatavojas pārmaiņām, kad beidzas jaunavas gadi (beidzas “baltās kleitas” un “ziedošo rožu” laiks). Atšķirībā no Māteru Jura Ivandes Kaijas darbos sievietei svarīgi apzināties sevi un viņas nozīmi blakus vīrietim. Jaunā sieviete, vīlusies mīļotajā cilvēkā, sāk pārvērtēt savu apkārtni; arī sabiedrības uzskati tai šķiet maināmi, un viņa nevēlas tiem pakļauties.

5. Ivandes Kaijas “Iedzimtais grēks” laikmeta kontekstā

5.1. “Iedzimtais grēks” un kritika

Literatūrzinātniece, kritiķe Vera Vāvere raksturo: ““Iedzimtais grēks” ir izteikts [61,310] tendences romāns, ko ir grūti vērtēt pēc mākslinieciskuma kritērijiem. Tā to uztvēra arī laikabiedri. Diskusija, kas izvērtās ap šo romānu, risinājās sociālā, ētiskā, morālā plāksnē, bet gandrīz neskāra mākslas jautājumus.” Arī mūsdienu rakstos periodikā par romānu tiek runāts nevis literārās, bet sabiedriskās, kultūrvēsturiskās nozīmības ziņā. Parasti rakstos par Ivandi Kaiju tiek pieminēts, ka “Iedzimtais grēks” ir savam laikam skandalozs darbs, izraisījis plašas diskusijas.

Ivande Kaija raksta [1,195], ka, laižot klajā savu darbu, bija gaidījusi daudz ierunu, tomēr: “*Bet, ka sabiedrība tādā mērā būs no visa sacītā pārsteigta un tik daudz tiks pārprasts, to es nekad nesagaidīju.*” Lasot 1913. gadā “Iedzīmtam grēkam” veltītos rakstus pēc tā publicēšanas, var secināt, ka romāns tiešām ticis pārprasts. Lai gan, iespējams, tā drīzāk ir nevis pārprašana, bet pretreakcija I. Kaijas idejām – apzināts “pārpratums” izceļot noteiktas romāna vietas, interpretējot tās pēc sava prāta, nerēķinoties ar romānu kopumā (ar kontekstu). Šajā nodaļā aplūkots “Iedzimtais grēks” saistībā ar 1913. gada rakstiem par romānu, jo tie, kritizējot, nosodot Ivandes Kaijas darbu, izceļ daudzas sabiedrībā esošas problēmas, kādas rādītas arī rakstnieces darbā, tādējādi apstiprinot to patiesumu (raksti atspoguļo realitātes attieksmes ar romānu). Saikni ar realitāti Ivandes Kaijas romāna vērtētāji rada neapzināti, jo tie rakstnieces darbu skata, salīdzinot ar reālo dzīvi, cenšoties to pretstatīt, lai parādītu romānu kā pilnīgi nepieņemamu (romāns netiek uztverts kā literārs darbs, bet kā jaunas patiesības ieviešanas mēģinājums; šādu uztvērumu gan rada paša “Iedzīmtā grēka” polemiski akcentētās tendences).

Literatūrkritiķa, publicista Viļa Knoriņa (1890 – 1938) rakstā “Modernā pilsoniskā sievietē un viņas seksuālētika” [58] teikts, ka līdz šim pilsoniskā sievietē maz paradusi runāt par sevi atklātībā un ir pieturējusies pie ģimenes pavarda. Tomēr notiek pārmaiņas: “Un jo vairāk latviešu pilsonība “europeizējas”, jo vairāk izsmalcinās viņas dzīve, - totiesu jo zemāku grūst viņas tikumiskais līmenis. Grūst ciešie patriarhālās ģimenes pamati, lai gan viņas iznīcināšana vēl jo tālu nav iespējama.” Literatūrkritiķis min, ka no tā visvairāk cieš sievietē, kura ciešāk saistīta ar dzimumdzīvi un ģimeni, bez tam - ir saimnieciski nepastāvīga. Tātad – pamazām notiekošā sievietes statusa maiņa ietekmē arī līdzšinējo vīrieša dominanti ģimenē.

Autors uzskata sievieti par cietēju, domājot, ka notiekošās pārmaiņas ietekmē sievieti negatīvi (parādās zināmas bailes no iespējamās nākotnes situācijas).

“Iedzimtais grēks” – šajā rakstā (Rīgas Avīzē) [41] teikts, ka visi spriedumi par romānu vienoti, uzskatot romānā uzstādītās mīlestības un laulības problēmas par aplamām, cilvēka dvēseles dziņām un tieksmēm pretīgas. Viss Ivandes Kaijas romānā saistīts ar seksuālo jautājumu, seksuālām baudām. Agrāk tādas lietas esot apzīmētas ar kauna vārdu. Var secināt, ka par seksuālajām problēmām sabiedrībā nav parasts runāt. Rakstā minēta cilvēka dvēsele, kurai pretīgas rakstnieces romānā izvirzītās problēmas, tomēr dvēsele ir pretstats ķermenim; par ķermeņa “problēmām” sabiedrībā nediskutē. Līdzīgi arī citos rakstos, tostarp Dzimtenes Vēstnesī publicētajā [53] rakstnieka Andrieva Niedras¹⁸ (1871 – 1942) apcerējumā “Iedzimtā grēka” pamati”. Viņš raksta, ka Ivande Kaija pārprot laulības īsto saturu: “Viņa domā, ka laulība esot vīrieša un sievietes miesīga un garīga kopība, bet nesaprot, ka laulība ir iestāde dzīvības paplašināšanai un padziļināšanai bērna radīšanā un audzināšanā. Ivande Kaija prasa laulību dēļ vīra un sievas, kamēr daba prasa laulību dēļ bērna.” Autora teiktais liecina, ka seksualitātei nepieciešams tikumisks attaisnojums; šajā gadījumā tiek teikts, ka laulība tiek veidota dēļ bērna (tā nevar būt kā vīrieša un sievietes garīga un *miesīga* kopība).

Lai aprakstītu seksualitāti, Andrievs Niedra lieto eifēmismu “ādas fantāzija”. Tauste piederot pie cilvēka piecu prātu (maņu) zemākās grupas, un šī esot attiecīgo kairinājumu viszemākā forma; garīga un psihiska tur neesot klāt. “Bet visas tās pieskaršanās, glāstīšanās, skūpstīšanās, apkampšanās, tās visas var lielākā vai mazākā mērā modināt pie dažiem cilvēkiem zināmas kaislības.” Ādas fantāzija ir citātā minētie glāsti, pieskārieni utt. Raugoties no mūsdienu viedokļa, tā ir normāla emociju izrādīšana, nav nekas nepiedienīgs. Tomēr tas autoram šķiet nepieņemams; atklāti ādas fantāziju literatūrā nav pieņemts rādīt. Tomēr ādas fantāzija pastāv. Autors min, ka jaunatni var iedalīt trijās daļās: 1) jaunieši, kas ir normāli, veseliem nerviem, dabiski savā attīstībā; tos romāns neietekmēs; 2) jaunieši bojātiem nerviem no dzimšanas; tie agri vai vēlū tāpat aizies Gaidas, Purmala, Ērika u.c. ceļu; 3) jaunatnes vairums ir tāds, kuros normālais ar izvirtušo cīnās; romāns tiem liks nosliekties uz izvirtību. Tā kā pie pēdējās jauniešu daļas pieder vairums, tas liecina, ka sabiedrības domāšanā ir gaidāmas pārmaiņas (nebūtu Ivandas Kaijas romāns, būtu kas cits), jo cīņā starp “normālo un izvirtušo” cilvēkam ir jāizprot, kas ir normāls un kas tāds nav; kāpēc. Domāšanai mainoties, “erotiskās neurastēnijas” [48] jēdziens (neurastēnija – griba un prāts zaudējuši varu pār nerviem, un tas dažiem cilvēkiem var izpausties erotiskās tieksmēs) kļuvis par šauru; novirze pamazām tiek apzināta par normu, ko pierāda Ivandes Kaijas darbs.

¹⁸ Dzimtenes Vēstnesī raksta autors nav minēts; raksts publicēts arī vēlāk Andrieva Niedras grāmatā “Nemiera ceļi” 1933. gadā.

A. Niedra runā par [48] likumu, kas saistīts ar laulību: “.. mūsu baznīcas likums iet vēl tālāk, nekā to prasa Ivande Kaija: arī sievietes netiklība pirms laulības un vīrieša netiklība pēc saderināšanās pirms kāzām ir uzņemta likumā par atlaulāšanās iemeslu. Tā tad nogausties, it kā tagadējā laulības iekārta sievieti par maz sargātu no vīrieša “kustoniskām” viesuizrādēm, nav pietiekoša iemesla.” Likumā ir atšķirīga attieksme pret sievieti un vīrieti. Sieviete pirms laulības (ja tā ir pirmā) jābūt nevainīgai, bet vīrietis var tāds nebūt (viņam nedrīkst būt seksuālo sakaru tikai laika posmā starp saderināšanos un kāzām, bet sievietei tie vispār pirms laulības nevar būt). Līdz ar to autors pats, cenšoties noliegt nevienlīdzīgu attieksmi pret sievieti, to patiesībā apstiprina. Viņš arī min: “.. vīrietis dara sievieti, laulībā iedodoties, atbildīgu par visu viņas pagātņi: sieviete vīru – tikai par laikmetu pēc saderināšanās. Ar to nebūt negribu aizstāvēt vīrieša izlaidības, gribu aprakstīt tikai lietas stāvokli, kāds viņš šā laika sabiedrībā parādās.” A. Niedra apliecina, ka ne vien likumā, bet arī sabiedrībā pieņemts, ka sievietei atšķirībā no vīrieša līdz (pirmajām) kāzām jāsiglabā nevainība.

Savukārt minētā raksta “Iedzimtais grēks” autors piemin balles un dzīres [41], kurās “dzīvo” Gaida ar Balvu. Viņš saka, ka uz visām neskaitāmām ballēm Gaidu pavada onkulis, bet sevišķi tante. Kulturālam cilvēkam tas neesot ticami: “Nav vēl līdz šim dzirdēts, ka izglītotas, saprātīgas mātes vadātu savas vēl nepieaugušās meitenes no vienas balles uz otru.” Vispirms meitām liekot mācīties, tikai pieaugušās tās tiek vestas uz ballēm, kuras gan ir ierobežotā skaitā. Tātad bieža baļļu apmeklēšana liecina par tikuma trūkumu.

A. Niedra runā arī par greizsirdību. Sievietes [48] tik ļoti par vīra pagātņi neuztraucas, jo “tagadējās parašas ir tādas, ka pie precēšanās vīrietis izvēlas sievieti”; vīrietim svarīga sava pašcieņa; apprecot sievieti, kura vairs nav nevainīga, vīrietis jūtas apkaunots. “Ja turpretim kāds apprecē sievieti un tad dabū zināt, ka viņa slepeni ir jau piederējusi citam, kurš tomēr to nav atzinis par cienīgu tapt par viņa sievu, tad šī atziņa uzbudina vīru taisni tādēļ, ka .. viņš sevi ir nostādījis zemāk .. : ko otrs ir dabūjis par velti, to viņš aizmaksājis ar savu mūžu ..” A. Niedras teiktais atspoguļo to, ka vīrietis sabiedrībā ir dominējošais. Citātā sieviete netiek vērtēta kā personība (nav svarīga viņas būtība), bet drīzāk kā pie vīra sāniem noderīgs rotājums.

Žurnālista, rakstnieka Arveda Smilgas (1879 – 1947) apcerē “Ivande Kaija. Iedzimtais grēks” *Liepājas Atbalsī* [73] teikts, ka sievietes un meitenes pārdzīvojumiem, kuri veido viņu domu un jūtu pasauli, Ivande Kaija droši vien piegājusi tuvāk klāt, nekā tas “pie mums” līdz šim darīts. Autors apliecina, ka rakstnieces parādītais ir reāls, tikai par to literatūrā tādā veidā iepriekš runāts nav. “Pārejot uz romāna morāli, vispirms būs jāsaka, ka par simtām lietām mēs jau esam mācījušies spriest toleranti, nekā to varbūt darīja mūsu priekšteči, un ar nosodīšanu un nolādēšanu tā vairs nesteidzamiem.” Autors apzinās, ka sabiedrības attieksme laika gaitā

mainās (un ir mainījusies). Viņš min, ka Ivande Kaija ar savu romānu aicina pārdomāt no agrākām paaudzēm mantoto iekārtu, kas ir labi.

Literatūrzinātnieks un kritiķis Andrejs Upīts rakstā “Mūsu jaunās rakstnieces”¹⁹ vēsta, ka sievietes savos literārajos darbos [78,659] gandrīz vienīgi tēlo tikai pašas sevi – sievieti; vīrietis [78,660] ir tikai epizodiska figūra, “nepieciešama piedeļa”. Viņš saka: “Un tālāk jāatzīst [78,667] tā drosme un vaļsirdība, ar kādu jaunās rakstnieces reizē tik skaļi sāk runāt par savām fizioloģiskām būsām, par kurām vīrieši–rakstnieki aiz ieaudzinātas muļķīgas kautrības līdz šim zināja tikai šļupstēt.” Rakstnieces, feminisma uzskatu ietekmētas (līdz ar to nav nejaušība, ka tieši sieviešu, nevis vīriešu literatūrā tiek runāts par sievietes seksualitāti un citām sievietei raksturīgām, tostarp, sociālām, problēmām), cenšas savos darbos rādīt sievieti kā galveno objektu, pie tam līdz šim nepierastā skatījumā (sieviete kā seksuāla būtne).

Rakstā “Par Ivandes Kaijas “Iedzimto grēku”” [27] teikts, ka līdz šim seksuālās izdzīves propagandu piekropuši tikai vīrieši, kamēr nu figurē tāda pirmā sieviete, kas pie tam ir “ģimēniskā māte”. Autors saka: “Šis apstāklis pats par sevi ir svarīgs, ka tādus uzskatus kultivē ģimēniskais pamats – māte. Tā ir liecība, ka dažas mūsu dāmas novēršas no ideāliem ģimēniskajiem pamatiem un būvē savu nākotnes pili uz miesas izludināšanu un zemām baudām.” Māte tiek nosaukta par ģimēniskā pamatu, un tas saistāms ar uzskatu par sievieti kā pavarda sargātāju. Iespējams, sabiedrībā tiek uzskatīts, ka tieši no mātes ir atkarīgs, kāda būs ģimēne un bērni, jo māte tos audzina (īkdienā pavada vairāk laika ar tiem nekā strādājošais tēvs). Sieviete kā pavarda sargātājai jāuzrauga, lai ģimēnē būtu satiecīga, laba gaisotne. Iespējams, šāds uzdevums sievietei ir tādēļ, ka tā atbild par māju, saimniecisko darbību (veido ģimēniskā vidi). Viens no iemesliem, kādēļ pret Ivandes Kaijas “Iedzimto grēku” ir negatīva attieksme ir tas, ka romāns norāda sievietes attieksmes maiņu pret pienākumu sadalījumu ģimēnē (sievietes var sākt pieprasīt citu kārtību, vairs nebūt tik pakļāvīgas vīrietim).

Rakstā “Iedzimtais grēks. Ivandes Kaijas romāns trijās daļās” teikts, ka darbs [45] nesniedz jaunas vērtības ne laulības problēmā, ne sociālajā dzīvē, autorei nav pat kāda apjaušamāka mērķa: “Viss tas ir dzirdēts, kaut kur lasīts, tikai tagad to izsaka sieviete, bet priekš sievietes pārāk rupjā un nekautrīgā valodā.” Romāns sabiedrībai var būt vairāk nepieņemams tādēļ, ka to rakstījusi sieviete, kurai runāt par “iedzimtā grēka” un pārējām tēmām ir vēl negatīvāk nekā vīrietim.

¹⁹ Rakstā runāts ne vien par Ivandes Kaijas, bet arī Antijas un Angelikas Gailītes darbiem.

5.2. Jauna sabiedrība

Literatūrvēsturnieks, kritiķis Guntis Berelis min, ka feminisma prozas aizsākumu [28,59] iespējams datēt precīzi: to ievadījis Ivandes Kaijas romāns “Iedzimtais grēks”, “kurā autore vērsās pret sabiedrības dubulto morāli un aizstāvēja sievietes tiesības”. Arī citos mūsdienu rakstos, kur tiek runāts par Ivandi Kaiju, parasti tiek pieminēts feminisms.

Iepriekšējā apakšnodaļa, kurā sniegts ieskats “Iedzimto grēku” vērtējošos rakstos romāna izdošanas gadā, liecina par kopumā negatīvu attieksmi²⁰ pret Ivandes Kaijas paustajām idejām, pat to neizpratni. Lai arī sava laika sabiedrībai negaidīts, Ivandes Kaijas darbs tomēr ir likumsakarīgs, jo tolaik pasaulē notiek cīņa par sievietes tiesībām. Mūsdienu cilvēkam var šķist dīvaini, ka relatīvi nesen sievietēm tikušas piešķirtas tiesības balsot vēlēšanās (piemēram, ASV [75,18] tikai 1920. gadā).

Arveds Smilga, analizējot “Iedzimto grēku”, raksta, ka laulības jeb seksuālās reformas kustību [73] Ivande Kaija aizguvusi no Vakareuropas – Vācijas – , kur to visspilgtāk reprezentēja “*Savienība priekš mātes aizsardzības*”, kura “blakus tīri praktiskai gādībai par nelaimīgām mātēm un viņu bērniem attīstīja arī teorētisku propagandu priekš seksuālās ētikas reformas”. Politologs Veiko Spolītis raksta [74] par Vācijas liberāli radikālo *Māšu aizstāvības savienību*²¹ (Das Bund für Mutterschutz), kura pievērsusies jautājumiem par vientuļajām mātēm un viņu bērnu tiesībām; savienības dalībnieces apstiprinājušas “jauno ētikas kodeksu”, kurā uzstājušas uz sieviešu tiesībām izvēlēties savu seksuālo izteiksmes veidu laulībā un ārpus tās. Minētās idejas parādās Ivandes Kaijas romānā. Tiek runāts par mātes tiesību [2,110] atzīšanu; ārulaulības mātēm un bērniem [2,111] jābūt vienlīdzīgiem tiesībās ar likumīgo laulību mātēm un bērniem. Tāpat romāna varones (Balva, Gaida, Anita, Korinna) spriež par jauno seksuālo ētiku, uzskatot, ka ir nepieciešami [2,133] jauni tikumiskie ideāli un “*jaunām sadzīves formām*” tiem jāpielāgojas. Jāzūd māņiem, “*kas uzskata katras dzīvas radības karstāko ilgu pēc mīlestības pārdzīvojuma par grēku*”. Balva pēc sarunas ar draudzenēm rezumē: “*Jā, jaunā ētika prasa no katra cilvēka dziļu pašatbildības apziņu par savu darbību un ciešu pienākuma un taisnības sajūtu attiecībā pret visiem līdzcilvēkiem, pret sabiedrību, tas ir, to sajūtu, ka cilvēks cilvēkam ir tas augstākais. Šāda iekšēja sirdspārliecība ir tā jaunā cilvēka saprāta reliģija.*” Citātā izteikta svarīga doma – sabiedrībai jāsaprot, ka pats svarīgākais ir cilvēks, uz kuru jāmēģina paraudzīties objektīvi, nevis nosodot atbilstoši tradicionālajai morālei (kura ne vienmēr ir taisnīga). Cilvēkam pašam jāspēj būt noteicējam

²⁰ Jāņem vērā, ka Ivandes Kaijas darba vērtētāji zināmā mērā uzskata sevi par sabiedrības norišu (kuras atspoguļo arī literatūra) regulatoriem, līdz ar to viņu nostājai pret tādu darbu kā “Iedzimtais grēks” jābūt “morālai”, tādēļ viņu vērtējums var būt tendenciozs.

²¹ Tā pati organizācija, ko min A. Smilga.

pār savu tikumību, nevis sabiedrības priekšā tikai jāizliekas par tās morālei atbilstošu; tātad – jābūt tikumīgam sev, nevis tikai sabiedrībai (jo citādi tikumība ir tikai ārēja – tēlota, lai cilvēks netiktu izstumts no sabiedrības). Tikumības paškontrolē ir nepieciešama, lai darbotos jaunās sadzīves formas, tostarp, – civillaulība.

Jaunieši “Iedzimtā grēkā”, runājot [2,107] par pastāvošās laulības reformēšanu, min, ka “*jārada jaunas attiecības starp abējiem dzimumiem*”. Viņi atzīst vienlīdzīgas tiesības un pienākumus kā vīriešiem, tā sievietēm. Vīriešiem, ja tie grib cienīt sievieti, jāuzglabā sevi tikpat tīrus kā viņas. Svarīga garīgā kopība; cilvēki var saistīties “*uz dzīves kopību vienīgi tikai aiz mīlestības un ne aiz kādiem citiem aprēķiniem*”. Par laulību teikts, ka tieksme pēc tās ir cilvēka dabā, “*vīrietis un sieviete [4,133] viens otru papildina, un tikai abi dzimumi kopā spēj sasniegt augstāko pilnību*”. Būtu nesaprātīgi “*ārdīt*” laulību: “*Tikai reformēt vajag abu dzimumu savstarpējās attiecības, viņu kopdzīvi, sociālo un morāles stāvokli.*” Sabiedrībai jāatzīst “*sirdsapziņas laulība*” [4,132] (civillaulība). Laulība tikumiskam cilvēkam ir tikai formalitāte, tādēļ par laulību var uzskatīt abu dzimumu kopdzīvi neatkarīgi no tā, vai laulība “*ir legalizēta caur baznīcu vai valsti, vai nav*”. Tieši tādēļ, lai civillaulība spētu pastāvēt, sievietes ar bērniem šādā laulībā justos droši, svarīga cilvēka iekšējā morāle (“*pašatbildības apziņa*”, par kuru citātā²² runā Balva).

Romānā Ivande Kaija piemin sufražistes. V. Spolītis raksta: “Britu sufražistes .. rosināja [74] risināt .. Lielbritānijas feministu galvenās problēmas – cīņu pret venēriskajām slimībām, prostitūciju un zīdaiņu mirstību.” Sufražiste Naula romānā stāsta par sufražistu nemieriem Londonā, par to, kā sievietes Anglijā cīnās savu balsstiesību dēļ. Naula saka: “*Rīt eiropeskā sieviete [4,118] modīsies no sava ilgā verdzības kūtruma, nokratīs savas važas no rokām .. , un visā pasaulē atskanēs viņas – cilvēka bals!*” Romāna beigās Valdis saka: “*.. tu esi [4,151] daudz cietusi... Piedod, tu esi sieviete.*” Gaida tam atbild: “*Es esmu cilvēks.*” Sieviete nevar būt pilnvērtīgs cilvēks, kamēr tā sabiedrībā, likumdošanā nav kļuvusi līdztiesīga. Naula min, ka tiesiski sieviete [4,119] nostādīta uz vienas pakāpes ar plānpātīgiem, nepilngadīgiem bērniem un noziedzniekiem, kuriem nav balsstiesību.

Precīzi romānu raksturo literatūrzinātniece, rakstniece Saulcerīte Viese: “Salīdzinājumā ar mūsdienu [79,117] literatūras visai atklātajiem seksuālās dzīves tēlojumiem Ivandes Kaijas romāns pat ar seksuālo problēmu izvirzījumu ir visai atturīgs. Darbs tomēr saceļ lielu brēku tieši buržuāziskajās aprindās.” Darba vērtētāji 1913. gadā uzsver tā pārmērīgo atkailinātību, piemēram, “neapsegti [45] seksuālo tieksmju apraksti”; citā rakstā vēstīts, ka seksuāli izvirtsu tipu attēlotāju nekad netrūks, bet “ir jau ļaudis, [53] kuri no pornogrāfijas dzīvo, kā citi dzīvo no alkoholisma un prostitūcijas veicināšanas”; teikts, ka romānā ir “seksuelās [27]

²² Skatīt iepriekšējā rindkopā.

izdzīves propaganda” u.tml. Var secināt, ka Ivandes Kaijas romānā sievietes seksualitāte nevis tiek tēlota, bet mēģināta izprast. Rakstniecei svarīgi parādīt sievietes būtību, psiholoģiju no pašas sievietes skatupunkta, lai kļūtu izprotamas sievietes specifiskais stāvoklis sabiedrībā un nelīdztiesīgums.

Viens no iemesliem, kādēļ romāns gūst tik asu pretreakciju, ir tas, ka tā nav tikai daiļliteratūra - tas ir mēģinājums uzlabot pasauli, pārveidot sabiedrību (rakstniece pati atzīst, ka “Iedzimtais grēks” ir tendences [1,204] romāns, jo aptver feminisma problēmas jautājumus). Rakstā “Dzimumu problēma romānos “Iedzimtais grēks”, “Jūgā” un “Sfinksa”” Ivande Kaija uzsver: “*Manu darbu [1,181] vadošā doma ir: ienest vairāk skaidrības un patiesības mīlestības dzīvē starp vīrieti un sievieti.*” Viņa arī akcentē, ka visu trīs [1,206] romānu pamatdoma: noskaidrot dzimumu attiecības, ienest tajās vairāk patiesības un daiļuma, tāpat “*mācīt vīriešiem un sievietēm saprast labāk vienam otru*”, lai tā tuvotos laimei u.c. Raksta nobeigumā minēts: “*Bet par visām lietām mans nolūks – pacelt tikumību, dzimuma ētiku.*” Ivande Kaija vēlas, lai sabiedrība mainītos, kļūtu pilnīgāka, pieņemot viņas romāna idejas, tomēr tās vēl lielai daļai sabiedrības šķiet pārāk krasas (līdz ar to noliedzamas).

Nobeigums

Māteru Jura un Ivandes Kaijas darbos tēmas “sieviete un sabiedrība” ietvarā ir daudz kopīgu parādību, kas liecina, ka sabiedriskā dzīve un tās rituāli pārāk nav mainījušies, saglabājušās arī noteiktās morāles normas. Rakstniekiem līdzīgi arī atsevišķi uzskati (piemēram, par skolas un praktiskās izglītības nepieciešamību sievietēm; abiem nepieņemama turku sieviešu apspiestība u.c.). Līdzība arī sievietes izjūtu paušanai izmantotajos tēlos, priekšmetos (piemēram, ziedi, ģīmetne u.c.). Tomēr ir būtiska atšķirība – Māteru Jura darbos netiek prasītas kardinālas reformas. Rakstā “Māteru Jura devumu atceroties” teikts: “J. Mātera spalvai [67] pieder arī tādi tolaik latviešu presē gluži neparasti raksti, piemēram, apcerējums par sievietes juridisko stāvokli un viņas tiesībām ģimenē²³.” Māteru Juris tāpat apzinās likumdošanas nepilnības (par to liecina, piemēram, novele “Pirmā un beidzamā balle”, kur Roberts lielās, ka apprecoties ar Malvīni, varēs rīkoties ar tās bagāto īpašumu; Roberts pretstatā Malvīnei ir negatīvais varonis), tomēr viņš neuzskata, ka ir jāmaina sabiedrībā valdošās normas. Ivande Kaija toties vērtē sievietes lomu sabiedrībā, uzskata viņu par beztiesīgu; sievietes nelīdzvērtīgais stāvoklis ar vīrieti padara sievieti nespējīgu būt par pašas dzīves noteicēju. Rakstniecei nav pieņemams tas, ka sabiedrība vienādās situācijās pret vīrieti un sievieti izturas atšķirīgi (piemēram, sievietei pirms pirmās laulības jābūt nevainīgai atšķirībā no vīrieša).

Otra būtiska atšķirība abu autoru darbos ir attieksmē pret cilvēka seksualitāti. Māteru Juris par to nerunā, bet Ivandes Kaijas “Iedzimtā grēkā” tā kļuvusi par pamatproblēmu. Tomēr Ivandes Kaijas laika sabiedrība vēl nav gatava pieņemt ne viņas ieteiktās laulības un citas reformas, ne arī mainīt attieksmi pret sievietes seksuālo dzīvi (piemēram, uzskats, ka pret ārļaulības mātēm un viņu bērniem jāizturas ar tādu pašu cieņu kā mātēm un viņu bērniem laulībā). Minētās atšķirības abu rakstnieku darbos parāda būtisku sabiedrības uzskatu maiņu: feminisma idejas ietekmē cilvēku domāšanu, arī likumdošanā tiek saskatītas nepilnības. Ivande Kaija liek analizēt tās sabiedrības morāles normas, uzskatus, kuri ir nevienlīdzīgi attieksmē pret sievieti un vīrieti (pirms kaut ko mainīt, svarīgi to apzināt kā nepilnību).

Bakalaura darba uzdevums nav sniegt kādu noteiktu atbildi, kādām jābūt sievietes un vīrieša attiecībām, kādai jābūt sievietei sabiedrībā utt. Tomēr darbs nevar būt pilnīgs, ja neielūkojas mūsdienu situācijā. H. Tumans: “Dažādu valstu statistika [76,15] liecina, ka noslēgto laulību skaits nepārtraukti sarūk, toties šķiršanos skaits tikpat ātri pieaug. Sociologi nopietni runā, ka tradicionālā ģimene izzūd – tās vietā stājas jauna tipa attiecības, kuras

²³ Iespējams, minētais apcerējums publicēts anonīmi (redaktora slejā), ar Māteru Jura vārdu vai viņa pseidonīmu parakstīts šāda veida raksts nav atrasts (Māteru Juris labi pārzinājis likumdošanu, tādēļ tāds raksts iespējams).

apzīmē vārds “partnerība”. Neviena no pusēm nevēlas uzņemties apgrūtinošas saistības un atbildību. Nav mīlestības, nav ģimenes, ir tikai simpātijas un seksuālā pievilcība, un, kad tā izsīkst, tad tandēms izjūk un rodas jaunas partnerības.” Arī citās publikācijās tiek runāts par ģimenes vērtības mazināšanos. Dagnijas Stučēnas rakstā teikts, ka notikusi sieviešu vērtību maiņa: “Tās vairs nav [75,19] tikai ģimene, bērni un veiksmīgas laulības, tām pievienojušās arī karjera, izglītība un vara.” Gan Māteru Jura, gan Ivandes Kaijas darbos jūtama sievietes kā ģimenes pavarda sargātājas lielā nozīme. Ivande Kaija rakstā “Mūsu jaunavām!” brīdina: *“Tikai neaizmirstat, ka daba uzlikusi sievietei vēl kādu grūtu, bet lielu uzdevumu – mātes uzdevumu, kurš arvienu prasīs no jums jūsu dziļākās, labākās dvēseles vērtības. Raugāties, ka, sekodamas vilinošiem sabiedriskiem uzdevumiem, šis jūsu lielākais – nepaliek novārtā; tas varētu jums pašām nest sāpīgus dzīves laimes trūkumus un tautai, sabiedrībai – neatsveramus zaudējumus. Ticat, ka daudzas no vecās paaudzes sievietēm, kas jau sasniegušas sabiedrībā augstāku stāvokli, .. to jau sāpīgi izjutušas kā dziļu iekšēju konfliktu.”* Mūsdienās daļēji zudusi sievietes kā pavarda sargātājas loma. Sabiedrības vērtību sistēmā liela nozīme piešķirta seksualitātei, kurai šolaiku masu saziņas līdzekļos veltīta pastiprināta uzmanība. Vienlaikus ģimenes problēmām pievērsta daudz mazāka vērība. Kā to apliecina rindkopas sākumā citētie H. Tumana vārdi, vīrietis un sieviete necenšas veidot stabilas attiecības; tām lielākoties ir gadījuma raksturs. Negatīvā attieksme pret Ivandes Kaijas “Iedzimto grēku” 1913. gadā saistīta ar neapzinātām bailēm no situācijas, kāda izveidojusies mūsdienās. Toreizējo pretreakciju romānam radījusi sabiedrības vēlme sargāt savas vērtības; pieaugot sievietes sabiedriskajai lomai, mazinājusies tās loma ģimenē. Likumdošanā ir novērsta dzimumu nevienlīdzība, mainījusies arī sabiedrības domāšana (netiek nosodītas ārļaulības mātes vai sievietes, kuras zaudējušas nevainību pirms kāzām u.tml.). Tomēr arī mūsdienu situācija nav normāla. H. Tumans min, ka par neatkarību un karjeru [76,16] ir jāmaksā ar atsvešinātību no ģimenes, kas bieži vien noved pie tās sabrukšanas vai “vienkārši pie neizdevušās personiskās dzīves”. Tātad sabiedrībā saistībā ar sievietes dzīves lomu maiņu radušās jaunas problēmas, kuru atrisinājums pieder nākotnei.

Secinājumi

1. Pētniecībai izvēlētajos Māteru Jura un Ivandes Kaijas prozas darbos būtiska vieta ierādīta sava laika kanonu un aizspriedumu par sievietes nozīmi un vietu sabiedrībā problēmām, tajos tēlotas noteiktas – pilsoniskās – aprindas, tādējādi ir iespējams veikt sinhronisku un diahronisku salīdzinājumu. Darbos aptvertais laikposms (19. gs. 70. gadu beigas līdz 20. gs. 20. gadu sākums) ļauj saskatīt pārmaiņas sievietes sabiedriskajā statusā (Māteru Jura darbi raksturo 19. gs. beigu situāciju, bet Ivandes Kaijas – 20. gs. sākumu²⁴).

2. Pilsoniskai sabiedrībai piederoša cilvēka dzīves telpa iedalāma sabiedriskajā (vīrietis kā naudas pelnītājs ciešāk saistīts ar sabiedrību nekā sieva, kura ir mājsaimniece) un personiskajā (māja). Māju var iedalīt publiskajā (viesiem atklātajā) un intīmajā (viesiem slēgtajā) telpā, tāpat arī vīrišķajā (vīra darba kabinets) un sievišķajā (buduārs, guļamistaba vai kāda cita tieši sievai paredzētā istaba; sievietes pārziņā atrodas visa māja, izņemot vīra kabinetu). Mājās gandrīz vienmēr klātesoši ir kalpotāji, tādēļ sievietei, kura ar māju ciešāk saistīta, ir svarīgi uzturēt labas attiecības ar vīru, lai neizjustu pazemojumu kalpotāju priekšā un lai iespējamās nesaskaņas neuzzinātu plašāka sabiedrība (sieviete rūpējas par labu gaisotni mājās – ir mājas pavarda sargātāja).

3. Rakstnieki uzskata, ka sievietei ir vajadzīga skolas izglītība; izglītota sieviete ir labāka audzinātāja saviem bērniem. Ivandes Kaijas darbi liecina par programmatisku un kategorisku oponentu sabiedrībā valdošiem uzskatiem, ka pilsoniskai sievietei izglītība nav nepieciešama. Rakstniece uzsver, ka sievietei izglītība dod iespēju atrast algotu darbu un tādējādi būt ekonomiski neatkarīgai no vīrieša. Abu rakstnieku darbos tēlotās strādājošas sievietes parasti ir neprecētas, kas liecina par sabiedrības pieņēmumu, ka precētai sievietei nav pieņemts strādāt algotu darbu.

4. Tradicionāli pilsoniskajā ģimenē vienīgais pelnītājs ir vīrietis, bet sieva atbild par mājas saimniecību, tādēļ jaunai sievietei svarīgi laikus apprecēties (daļēji negatīva attieksme ir pret vecmeitām, kuras nav realizējušas sevi godpilnajā sievas un mātes lomā). Iziešana sabiedrībā (balles, viesības) jaunai sievietei dod iespēju atrast sev vīru, bet, kā liecina Ivandes Kaijas darbi, precētai tā ir izklaidējoša pārmaiņa vienmuļajā dzīvē (kalpotāji padara mājas darbus, sievietei ir garlaicīgi). Māteru Jura darbi liecina, ka pilsoniskās sievietes fiziskais un garīgais vājums var būt bezdarbības sekas. Ivande Kaija vairākuma pilsonisko sieviešu garīgo aprobežotību, fizisko neveselību saista ar sievietē ieaudzinātiem uzskatiem, kas neļauj tai būt brīvai, izvēloties labāk laulību, paklausību vīram, nevis sevis uzturēšanu, strādājot pašai.

²⁴ Ja tālākajos secinājumos nav minēts konkrēts rakstnieks, tad teiktais attiecināms uz abu autoru darbiem.

5. Sieviete svarīga reprezentējošā funkcija – viņai jābūt labai namamātei gan ikdienā, gan viesībās. Ivandes Kaijas darbi liecina, ka sieviete var iesaistīties arī tādās sabiedriskās aktivitātēs kā labdarība, tādējādi parādot sava nama labklājību (sabiedriskais darbs pilsoniskai sievietei ir veids, kā sevi ikdienā nodarbināt); kā vīra pavadonei tai sabiedrībā jāprot labi izskatīties ar modes, skaista apģērba, frizūras u.c. palīdzību, pievēršot sev uzmanību. Ar sievieti kā skaistas, bet ne pārāk sabiedrības procesus ietekmēt spējīgu būtnei saistās viņas simboliskais salīdzinājums ar puķi.

6. Jaunām sievietēm pirms laulības jā saglabā nevainība (simboliski jaunavas šķīstuma statuss tiek parādīts ar baltas krāsas ziediem, apģērbu u.c.). Ivande Kaija uzsver sabiedrībā valdošo dubultmorāli, tas ir, atšķirīgo attieksmi pret abiem dzimumiem, jo vīrietim pirms pirmajām laulībām nevainība nav jā saglabā; laulības pārkāpuma gadījumā sabiedrība parasti nosoda tieši sievieti, nevis vīrieti; tāpat rakstniecei nav pieņemams sabiedrības negatīvisms pret ār laulības mātēm.

7. Sabiedrībai svarīga sievas un mātes loma, kas uzskatīta par sievietes dzīves piepildījumu. Valda pieņēmums par sievieti kā fizioloģiski vājo dzimumu, līdz ar to nespējīgu līdzināties vīrietim garīgajā ziņā, kas Māteru Jura darbos izpaužas melodramatiskā sieviešu fiziskā nespēka, biežu ģīboņu, nervu kaišu u.tml. tēlojumos. Ivande Kaija savos darbos šādu uztvērumu uzskata par aizspriedumu un aicina to mainīt. Abu autoru darbos parādīts, ka arī likumdošanā sieviete tiek uzskatīta par vājāku, tas ir, nespējīgu darboties dažādās jomās (arī par sievas dzīvi un mantu noteicējs ir vīrs).

8. Atšķirībā no Māteru Jura Ivande Kaija feminisma ideju iespaidā pievērš uzmanību sievietes seksualitātei, vēlas mainīt sievietes nevienlīdzīgo uztvērumu sabiedrībā un likumdošanas nepilnības, prasot reformas un sabiedrisko uzskatu maiņas. Savam laikam neparastais skatījums uz sievieti romānā “Iedzimtais grēks” rod laikabiedru nosodījumu publicistikā. Romāns tomēr iezīmē neizbēgamu sabiedrības domāšanas maiņu pārejā uz liberālāku sabiedrību.

Izmantotā literatūra

1. Avoti

1. Kaija I. Dzimumu problēma romānos “Iedzimtais grēks”, “Jūgā” un “Sfinksa” // Ivandes Kaijas kopoti raksti. X sēj. – Rīga: Zelta grauds, 1931, 179-206
2. Kaija I. Iedzimtais grēks. Gaidas pirmā mīlestība. 1. daļa. – Rīga: Artava, 1992
3. Kaija I. Iedzimtais grēks. Atzīšanas ābols. 2. daļa. – Rīga: Artava, 1992
4. Kaija I. Iedzimtais grēks. Jaunu atziņu meklēšanā. 3. daļa. – Rīga: Artava, 1992
5. Kaija I. Jūgā. – Rīga: Liesma, 1992
6. Kaija I. Kāds vārds mūsu vecai un jaunai paaudzei // Ivandes Kaijas kopoti raksti. X sēj. – Rīga: Zelta grauds, 1931, 240-250
7. Kaija I. Mūsu jaunavām! // Ivandes Kaijas kopoti raksti. X sēj. – Rīga: Zelta grauds, 1931, 255-257
8. Kaija I. [Tonija Lūkina] Par audzināšanu un izglītību // Izglītība Nr.33, 23.08.1991, 8-10
9. Kaija I. Pēdējā dienas grāmata // Ivandes Kaijas kopoti raksti. X sēj. – Rīga: Zelta grauds, 1931, 5-176
10. Kaija I. Pie Bosfora // Ivandes Kaijas kopoti raksti. IX sēj. – Rīga: Zelta grauds, 1928, 51-78
11. Kaija I. Sauslej kundze. – Aizkraukle: Krauklītis, 1992
12. Kaija I. Sfinksa. – Rīga: Ligatūra, 1993
13. Kaija I. Vecais laulības likums. Gija [de] Mopasana noveles tulkojums // Ivandes Kaijas kopoti raksti. X sēj. – Rīga: Zelta grauds, 1931, 394-399
14. Māters J. [Rolands T.] Arī atkal reiz savā dzimtenē. VII turpinājums // Baltijas Zemkopis Nr.29, 19.07.1878
15. Māters J. Dzīvība par godu // Kopoti Raksti. IV sēj. – Rīga: A. Gulbja apgādība, 1924
16. Māters J. Kopoti Raksti. III sēj. – Rīga: A. Gulbja apgādība, 1924
17. Māters J. Pēc desmit gadiem // Kopoti Raksti. IV sēj. – Rīga: A. Gulbja apgādība, 1924
18. Māters J. [Rolands T.] Pie mātes kapa // Baltijas Zemkopis Nr.30, 27.07.1977
19. Māters J. Pirmā un beidzamā balle // Kopoti Raksti. IV sēj. – Rīga: A. Gulbja apgādība, 1924
20. Māters J. Redakcijas piezīmējumi [rakstam *Plašāka programma priekš trīsklasīgas Latviešu meituskolas Rīgā*] // Baltijas Zemkopis Nr.12, 19.03.1880

21. Māters J. Sadzīves viņi. – Rīga: Zinātne, 1994
22. Māters J. [M. G.] Turku laulības iestādījumi // Baltijas Zemkopis Nr.1, 04.01.1878

2. Teorētiskā literatūra

23. A. P. “Jauna” seksuelā etika // Rīgas Avīze Nr.118, 25.05.1913
24. A. P. “Jauna” seksuelā etika // Rīgas Avīze Nr.124, 01.06.1913
25. Apskaidrotais // Aspazija. Kopoti raksti. VI sēj. – Rīga: Liesma, 1988,439-442
26. Artz F. B. From the Renaissance to Romanticism. – United States of America: The University of Chicago press, 1962
27. –be. Par Ivandes Kaijas “Iedzimto grēku” // Rīgas Avīze Nr.121, 29.05.1913
28. Berelis G. Latviešu literatūras vēsture. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999
29. Brant L. Latviešu sievietes. – Rīga: A/S Valters un Rapa, 1931
30. Cīrule B., Ķemere I. Sengrieķu mīti. (Otrais izdevums.) – Rīga: Zvaigzne ABC²⁵
31. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы. – Москва: Локид-Пресс, 2003
32. Goba A. Māteru Juris – stāstnieks // Latviešu literatūras vēsture. II sēj. – Rīga: Literatūra, 1935, 346-354
33. Гражданские законы губерній Прибалтійскихъ. – Рига: Астра, 1909
34. Grigulis A. Talants pretrunās un vieglprātības vējos // Karogs Nr.3, 1975, 148-150
35. Grīnuma G. Es būšu tavas rokas mazākais pirkstiņš... // Karogs, Nr.7, 1997, 162-188
36. Grīnuma G. Es būšu tavas rokas mazākais pirkstiņš... II // Karogs, Nr.8, 1997,149-171
37. Grīnuma G. Meistar, māci pats sevi! // Karogs, Nr. 7, 1996, 192-231
38. Grīnuma G. Mēs arī zem pelniem kvēlosim // Karogs, Nr.12, 2001, 175-202
39. Gudriķe B. Māteru Juris – zemniecības aizstāvis un ideologs // Sadzīves viņi. – Rīga: Zinātne, 1994, 5-39
40. Herdera vārdnīca. Simboli. – Rīga: Pētergailis, 1993
41. Hm. Iedzimtais grēks // Rīgas Avīze Nr.259, 09.11.1913
42. I. A. Ivande Kaija. Iedzimtais grēks // Druva. – Rīga: Rīgas Latvieša Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļa, 1913, 755-757
43. Iedzimtais grēks. Ivandes Kaijas romans trijās daļās // Latvija Nr.159, 15.07.1913
44. Iedzimtais grēks. Ivandes Kaijas romans trijās daļās // Latvija Nr.160, 16.07.1913
45. Iedzimtais grēks. Ivandes Kaijas romans trijās daļās // Latvija Nr.161, 17.07.1913
46. Iedzimtā grēka pamati I // Dzimtenes Vēstnesis Nr.224, 28.09.1913
47. Iedzimtā grēka pamati II // Dzimtenes Vēstnesis Nr.230, 05.10.1913

²⁵ Nav minēts grāmatas izdošanas gads.

48. Iedzimtā grēka pamati III // Dzimtenes Vēstnesis Nr.236, 12.10.1913
49. Iedzimtā grēka pamati IV // Dzimtenes Vēstnesis Nr.241, 19.10.1913
50. Iedzimtā grēka pamati V // Dzimtenes Vēstnesis Nr.259, 9.11.1913
51. Iedzimtā grēka pamati V // Dzimtenes Vēstnesis Nr.262, 13.11.1913
52. Iedzimtā grēka pamati VI // Dzimtenes Vēstnesis Nr.271, 23.11.1913
53. Iedzimtā grēka pamati [VII] // Dzimtenes Vēstnesis Nr.285, 10.12.1913
54. Ivandes Kaijas “Iedzimtais grēks” // Vārds. – Rīga: 1913, 321
55. Jēger-Freimane P. Ivande Kaija un Angelika Gailīte // Latviešu literatūras vēsture. V sēj. – Rīga: Literatūra, 1936, 365-372
56. Kalnačs B. Māteru Juris // Latvija'90. – Rīga: Avots, 1989, 56-60
57. Kiršentāle I. Latviešu romāns. – Rīga: Zinātne, 1979
58. Knoriņš V. Modernā pilsoniskā sievietē un viņas seksualetika // Jaunā Dienas Lapa Nr.136, 15.06.1913
59. Knoriņš V. Modernā pilsoniskā sievietē un viņas seksualetika // Jaunā Dienas Lapa Nr.138, 18.06.1913
60. Kronvalde K. Cienīgam Garram // Baltijas Vēstnesis Nr.48, 03.12.1870
61. Latviešu literatūras vēsture. I sēj. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998
62. Latviešu rakstniecība biogrāfijās. – Rīga: Zinātne, 2003
63. Lāms O. Jura Mātera ideāli un ilūzijas // Varavīksne 1995. – Rīga: Preses nams, 1995, 135-150
64. Lielā simbolu enciklopēdija. – Rīga: Jumava, 2000
65. Lipmane L. Kā putns ar aizlauztiem spārniem... // Sieviete, novembris, 2001, 38-39
66. Līgotnis J. Māteru Jura biogrāfija // Kopoti Raksti. I sēj. – Rīga: A. Gulbja apgādība, 1924, 11-258
67. Mīlīgs I. Māteru Jura devumu atceroties // Dzimtenes Balss Nr.21, 23.05.1985
68. Putni // Mitoloģijas enciklopēdija. 2. sēj. – Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1994, 291-293
69. Rubenis A. 19. gadsimta kultūra Eiropā. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2002
70. Rubenis A. 20. gadsimta kultūra Eiropā. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2004
71. Salmane A. Jaunās morāles izaicinājums // Karogs Nr.11, 2005, 151-155
72. Сентиментализм // Литературная энциклопедия терминов и понятий. - Москва: Интелвак, 2001, 960-964
73. Smilga A. Ivande Kaija. Iedzimtais grēks // Liepajas Atbalss Nr.295, 21.12.1913
74. Spolītis V. Feminisms - atbrīvojošs, bet nemīlēts // <http://www.politika.lv/index.php?id=4804>

75. Stučēna D. Feminisma uzvaras gājiens turpinās // Aija Nr.15, 12.-18.04.2000
76. Tumans H. Sieviete XX gadsimtā // Sieviete, decembris, 2001, 14-16
77. Tumans H. Sieviete rūpnieciskajā laikmetā (XIX gs.) // Sieviete, novembris, 2001, 16-18
78. Upīts A. Mūsu jaunās rakstnieces // Domas - Rīga, 1913, 659-672
79. Viese S. Aspazija un Ivande Kaija // Raiņa gadagrāmata 1988. – Rīga: Liesma, 1988, 113-135
80. Zelče V. Nezināmā. Latvijas sievietes 19. gadsimta otrajā pusē. – Rīga: Latvijas Arhīvistu biedrība, 2002

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs “Sieviete un sabiedrība: Māteru Jura un Ivandes Kaijas proza”
izstrādāts LU Filoloģijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un bakalaura darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Rīta Elstiņa (paraksts, datums)

Rekomendēju bakalaura darbu aizstāvēšanai.

Vadītājs: asoc. prof. Viesturs Vecgrāvis (paraksts, datums)

Recenzente: lektore Dace Dalbiņa

Darbs iesniegts Baltistikas nodaļā

Lietvede: Maija Isoda (paraksts)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījumu komisijas sēdē

Komisijas sekretāre: lektore Dace Dalbiņa (paraksts)